

БИБЛЮТЕКА
ДОКУМЕНТОВ
ПОЕТКИ

ТОДОСЬ
ОСЬМАЧКА

Th. Debmarck.

ТОДОСЬ ОСЬМАЧКА

ПОЕЗІЙ

Київ
«Радянський письменник»
1991

**ББК 84Ук6
О-79**

Тільки зараз, через багато десятиріч, широка громадськість республіки має змогу познайомитися із творчістю талановитого українського поета Тодося Осьмачки (1895—1962). У тридцятих роках його не раз заарештовували, катували на допитах. Завдячуючи щасливому випадкові, він опинився на волі, згодом виїхав на Захід, де написав ще немало чудових творів і серед них — відому поему «Поет».

Книжка містить його найкращі вірші та поеми.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ :

*В. В. Біленко, І. Ф. Драч, М. М. Ільницький,
В. Р. Коломієць, Л. В. Костенко, С. А. Крижанівський,
О. В. Лупій, Л. М. Новиченко, Б. І. Олійник,
В. В. Яременко*

Упорядкування та примітки *Л. Р. Світайло*
Передмова *М. Г. Жулинського*

Редактор *О. В. Лупій*

O **4702640202-119** 115.91 © Світайло Л. Р.,
M223(04)-91 упорядкування, примітки, 1991
© Жулинський М. Г.,
передмова, 1991
ISBN 5-333-00779-9

ПРИРЕЧЕНИЙ НА САМОТНІСТЬ І ВИГНАННЯ

Хай собі він буде
геній, а не я...

Павло Тичина

Зболений, стривожений дух поета руйнував і так розладнане крутими емігрантськими дорогами життя, а могутня творча енергія повсякчасно пульсувала, здобуваючи хай тичасову, але натхненну, плідну перемогу у вигляді поезій, поем, повістей, есе... Без творчості Тодось Осьмачка не міг би прожити й дня. Все, що вимучувало його сумління, випікало і висушувало душу, емоційно вибухало в слові і розпоряджувало ту повсякчасну наелектризовану болями і тривогами атмосферу внутрішнього життя, яке для більшості його сучасників було незрозумілим, чужим, а не-рідко й безпідставно оскаржуваним, осуджуваним.

Та ти, мій духу, знов руйнусеш
Не тільки спокій, а й життя,
І до безодень ти простуєш
Без вороття, без вороття...¹

Ці слова поет «передав» чи не найулюбленішому після Байрона поетові Данте в «Містерії», передчуваючи і своє вигнання, і наближення гіркого — не з його вини! — відчуження від рідного краю.

Згодом у монологі «Данте» Тодось Осьмачка підсилив цей трагізм насильницького відторгнення поета від оганьб-

¹ Т. Осьмачка. Клекіт. Вид-во письменників «Маса», 1929.

леного чевільництвом свого народу вірою в те, що його чудова країна прокинеться:

І заболить у неї серце гірко,
Що муками жорстокими
вражала
Свого поета, бідного вигнанця...¹

Тодось Осьмачка мав геніальну наївність вивіряти свою долю долею Данте, не оскаржуючи своє сумління сумнівами в правомірності такого духовного зближення. Він свою особисту трагедію виводив із драматичної долі України і беззастережно пов'язував свої муки і страждання із фатальною зумовленістю неодривності митця від історичної долі його народу.

Доля вигнанця судилася Данте романтичною історією рідної Італії. І гнів свій, і свою скорботу, напоєну полиновою їдкістю осудження байдужих, сонливих, закислих у рабській догідливості синів Італії, суворий флорентієць закарбував у поетичні строфі. Переїмаючись його долею, яка була освячена безсмертям, бо поєдналась з історичною долею Італії, Тодось Осьмачка поступово став уподібнюватися й зовнішністю до Данте.

Іван Багряний — письменник також емігрантської Голгофи — написав у листі до друга, літературознавця Григорія Костюка свої враження і переживання від смерті Тодося Осьмачки 7 вересня 1962 року: «Останній раз я бачив його в лікарні в Мюнхені, розбитого паралічем і безпам'ятного, в ліжку витягненого на весь зріст, суворого, як Данте. Всіма забутого і покинутого...

Ця разюча подібність задуманого в безпам'ятстві, вимученого і вже потойбічного Осьмачки до Данте потрясла мене до самої глибини душі. І я тоді мало не заломився навіки в моїй вірі в українську людину, для якої і найкращі сини нації — порожнеча.

¹ Тодось Осьмачка. Сучасникам. Українське видавництво. Krakiv—Львів, 1943. С. 24.

Не знаю коли, але якщо мое серце трохи потягне, якщо його не доконає швидким темпом наша сумна і замрічена дійсність, я вирізьблю той образ Осьмачки, який лишився в моїй душі»¹.

Не встиг, хоча мав що розповісти Іван Багряний. Передусім — про Київ, творчу атмосферу МАРСУ, а можливо, і про слідчі ізолятори, в яких сиділи вони, правда, окремо, але фатально приречені на небуття. Та обом пощастило вирватися, описати цей гіркий досвід тотальногого — і тіла, і духу! — невільництва, а головне, пронести крізь усе життя «вічне тавро арештантське», яке випекла в їхніх душах сталінська система приниження і оганьблення людей і народів.

У першій книзі поезій «Круча», яка з'явилася друком у 1922 році, молодий поет Тодось Осьмачка здобувається окремими віршами, хоча їх було у збірці всього десять, на розкуте, підсилене символістською поетикою самовираження. Він — у стихії величних, планетарних зрушень, в які втягнуто сонце, море, віки, народи...

Гей, земле!
Диявольський регіт твій чую
у шумі мільйонів планет,
в мільйонах віків,
і хочеться плюнуть з одчаю
тобі, земле-мамо,
щоб випекти пляму-пустелю
на спині твоїй,
як вічне тавро арештантське,
і димом пропасти в безодні часу!

(«Регіт»)

«Серед нашого поетичного молодняку Осьмачка являє, може, одну з найбільш надійних сил», — писав Сергій Єфремов у своїй «Історії української літератури». У збірці «Круча» його привабила «нерозгадана глибінь образів і

¹ Григорій Костюк. У світі ідей і образів. Сучасність. 1983. С. 281.

разом з тим близькуча народна мова та епічний стиль дум з чисто народними способами...».

Перші вірші Тодося Осьмачки народжувалися рано — ще в дитинстві, в атмосфері сільської природи, народних повір'їв, переказів, легенд, казок — у тому світі реального і уявного, який спонукає до фантазування, домислення, дуявлених. Тодось Осьмачка з цим казково-легендарним, світом дитинства не розлучався все своє життя. І той, хто зуміє вжитися в химерну сув'язь жорстокої реальності і гіперболізованого авторською фантазією «проживання» її в реальності художній — хто захоче вжитися в систему ідей і образів поеми «Поет», повістей «Старший боярин» і «Ротонда душогубців», той пізнає образно-символічну великість художнього світу Осьмачки.

Пізнає, звісно, на чуттєво-емоційному рівні, бо дослідження поетики Тодося Осьмачки ще попереду. Її складники, формотворчі елементи — із багатьох криниць усної народної творчості, з фольклорно-метафоричної системи образів і символів, яка організувала й гоголівську поетику, і повсякчасно збагачувала поетичний світ Шевченка, і розкрилася в творчості Юрія Яновського, Олександра Довженка. Безперечно, як поет він формувався в творчій атмосфері винятково плідного для української літератури і мистецтва п'ятиріччя — 1917—1922 років. Хай він не бував на зборах «Музагета» на квартирі художника і мистецтвознавця Михайла Жука в Києві, хай він із запізненням гортав видрукований в 1919 році великий фоліант альманаху «Музагет», який став сенсацією, як пише Юрій Лавріненко, в літературно-мистецьких колах¹, але його не могли не захопити поривання молодих українських митців до міжнародних висот символістської поезії. Це була епоха «Сонячних кларнетів» (1918), «Замість сонетів і ок-

¹ Лавріненко Юрій. На шляхах синтези клернетизму. Накладом української Вільної Академії Наук у Канаді, 1977. С. 11.

тав» (1920) Павла Тичини, художньої групи «Біла студія», головного альманаху символістів «Музагет», а також таких великих значних у мистецькому розвої журналів і альманахів, як «Промінь», «Шлях», «Літературно-критичний альманах», «Універсальний журнал», «Мистецтво», «Шляхи мистецтва», «Гроно», «Червоний вінок», «Зшитки боротьби», «Арена», «Музикант», «Книгар». З першими яскраво оригінальними збірками виступили тоді Яків Савченко («Поезії», 1918, «Земле», 1921), Максим Рильський («Під осінніми зорями», 1918), Дмитро Загул («З зелених гір», 1918, «На грани», 1919), Олекса Слісаренко («На березі Кастальському», 1918), Володимир Ярошенко («Свіtotінь. Поезії», 1918), Володимир Кобилянський («Мій дар», 1920) та інші. Формується український футуризм, проголошує нові ідейно-естетичні принципи театрального мистецтва Молодий театр на чолі з Лесем Курбасом, розгортає нові перспективи в жанрі графіки Григорій Нарбут, його майстерню в Українській Академії мистецтв відвідує один із майбутніх реформаторів книжкової і журнальної графіки Павло Ковжуна, взагалі, формується ціла плеяда митців українського авангарду, серед яких чільне місце посідали М. Бойчук, С. Налепинська-Бойчук, О. Богомазов, О. Архипенко, О. Кульчицька... Утверджують свої мистецькі позиції неокласики, Юрій Меженко в статті «Творчість індивідуума і колектив» обґрунтует доцільність самозахисту митця від суспільно-політичних домагань підкорити його творчу свободу, від посягань на суверенітет поета.

Тодіся Осьмачку як поета приваблював символізм, «як поезія відтінків, натяків, що шукає сuto емоційного впливу на читачів, що намагається стерти межі між поезією і музикою, не даючи певних слів-назв речам, а закопрінюючи лише «ідею» про них, символізм Верленів і Малльярме, символізм Тичини доби «Соняшників кларнетів»¹.

¹ Білецький Олександр. Зібрання праць у п'яти томах. К.: Наукова думка, 1965—1966, т. 3, с. 96.

Та поетика символізму не домінує в його ранній поезії — переважає ліризм, підсилений імажиністичною гіперболізацією образів. Автори «Літературної хрестоматії. За 25 літ» Ананій Лебідь і Максим Рильський вважали у 1926 році, що «взагалі поет саме шукає свого стилю і тепер ще важко й рано говорити за нього як за виразну, стала літературну постать»¹.

Справді, в цю яскраву мистецьку палітру, якою так ефективно вигравала епоха 20-х років — доби національного культурного відродження, Тодосеві Осьмачці нелегко було вплести свою оригінальну поетичну барву. У 1925 році виходить друга книга поезій «Скитські вогні», яку можна було б назвати гімном українському степові.

Гей, степе мій,
піднер ти ріками моря,
щоб не схитнулися вони на
ниви хлібороба...

Ти запалив дзвінкі вогні
великих сизих рос,
що з ранківпадають на
обрій —
на вічний твій покос...

(«До степу»)

Поет поривається образно прослідкувати історичний шлях України — пройти «по шляху віків» і таким чином усвідомити, куди ж летить новий вік і як буде стелитися доля українського народу. Нова цивілізація уявляється поетові в образі поїзда-експреса, який мчить віками-степами, вливаючись-врізаючись у людський океан.

Летить новий вік, у безодні летить!
Страшно: туман, трясовище...
Кондуктор, кондуктор, о друзі, живий —
Хто нас примусить журиться?!

(«Поїзд»)

¹ Ан. Лебідь, М. Рильський. За 25 літ. Літературна хрестоматія. Видавниче Товариство «Час», Київ, 1926. С. 343.

Драматизм поетичного світосприйняття наростає, але він владарює поки що на рівні символістських образів і узагальнень. Але ця символіка образів, кольорів, семантичних рядів проєктується на реальні переживання поета, на те, що тривожить його сумління, змушує замислюватися, куди ж прямує цей несамовитий, розжарений революційною енергією до сліпучого палахкотіння експрес.

У вірші «На Ігоревому полі», написаному в 1923 році, Тодось Осьмачка майстерно «реконструює» оповідний лад народної балади, створюючи новітню легенду-плач Ярославни:

На голі майдани вийшла молодиця,
поставила сина там у кривавиці,
з мукою гукнула: «Ллс кров без упину!..
Не покинь закляту, розп'яту
крайну!..»

Поет висловлює передчуття нових кривавих днів, які затаїлися в ідилічних пейзажах білих, теплих травневих ранків України. Кривавий знак уявляється в образі велетенської борони, яка «висить на небі на північ зубками» і чекає нових жертв. Вона готова розіп'яти новітніх геройв на своїх залізних жалах, як колись кинула доля на них дружину князя Ігоря. Тому символічна молодиця, яка уособлює саму долю України, застерігає-молить відвернути від її народу лиху покару за несодіяні гріхи.

А з голих майданів чуть
гук молодиці
до віків Трояна по кривавих
росах!..
Од борони небо кров'ю
червониться,
кров'ю північ червоно
заносить!..

Тривога, сумнів, страх, передчуття біди — ці настрої не домінують повновладно в його поезіях періоду 20-х років. Тодось Осьмачка ще зберігає віру в можливість рівноваги

утвердженням «нашого сильного «сьогодні!». Та початок 20-х — це страшний голод на Україні, це селянські повстання і жорстокі придушення масових протестів проти наобіцянної землі, свободи, рівності й щастя.

Гарячим вітром прилітає до студента Київського інституту народної освіти лист із рідного села Куцівки, що на Черкащині, де він народився 3 травня 1895 року, лист від батька. Слова кричать-кривавляться, волають і просять: «Як-небудь... на пудів два...», бо голод, вози з мертвими риплять, як журавлі, сільськими дорогами, а сам він, також голодний і обдертий, з мізерним заробітком за вчителювання в одній із київських шкіл, вимітає цвілі крихти хліба з шухляд і прагне виповісти цю гірку пісню рідного села:

А ті ж крихти, в ночах
живі,
з стола небес
хай рідний вітер на
папір
мене зідме!

Голод, руїну сільського господарства, безнадію, а то й розpac молодий поет бачив на власні очі і переживав болісно, криком слібва на папері.

У вірші «Труни в гаях» ця трагедія українського села набуває символічного вираження в образах двох трун, які оплакуються народними сльозами, що катяться, мов ягоди-кровинки:

Як у тій труні, що лягла під
рів,
битая в мороз, скупана в
крові —
радість молода — квіти степові!
У другій труні — мати всіх людей,
тих замучених, побитих дітей...
Із грудей стримить кривавий багнет,
а на нім горить цвіт-рожа важка.

Тут, у Києві, Тодось Осьмачка поділяв біль і тривогу за долю українського села тих, кого об'єднували літературна група «Ланка»: Григорія Косинки, Валерія Підмогильного, Євгена Плужника, Бориса Антоненка-Давидовича. Згодом, від 1926 року, Т. Осьмачка належатиме до організації МАРС («Майстерня революційного слова»), але дружба зі своїми однодумцями, передусім із Григорієм Косинкою, упевнить його в принциповості щодо власного ідейно-естетичного поступу.

Любив і поважав Павла Тичину, хоча й не раз дорікав йому за незрозумілі йому компроміси. У 1922 році Тичина занотовує: «Зайшов Осьмачка. Казав Ліді (Ліда Папарук — майбутня дружина П. Г. Тичини), (Я на співанні був): «Павлу Григоровичу треба взяти у торбину запасу та походить по селах, а потім уже компітерн воспівати. А то добре, сидівши в Києві, обклавшись книжками, бути революціонером»¹.

Павло Тичина образився, до того ж Тодось Осьмачка йому дорікав за начебто помітне «позичання» в нього образів. Тому й записав у тому ж 1922 році: «Осьмачку не люблю. Хай собі він буде геній, а не я — не в тім річ»².

Тодось Осьмачка, мабуть, не знов, як болісно переживав Тичина голод на Україні, канібалізм, омертвіння революційних ідеалів і намагався про це відкритися людям у віршах і поемах («Загупало в двері прикладом, заграло, зашкрябало в шибку», «Чистила мати картоплю», «До кого говорить...»).

Третією — і останньою на Радянській Україні — була збірка «Клекіт».

Відчуття самотності, проклятості, змученості душі, розочару посилюється («О будь ти прокляте, життя моє»), водночас поет намагається закликати на підмогу молоде,

¹ Тичина П. Зібрання творів у 12-ти томах. Т. II, К.: Наукова думка, 1988. С. 39.

² Там же. С. 42.

щасливе безумство, безумство-хаос, що кличе в'язнів із-за
грат.

На барикадах радісно, відважно
За подих вольності вмирать...

(«ДОРОГОМУ..»)

Дивує, що ця збірка могла побачити світ тоді, коли готувався відкритий процес над українською інтелігенцією — процес над членами так званої Спілки визволення України, коли ідеологічний прес затискав до божевільного болю індивідуальну свободу творчості, коли були розпалені до абсурду літературні суперечки... Тодесь Осьмачка в цій збірці друкує вірш «Деспотам», в якому звертається до закованого в ланці працьовитого свого народу, який у казармах годують на заріз, а його працю забирають «розбоєм у білій день», пророкуючи йому падіння «під кригу ланцюгів» і спів «присмаглими губами чужих пісень із городів».

І хоча поет зоріентував ідеологічно пильних критиків на історичне — прихід Денікіна на Україну — «заземлення» ідейного пафосу вірша, справжній адресат його гнівних інвектив «вичитується» дуже легко. Вірш «Деспотам» завершується своєрідною присягою-благословенням на бій «народну правду визволять»:

Нехай ідуть одвічними шляхами
планети в чорній глибині,
нехай однаково чоло з димами
схилияють в море наші дні,
нехай у лапах вашої гордині
в безодню тріпає земля,—
на бій із вами виступить одинні
душа знеможена моя!

Початок тридцятих кривавих років, які забрали цвіт української інтелігенції, особистих друзів поета — Григорія Косинку, Дмитра Фальківського, Валеріяна Підмогильного, став початком його безкінечних блукань. Хтось повинен пройти ці немилосердно важкі, таємничі «дантові

кіла» трагічної долі Тодося Осьмачки: арешти, допити, перевозування в родичів, спроби перейти західний кордон, вивезення до Москви і ув'язнення в Бутиці, лікування в Кирилівській психіатричній лікарні... Нарешті він, хворий, зненасилений духом, затаїться в рідному селі.

Наприкінці 1942 року Тодось Осьмачка прибула до Львова, з'явиться в Літературно-мистецькому клубі в хутряній куртці та в шапці з навушниками, легендарний і відчужений навіть від знайомих йому Аркадія Любченка і Йосипа Гірняка, які також поселилися згодом у Львові.

Там Осьмачка читав виспівно, як кобзарі виповідають козацькі думи, єривки з поеми «Поет» — свою кров і своє страждання. Він не раз наголошував на тому, що ця «скорботна книга» з своєрідним ключем до пізнання внутрішнього драматизму парошенні трагічних акордів у поетичному звучанні і власної долі, і долі народу, від якого поета було відірвано і сухим листком втягнуто в шалені вири історії.

З'явиться ця поема на 23 пісні в 1947 році в чудовому мистецькому оформленні художника М. Дмитренка з присвятою «Пам'яті единого моєго друга і найблагороднішої людини між людьми, мені знаними,— моєго батька Степана Осьмачки», без морально-філософських проясенів — своєрідних мотто до кожної пісні (іх у виданні поеми «Поет» у збірці «Із-під світу» 1954 року буде вже 24).

Поема не є суто автобіографічною, але наповнена вона особистісними враженнями і переживаннями, які образно щедро заколосилися в новій художній реальності. Народні перекази і повір'я мирно «вживаються» з реалістичною оповіддю, зрощаються в сприйнятті юним героєм Свиридом Чичкою реалій села і його проблем. Цей світ конкретний, географічно чітко означений, заселений і міфологічними образами, і конкретними, не раз баченими людьми. Цей світ утягнений в трагічну круговерть репресій і знущань над сільською людиною, і ці знущання поетом гіперболізуються, переходят через межі реальності в жахний світ потойбічного, нелюдяногого буття. Важка ця книга, ця

скорботна дорога від дитячого раювання в світі казки, розкішної природи і добрих людей до лиховісного долання «дантових кіл» тоталітарного режиму, який замірився задушити творчий дух, знесилити волю, витворити раба з кожної людини. Один із найпослідовніших прихильників таланту Т. Осьмачки, авторитетний Юрій Шерех (Шевельєв), зауважував, що поема «Поет» не принесе читачеві розваги і спочиву, але «може принести насолоду глибокої мислі, розгадки гранчастих і пристрасних образів і високої співтворчої праці».

Справді, цей складний філософський твір із оригінальною системою образів-лейтмотивів, з озвученою не раз постом ритмікою і строфікою баладного вираження можна вважати вершиною творчого злету Тодося Осьмачки. Завершував він «Поета» в Німеччині, перебуваючи в таборах переміщених осіб і активно співпрацюючи в організації письменників-емігрантів «Мистецький український рух» (МУР), після четвертої, 1943 року, збірки віршів «Сучасникам», до якої ввійшли поезії довоєнної пори, а також досяконала за мистецькою формою «Дума про Зінька Самгородського». Це справді поема високого мистецькогозвучання. «Основна ідея її настільки глибока і знаменна,— писав український поет, літературознавець і перекладач Ігор Костецький,— а мистецька форма наслажена такою силою виразу, притаманною поетові, який творив її в зеніті напруження творчих сил, своєрідністю, що все це вкупі дає їй право посісти в нашій свідомості місце поруч із найістотнішими явищами світової літератури»¹.

У 1953 році з'являється п'ята збірка «Китиці часу». Це були вірші 1943—1948 років, вірші емігрантської дійності, елегійні, навіяні спогляданням вимріяних ще в дитинстві Карпат, ностальгічні, звернені до України...

¹ Костецький Ігор. Людина, полішена напризволяще. «Українські вісті» від 12 червня 1958 р.

Моя Україно, недоле моя,
була ж ти мені дорогою,
а нині тебе вже питаюся я,
ох, що ж ти зробила зі мною?

Тодесь Осьмачка переспівус Байрона («Прощання Чайльд-Гарольда»), страждає і роздумує... Все частіше він звертається до прози — видає повість «Старший боярин» (1946), пише повість «План до двору» (1951), книгу «Ротонда душогубців» (1956), перекладає О. Уайлдса і У. Шекспіра, виступає з егоїстичними роздумами про Шевченка і природу мистецької діяльності...

Якщо повість «Старший боярин» напоєна казковістю і ліричністю розкутого поетичного самовираження, це, за словами Юрія Шереха, «наче сама Україна. Мережана-гаптована, золотом вишивана, словом за серце беруча, у масних черноземлях, у соняшниковому бринінні, в місячній поводі-зливі», то «План до двору» і «Ротонда душогубців» — літопис злочинного винищення українства в період примусової колективізації, так званого розкуркулення, безпідставних арештів і політичних обвинувачень — всього того, що чинило НКВД в жахливій і глухій своїй жорстокості. І це знищення українського села здійснюється не лише фізично, але й морально — порушуються віковічні основи і засади людського співжиття, знецінюються елементарні норми буття людини на землі, сусід натравлюється на сусіда, брехня, наговір, донос, злодійство вводяться в принцип існування, а отже, є чи не єдиним гарантом виживання в цьому шаленстві терору. Ці твори, особливо повість «Ротонда душогубців», викликали високу хвилю критичних обговорень, а у випадку з «Ротондою душогубців» навіть гостре несприйняття оціночних характеристик чільних діячів Української Народної Республіки, передусім Михайла Грушевського і Симона Петлюри. Правда, не всі полемісти зауважували, що ці звинувачення на адресу політичних провідників України, які дозволили вторгнення Червоної Армії на українську землю, робить не сам автор, а один із героїв твору.

Ці претензії земляків, як нерідко глуха, байдужа читацька аудиторія, до якої анелював Тодось Осьмачка в надії зібрати кошти на видання своїх творів і продати вже видані книги, щоб розрахуватися з кредиторами, підсилювали відчай і безвихід письменника. Він так і не зупинявся в своїх мандрах по світу, переслідуваний хворобою-страхом розправи над ним агентами КДБ. Переїхавши з Німеччини до США, Тодось Осьмачка намагається зосередитися на реалізації творчих планів, часто виступає перед українськими громадами, багато їздить, нерідко потрапляє у важкі психологічні «провалля», коли страх і підоозри вимушують його зриватися вночі і полишати домівки друзів, де він мав теплий притулок. Багато кого горда постава, незалежність мислення і поведінки, гарячковість реагування Осьмачки дратувала і не давала змоги перейнятися розумінням його внутрішнього стану.

Жив поет переважно в США і Канаді, побував у Франції, переїхав до Югославії, де його страх ще більше підсилився, повернувшись до Німеччини...

На одній із вулиць Мюнхена він упав під ударом нервового паралічу. 6 липня 1961 року, завдяки старанням друзів, поета перевозять літаком до США, кладуть на лікування в психіатричну лікарню «Пілгрім Стейт Госпітал» поблизу Нью-Йорка. Та вийти з госпіталю хворому поетові, який і там творив, вимріючи збірку поезій і афоризмів «Людина між свідомістю і природою», не судилося. 7 вересня 1962-го року Тодось Осьмачка на 67 році життя помирає.

Відстраждав і відтворив поет знеможеної душі, поет-вигнанець, приречений на самотність і космічний відчай, великий страдник і романтичний мрійник, який звертався до свого народу, до своєї землі в надії повернутися бодай своїм словом до рідного порога.

МИКОЛА ЖУЛИНСЬКИЙ

ЛІРИКА

Із збірки
«Круча»
(1922)

ХТО

*Твоїй пам'яті,
брате Самійле*

На персах землі —
гора;
у важке небо зоряне з сонцем
впира чолом.
Од п'ят гори до зір небесних —
криваві тумани.
На горі в туманах —
хрест.

Простяг рамена
од краю світа до краю,
од сходу на захід.
У світ упала тінь хреста
з півночі на південь.
На хресті — людина.
На степи,
на води
звисає глава.

З душі землі встають крики,
тъмою птахів летять на хрест.
Голосінням там сповняє небо.
По дереву муки
із ран людини —
стікає кров.

Ріками рине
з горя по стегнах,
по ребрах землі
в моря криваві —
вщерь.

З печер і нор,
з хащів, лісів
вовки пішли.
По чреву світа
ватаги ходять —
ситі,
п'яні,
п'ють кров.
Розп'яв хтось правду на Голгофі
знов!

Звір бенкетує!..
Болить душа..

1921 р.

ГУРАЛЬНЯ

Городами, селами
хтось утикал землю,
ніби паску шишками
на Великдень.
Земля бавиться між зорями,
грає гомоном, як барвами
веселка
або водами великими
весна,—
грішми бризкає капшук
за морями у Нью-Йорці,

смальцем серце обливає
купцеві в Європі.
Париж лукаво слуха ради панства
та сміється,
як Вольтер!
А на Рейні
Ніцше проклина...
Україна варить пиво на Дніпрі.
Мов туманом,
сірим димом
оповиті села,
ліси, поля
і луги...
З африканської пустелі
видно у димах
примару світову
коло Києва в степу —
гуральню!
Залізними ворітъми
проломила небо,
степ угнула в чорний яр,
у м'які тумани...
І льохи горлаті
віків минулих
удавила
у мокрі печери...

А врата ж ті вищі
та й од гір Карпатських!..
На вратах горить ліхтар...
розпускає світ кривавий
до Китаю та у Лондон.
З океанів вітри линуть,
свистом ріжуть скелі в горах
ще й збивають хмари;
грім скрегоче над Савун-горою,

блисками рве дими
та гойда гуральню
серед степу України,
як на череві важкім...
Бич тарахка на Вкраїні —
луна стогне в Альпах!..
Люду силу незліченну
гонять чорним степом
виробляти пиво...
Ліси ронять свіже листя,
хліба гинуть на полях...
А далеко по руйнах
за отарами народу
котить буря
з глибу степу...
Одяглась в осінні хмари,
що збиралися віками
над селами та полями;
загортав в поли гори,
сонце в пазусі несе...
Йде ярами,
йде лісами,
зливами-дощами
споліскує землю,
долива моря!

1921 р.

КОЛІСНИЦЯ

Од північних льодів,
од глибоких, мохнатих,
далеких снігів
ще й не битими шляхами,
а кривавими манівцями

по шляху нічної птиці
щось велике, необоре,
мов сторуке люте горе,
прошуміло по Вкраїні
на незримій колісниці.

Як шуміло, як летіло,—
сонце селами ясніло
і травою-муравою по гаях, лугах
весніло.

Церкви божі в кришталеві дні погожі
молоділи та біліли на майданах, роздоріжжі;
любо святами пишались
людом радісним,—
як сонце в росах,
мов колосся наливалось.

А в той ранок, як не стало колісниці,
села небо засмалили пожарами
та розхристались риданням,
а поля,
лани зелені в багряницю з кривавиці
одяглися й простяглися,
мов на муках-катуванні!

Скрізь долини
та могили,
кручі дикі,
шляхи биті та великі
гнилим трупом зачорніли,
черепами, кістяками, мов снігами, забіліли...
А бурхливий буй-вітристсько

по землі од гір гогоче,
як зубами, у старих лісах дубами
хилитас та скрегоче,
піщані здійма тумани,
гуде-стогне над кістками
та й хоронить під пісками...

Як на дощ ворони крячуть,
крильми небо чорно мрячуть,
за Батиєм хижо плачуть,
у долинах клюють очі, мертві очі парубочі...
Од пожеж у видні ночі
люди тінями блукають, над руїнами ридають,
їм лисиці та собаки із ярів одповідають...
А қрізь крики
на пожежах,
виття дике
по ярах, шляхах і межах
чути: гупа
тяжко молот...
У просторах
по кістках — великих горах
у гарматнім громі гупа —
голий Голод!

1920 р.

ЦИТЬ, МОЄ СЕРЦЕ!

Десь гори зелені
та море патлате.
Там жінка вродлива
сина вродила.
Соками повний із хмелю землі,
він виріс на горах високих,
мов дуб,
що Дунай заховав між гілля.

Бурі із моря над сином літали,
наче у вирій важкі журавлі;
із крил своїх пера губили вони на луги;
у перлах із дна океану ті пера були.

Він їх збирав на лугах,
як удова колоски на стерні,
та високе чоло прибирав.

А небо глибоке та поле широке
табун соколів
до серця пустили
у груди йому.

Житом засіять хотів він долини
і зорями гори,

мов росяним рястом...

Та в хмарах над миром,
на тім'ї гори до скелі його прикували
люди із чорних печер.

Як бурі надзоряні

чуба закинуть йому на чоло — .
ніч наступає;
одкинуть, застогнуть на грудях землі —
жевріє день.

А мати ридає на скелі самотня,
і капа одвічно на камінь із білих грудей
молоко...

Луною йому просявають ліси та садки
коло сел

у білому цвіті,
в солодкім меду веснянім.

Мати ридає над морем
на кручі;

хмари спивають там слози,
розносять дощі
од гір та до гір —
на поля та ліси
офіру жіночого горя...

Цить, моє серце, се казка!

1921 р.

ВІЙНА

Туга стінами стояла на могилах,
як тумани перед світом;
мати сива там до сина говорила...
бо пололи разом жито:

«Чом, сину, зажурився,
ніби вечір похилився
аж од хмари, аж од лану
на могили та церкви,
на яри...
в ріку криваву,
що полоще черепи і кістяки,
наче криги, биті, ламані шматки?»

«Мила ненько, біла вишне!
Снився сон мені, як диво:
мов ти жито жати вийшла,
як у гай на буйну ниву.
Не одну годину жала
золоту пашню у полі,
силу спонів нав'язала
й поколола ноги голі.
На сніп сіла спочивати,
а шуліка десь із яру
впав на груди тобі, мати! —
ніби камінь з гори вдарив...
Вирвав серце тобі тепле
й до криниці, що під лісом,
поніс яром, далі — степом...
На високім сів горісі,
що над цямрину схилився.
Наче зорі вночі в кручу,
кров котилась у криницю —
у безодню неминучу.

Як загавкали ж лисиці
у тумані вранці яром,
то шуліка у криницю
кинув серце твоє, мамо!
На шляхах середохресних
до стовпа я був прикутий,
ти ж кривавила десь верстви,
вся обірвана, роззута;
повертала груди рвані
все на північ, а не в вирій
і кричала у нестямі:
«Верніть серце мое, звірі!»

Туга рядна вистилала у степу,
а ніч полами змітала
повні зорі в рядна чорні —
пащню миту, золоту.
Син та мати над степами
і над зорями в рядні
коло місяця стояли,
ніби в кадобі на дні.
А ярами вовки грали,
над кривавою рікою —
білі зуби полоскали
віковою глибиною.

1921 р.

РЕГІТ

Море Середземне шумить,
хвилями дзвонить
 в боки пірамід африканських,
хлюпають ріки криваві в долинах віків
у круті костяні береги із людей...

І чую крізь гомін стихій
над тілами рабів
свист батогів...
берегами женуть кислооких,
немитих і голих;
падають, гинуть, як мухи під зиму,
в долинах Єгипту, Еллади та Риму
й середніх віків...
Свист батогів!..
З їх посвистом хижим єднаються в пісню
і наші пожежі, і ревища, й дим, і чади,
як брязкіт кадила та ладан у церкві...
Свистять батоги,
кліпає сонце,
і бризкає кров аж у стелю світів;
із крапель кривавих зростають зірки,
а зорі на небі,
як в полі волошки, зривають поети
і в'яжуть вінки
на білії чола коханим своїм...
Філософи мудрі моря піднімають
у чаших гранітних на гори під сонце
і ріки сплітають укосу землі,
а правди не знайдуть...

Кров бризкає в небо, і зорі цвітуть...
Гей, земле!
Диявольський регіт твій чую
у шумі мільйонів планет
в мільйонах віків,
і хочеться плонуть з одчаю
тобі, земле-мамо,
щоб випекти пляму-пустелю
на спині твоїй,
як вічне тавро арештантське,
і димом пропасти в безодні часу!

ЕЛЕГІЯ

Лікарня.
Гармидер і крик божевільної баби.
Немає глибокого неба,
ні поля з ярами,
Чогось забарилась любов
 у вінку із барвінку...

Один я на світі,
мов Юда в гаю на вірьовці!..
І бурі затихли,
вітри не летять;
пожовклив листок із верби не впаде
 на ковдру,
що тіло мое обляга,—
не згадає про рідне село,
садки та луги...

Гей,
хто на горах!
Чи чуєте свист над лугами Вкраїни?
До моря луною озвалося птаство
 по ріках та тихих ставках...
Ото моя воля сполохала сонних!
 Весна пролетіла в долинах,
з боків її сонце лилось у ріллю...
згубила кирею в подільських полях,
 а воля вдягла,
мов зірниця креснула над ставом вечірнім...
шапку зірвала з лісів Буковини,
 віками у хмарах щуміла;
коня в Чорногорах спіймала...
Свист!
І летить по Вкраїні,
летить з моїм серцем!
Стелеться грива,
 як буйні жита золоті на полях,

ясного, як сонце, коня.
Розкинулись поля-киреї на тисячі верст!..
Зірки замітають на небі...
У зоряних зливах летить моя воля;
зоряну куряву губить землею!..
Летить через ріки,
степами,
лісами
на північ далеку.
Над фйордом глибоким
серце положить мое...
горою придавлять там бурі його,
снігами притрусять,
лісами покриють.
У місячні ночі на скелях гори
співатимуть скальди про думи морів
та любов у відважних варягів
у пущах норвезьких.
І ти, мое серце, під снігом півночі
розквітнеш, як мох,
од пісень про любов!

1921 р.

ЗЕМЛЯ

Із безодень світу
вилітає рев,
кида хвилями між зорі
сивий океан.
Гасить сонце,
мие місяць;
старі кості
матері-землі
лиже.

Трусить гривою у горах,
гори бахкають, як грім;
піском вітер їх розносить
у чотири руки
в світ.

А над водами-морями
крильми хмари
ріже сокіл
та безоднями-очима
сонце вище підійма!..
Хай лютує, кида хвилі
у простори океан!

1921 р.

КАЗКА

Ой з трьох кінців світа
вдарили вітри —
браму землі розчинили.
Із темного творчого лона
закуріли тумани,
сипнули квіти на поля України.

По споришу зелених меж
ходило сонце,
стрічало гостей,
в коси
стрічки вплітало,
запасками картатими
ще й стан прибирало.
А в глибу світів,
у рівних чорних берегах
моря вічності хлюпали.

Два сиві орли
носили воду з морів,
поливали квітчасті поля України.
Як пролітали над землею,
столітні ліси
схилили чола
до жукової нори;
прикуте море до Балкан
з прикорня рвалось,
гриміло кам'яними ланцюгами;
Дніпро суворий ходив по світлиці,
важким, мохнатим кулаком
гримів у стіни України,—
земля гула, як мідний дзвін.

Дебелі та густі, мов барвисте руно,
зростали квітки...
Тим часом
од сходу
сірі хмари облягали...
Гей, то ж не хмари!
По болотах
та по ярах
людина йде...
Дивиться пожежами,
диха димами,
головою світ заступа.
Її коси лягли на гори,
закрили ріки,
ліси завалили...
Із божої скрині
згубились зорі...
ціла пригірщ.
Летіли у безвість
та й заплутались в косах —
чорно!..

Їде по Вкраїні, дивиться пожежами,
диха димами...

А за нею вихри свистять,
зривають зубаті городи з кам'яних гнізд,
зелені села — з корінням,
крутять у просторах, наче сухим листом;
розвивають у тисячах громових гуків,
засипають каменем ріки,
рівняють гори...

Два сиві орли клекочуть
над морем вічності;
Чорне море рветься з кам'яного прикорня,
Балканами носить...

Дніпро ламає стіни України
важким, мохнатим кулаком,
земля гуде, як мідний дзвін!

1921 р.

Із збірки
«Скитські вогні»
(1925)

ДО СТЕПУ

Гей, степе мій,
підпер ти ріками моря,
щоб не схитнулися вони
на ниви хлібороба...
ти запалив дзвінкі вогні
великих сизих рос,
що з ранківпадають на обрій —
на вічний твій покос...
І обрій угинається під сонцем і пала,
неначе в тих вогнях,
що скити-дикуни забули у віках
посеред ночі у глухих степах....
До тебе, степе мій, пісні мої горять,
як роси польові
або забуті кочовиська вікові!

О скити, пращури мої,
тепер я знаю, що зринають із степів
ото забуті вами у віках вогні
під арки чорні вороних ночей,
що миє тирсою старезний степ.
Вони зринають і гойдаються
під арками зірками,
як давні факели у Тібрі вечорами.

А з вулиць городів,
як води з берегів
глибоких рік,
люди випливають у сяєво вогнів...
і там навіки поринають...
як у таємній криниці
крилаті кажани вночі.

А думи їх злітають
на високі арки ночі,
де ворушаться на вітрі зорі...
І над зорями кружляють,
як рої бджолині
над вуликами золотими...

І, степе мій, за віком вік
глядять зірок отих живих,
що у безоднях із вогнів твоїх
налиті,
щоб людові й наступному світити.

КАЗКА

Як купала мене мати
у любистку,
трусив зорі Див із лану
у колиску.
Схиляв голову весняну
голий місяць
до маленьких моїх ніжок
в купіль свіжу.
Вода з місяця збігала
на малого,
ніби сріблом полоскала
тепле лоно.

Як скупала мати сина,
то між зорі
положила у колиску,
як у полі...
Як у полі, на могилі
коло яру,
у пшеницю колосисту
серед лану.
Та в купелі моє серце
залишилось,
й мати вилили з водою
під калину.
М'ячі срібні кругом серця
впали в трави —
солов'ї їх покотили
на дзеркала.
Ромен-зілля зросло з серця
в росах кутих,
йому в листя упав місяць
з озер гнутих.
Погойднулось ромен-зілля
на все поле,
свою голову вмочило
в синє море.
З моря сокіл тоді степом
нап'яв крила,
з крил тумани поспадали
скрізь по нивах.
Й ромен-зілля стало в'януть
у туманах...
Ішла дівчина й зірвала
його в травах.
Тепер дівчину шукаю
в теплих зорях —
дзвоню в роси, з поля босий
в сині гори!

ЧЕКАННЯ

Зорі плинули на хмарах,
курів сніг з небес;
ішли люди всі у парі,
а я ждав тебе.

Замок стіни свої чорні
над містом тримав,
ріки зір в нічній безодні,
мов гребля, спиняв.

Ішли люди в його залу,
несли юний сміх,
запорошений снігами,
як гомін лісів.

І той замок підпирали
та й колони дві...
там я ждав тебе віками
і сам скам'янів.

Догоріли в замку-залі
і сміх і вогні...
розійшлися людські пари
в дороги нічні...

А я жду тебе самотній,
де колони дві,—
ринутъ зорі у безодні
із вїв моїх...

ВЕСНА

З ліса череватого
вітри та буйволи
котили сонце
по луках зелених, через Ніл глибокий
до тих берегів,
де небесним плесом
розцвівсь океан.

Крихти зоставались тропічного сонця
у кущах холодних
ситої трави.

Журавлі збирали їх
та із криком повним
розставляли крила на моря і землю
й напинали небо
тugo, наче лук.

Неба понаднільського
клапті у очах,
гарячі відламки далекого сонця
в грудях, наче в трюмах
морських кораблів,
до нас на Вкраїну
у степи несли.

В степу на могилі горілиць лежав я,
а ключ журавлинний важко наді мною
тяг канати в небесах
і кидав у трави жарини гарячі
з широкими сурмами
луни весняної
й шумом-дзвоном-злотом
в долини котив.

І у мої груди упало вогненне
серце журавлине, щоб співав я пісню
про весну свою.

А хто ж мені скаже,
де моя весна
нагріва тумани,
сіє білий цвіт?

Може, там, де верби блакить розгойдали,—
змели шумо-дзвони вітрами із степу
в голосну, голчасту, повнострунну річку?..
А ті ж шумо-дзвони хутконога річка
з грюкотами котить мокрою травою,
по росяних струнах у казани срібні
окатового ставу, щоб карасі й щуки
уночі до місяця гралися на хвилях
журавлиним злотом!

Сказав мені ранок солов'їним криком:
іди ти в тумани на глибокі луки,
де копиці сіна обважніли в росах,
як вовною вівці в кошарах високих,
і чекай там, хлопче,
своєї весни.

Я ходив три ночі на запашне сіно
весни виглядати... Ой три ночі в травні
капали зірки
у гарячі очі
мої молоді.
І там розтоплялись золотом колючим,
пробивали серце й хлюпали в жилах!
На четверту ніч
я сіно поправив
у вогкій копиці вилами дзвінкими,
коло сіна став,
не дихав — чекав...
Ніч була мов яма
в черепі мерця...

А крихотка сонця у грудях кипіла
червоною кров'ю, розтоплені зорі
гнала в моїх жилах, виски розбивала!..
І прийшла весна
до мене на луг...
Мене обнімала, сміючись казала:
«Батько сплять надворі, на кованім возі,
я ж втікла із клуні під зорянє небо
грудей молодих
од жаги вітрами —
дротами дзвеніть!..
Розпущу я коси на дроти гарячі,—
твої руки й ноги навіки вмотаю
в дику заметіль!..»
Мене цілувала, а вила бряжчали
у наших ногах...
а з моєго неба зорі випадали
у жіноче лоно, наче у безодні
степових озер!
Враз мені од болю груди затріщали! —
із грудей струміла кров моя на трави...
Наче десь у горах розбилось сонце
та й стіка вогнями на холодні скелі...
...

...Дівчина тікала з вилами від мене,
а з зубків іржавих завірюха рвалась
бризками крові,
мов іскри комети
у вогненний хвіст!..
І вила світили ліхтарем кривавим
до чужих десь ранків із глибини ночі,
як смолоскип Юди в саду Гефсімани
до нас крізь віки!..
І я упав навзнак
на тужливий луг
та й лежу, як верстви, забиті у ниви...

А в пробиті груди
вже дивиться ніч,
забриздана кров'ю,
і кричить совою із сліпого яру:
— Дурню!
Де ж твоя весна?!

1922 р.

ЛИСТ

Гарячим вітром прилетів
Од батька лист,
Що чорну кригу град звалив
Там серед нив;
Що скрізь поламані лежать
Сухі поля
І села викотили жаль
На давній шлях.
На тім шляху пили курять
На цвинтарі —
Вози то з мертвими риплять,
Як журавлі...
І батько просить «як-небудь
На пудів два...».
Я ж тільки й можу, що від мук
Тут закричать!
Сорочка в мене та штани,
Ще черевик...
П'ятою з «Паньківки» сліди
Я позначай.
Чиїми ж п'ятами вгорі
На небесах
Мені так світять вечори,
Як я в сльозах?

Нічого, тату, вам не дам,
Я сам як глід —
Просить до «Ар» ходжу в туман
Важкий обід.
А поки що крихти з шухляд
Цвілі поїм
Та пісню вашого села
Хоч розповім.
А ті ж крихті, в ночах живі,
З стола небес
Хай рідний вітер на папір
Мені зідме!

ПІСНЯ З ПІВНОЧІ

(Колоніальні настрої
в дореволюційній
руській армії)

Лірична поема

Ч а с т и н а I.

Давно вже ніч свої пустелі
великі зорі висипа,
давно в бараці раби темні,
як під водою вічні скелі,
на нарах сонними лежать.

Висока стеля капа мокра,
бо люди дихають, сопуть...
а дума слізози із-над Волги
на поле рідне глухо котить,
де села сонячні ростуть.

Ой думи мої, зорі...
ген-ген буран од степу

до гір закотив небо
і вами у безодні,
неначе корогвами,
гойда понад снігами!

Колись мені мати
серпа одшукали,
жартуючи, жати
в степи виряджали,
а я був дитина —
й мале цуценятко
узяв у торбину
та й рушив до батька.
Із цуциком милим
у житі ганяли
і сонце в долини,
мов колесо, гнали.
А батько косили
у гонах під шляхом:
об сонячні жили
косою бряжчали...
Гукнули на мене
над свіжим покосом,
щоб я, мов шалений,
не бігав там зовсім.
І перепел знявся
із степу на вітер,
і сонце сковалось
у сірому пір'ї.
І цілий день літній
в повітці у яслах
із цуциком бідним
лежав я та плакав.
Язык його теплий
лизав мені губи,
мов щіточка, терпко

чесав мені чуба.
І я з його ласки
заснув, мов з купелі...
Прокинувсь — у яслах
уже було темно...
А мати стояли
мої наді мною
і зорі знімали
із неба рукою...
У чуб мій вплітали,
мов зерно в колосся,
що й лоб цілували
в заплаканих росах.

Гей, мрії, демони лукаві,
нащо терзаєте мій дух —
важкі примари дня криваві
спиняють часу вічний рух.
І я ж забув лиш на хвилину
про долю — муку мовчазну.
Забув, що у кайданах згину
під ніч похмуру та грізну.
Мене чужина приголубить.
на Волзі в дикому яру,
про волю пісню там затрубить
буран величний у бору.
А осінь пізняя заплаче
за юним згубленим життям,
і ворон хмарами прокряче
свій сум самотності полям.
Забув...
Та ти ходою кам'яною,
людино сіра, вартовий —
розвіяв дійсністю страшною
вінок думок мій польовий.

А ніч все тягнеться, як ріки,
і давить душу, мов піском...
Коли ж, коли ми вже розіб'єм
кайданом катові висок?!

Ой думи мої, зорі...
ген-ген буран од степу
до гір захопив небо
і вами у безодні,
неначе корогвами,
гойда понад снігами.

На тройці дзвонить схід за лісом:
зимовий день на лікті знявсь;
в бараці сон тумани віша,
народ заснув, як розіп'явсь.
Густе повітря душить груди...
У поле хочеться зітхнуть;
од поту мокрі раби... люди...
шukaють вошей і хропуть.
А я качаюся на нарах,
ліса ввижаються мені;
лани кохані в світлих чарах
шумлять у серці в глибині.
Чи я побачу ѹ ще Вкраїну,
Дніпро та жито на полях?..
Чи, може, тут, в Росії, згину,
Як пес забутій, у рядах?..
Мов стогін з кручі, крик приходить:
«Пора вставати!.. Уставай!..»
Загув, як бджоли, люд-невольник...
Як осінь плаче серед гаю,
заплакав сум людей-жовнірів
на цинівках соснових нар...
Так дикий ворон десь на вітрі
у вікна б'ється поміж рам...

Під лайку кадрових пригінчих
свою рушницю кожен взяв,
на муштру, мов на муку вічну,
пішов...
У тугу душу закував.

День ясний, тихий і морозний,
як срібні дзвони, голосний;
і, наче пан, стойть вельможний,
закривши полами всю Волгу,
у шатах снігу ліс густий.
Слінуче іскрами сіяють
долини, гори в далині;
буран спинив і зорі й хмари,
лежить на горах, позіхає —
в постелі білій крижаній.
На площі рівній та великий
шикують ротами людей:
команда, крики линуть дикі
в повітря тихе із грудей.
Ось роті нашій розітнулась
«Рівняйсь!» — команда крижана,
луна над лісом посковзнулась,
як по стіні високій дня
та дзвінкоперая стріла,
що з лука випустив сармат.

Стоять у колонах юнацтво, діди —
безгласній вівці держави,
стоять і чекають, коли їм іти
в рови на бенкети криваві...
І череп у брата, мов ляду, зірвати,
над горами мертвих розбити —
і, як печеніги, танець розпочати
по Литві в метелиці дикій.

Як вийде ж ридати над трупами ніч
і тугу на місяць повісить,
то й ваші вже кості там будуть стриміть,
як білі пеньки понад лісом.

На ранок вітри зірвуть листя в садах,
застелять шляхи на Вкраїні,
щоб вічно безплодні гули дерева
на сонці в степах-домовинах.

А ваша дружина, і сиві батьки,
і діти обідрані, голі
ой будуть по листі шляхами іти
од горя без розуму й волі...

Під листом шукатимуть ваших слідів...
Не найдуть...

не кончать дороги...
в чужинця впадуть на холодний поріг,
щоб вже й не вставати ніколи!..

Степи ж мої, далекий край! —
прощайте вже навіки!
Жене мене в строю відчай
учитись мовчки умирать,
як хвилю гонить вітер.

Над полем он гуде бугор,
немов казан підземний:
проз його рота,
 наче бор,
зірвався з місця і біgom
летить в колонах степом.

Біжу я з ротою під ліс,
куди біжить Свіяга...
Над ними хмар тягар навис...
Як дід, нагнулось небо вниз —
нести їх не здолає.

Вже іній сів на ліс сріблом
і кучері узором
гойдаються в струнких сосон,
бо пара з нас ляга стовпом,
нахиленим над бором.

Мов капітан на кораблі,
посеред степу ротний
стоїть під лісом на бугрі
і в небі,
що збуло глибінь,
полоще крик недобрий:

«Наддайте шагу, маладци!» —
а мій сусіда стогне...
По жовтім змученім лиці
річками чорний піт летить,
щоб море горя сповнить...

Тривожно дзенькнули штики —
на села впав за обрій
страшний короткий стогін-крик,
упав на цвинтарні хрести,
щоб голосити в дзвонах.

А на снігу сусіда мій
харчав і побивався,
лила із рота кров у сніг,
неначе з сосни на вогні
живиця википала.

З'явився ротний коло нас:
«Ти что?.. А ну-ка, паря!..» —
та мерзлим чоботом, мов кат,
між ноги нижче живота
лежачого ударив.

А як побачив, що жовнір
лежить в крові калюжі,
камінним голосом звелів:
«У лазарет!» І знов рабів
погнав у муштрі мучить.

Ч а с т и н а II.

Ішла під небом в Каспій Волга,
ловила тіні берегів,
та крижана, мов мармурова,
плита упала із лісів:
схovalа води в сині ями,
схovalа відбитки від гір;
а самі гори над степами,
де хмари падають снопами,
он сяють днями із шпилів!

Отам на горах примостиився
у лісі сивому шпиталь,
в сніги глибокі нахилився
та слуха, що гуде буран:
притулок темний для жовнірів,
кого ти викинув з вікна
у ліс густий під хмари сірі,
що звисли з неба, наче вії,
туди, де туча залягла.

Його пси дикі оточили
і зуби гострі, як шпилі,
в сніги холодні застромили
десь аж до чорної землі.
До того ж трупа не підлізути —
жіноча постать там стойть,
як постамент журби залізний,
у світі ношеній, облізлій
та стереже його од їх.

У неї капають ще сльози
в обличчя мертві юнака —
й немов сміються на морозі
до неї губи мертвяка.
Як місяць стане під лісами,
лілеї світить ним вона...
Круг трупа квітки над снігами
чудними білими листками
до ранку срібного горяТЬ...

Загомонів у лісі білім
словами сніжними шпиталь —
і в горах мертвозанімілих
уже став слухати буран:
вночі жовніри у палату
внесли товариша свого —
він кров'ю ліжко все заляпав,
і на підлогу натекла там
густа, гаряча, темна кров.

Всю ніч сердега побивався
та ліжком гуркав під вікном;
до луток пальцями чіплявся,
кричав, що їде він Дніпром.
Кричав, що з чобна йому мати
змиває голову в воді;
таких, як лебеді, крилатих
метеликів бере в лататті,
пуска на брови та до вій.

Пуска на брови й промовляє:
дивися, синку, аж на дно —
твоя Марися он співає
і простеля тобі рядно...
З тобою то лягати спати
вона зібралась в куширі...

І враз неначе його мати
у воду впала на латаття,
а далі — в сині ятері.

А він на човні сам полинув
у них по хвилях аж до скель...
Кричав, що ще не хоче гинуть,
бо десь Марися його жде...
І вмить зірвався із постелі,
за рами дико ухопивсь...
Забризкав кров'ю стіни темні...
Він головою, мов скажений,
подвійні рами проломив...

Упав із вікон моїх сизих
в глибокий сніг аж у ліси...
гаряча кров його на кризі
надворі іскрами горить.
А душа матері ночами
із України приліта,
над сином месника чекає,
щоб він про сина все, що знає,
народам бурями підняв...

Буран вже далі і не слухав,
труснув лісами серед гір —
завили звірі у яругах,
з дубів і сосен завірюха
зірвала силу давніх гнізд —
і, наче чорними шапками,
крутила ними в небесах...
Де Волга дме вітри боками,
душа жіноча під снігами
лежить із сином у лісах.

Буран летів, гримів піснями,
і гори всіх країв землі,
що мовчки стигнуть над морями,
схилилися із хмар шпиллями,
як списами богатирі:

«Спи ж вічно
в холодних російських степах,
дитино забутого краю!
а я буду скрізь городій пролітать
і флюгери з баштів у їх ізвивати,
аж доки Вкраїна робоча не встане.

Її вже шумлять над морями сини:
питають про тебе, жовніре!
З Голгофи твоєї шукають роси,
щоб в серці своєму до смерті носить
криваву рану Вкраїни.

Я, о сину мій, аж доки земля
не зійде з своєї орбіти,—
мале твоє ім'я в глибоких світах,
як душу болючу свою на вітрах,
все буду під сонцем носити!

1916 р.

ЗАБУТИЙ

Тин із пожеж на захід упав,
сонце вдавив у степи...
там під житами козак умирал,
кров його в землю текла крізь піски.

З паном не бився козак за жупан,
тяжко з ним бився за волю в степу:

пояс червоний йому розірвавсь
гострим багнетом,
де ниви ростуть.

Журиться жито, схилившись у луг:
колос, мов камінь, втопило в туман;
вовк на могилі зайнявсь і потух —
зуби за лісом сховав...

Кров попід степом до гір дотекла
в горах пробила між скелями хід...
Яром прорила рови до села —
хату підмила вдові.

Сніп розірвала вдова у дворі —
кров її сина курить...
Він розколовсь на колосся вдові
й нині без вітру в току шелестить.

Ліс нахилив свої списи на схід:
довгі у сонці кінці розпіка;
вовк у степу на забитого зліг,
зуби до сонця в крові підійма!

1923 р.

ТРУНИ У ГАЯХ

Із блакиті піль шляхи розляглись,
на боках у них зацвіли гречки...
Та рої бджолині ними не гудуть,
меду не несуть в пасіки-садки...
А шляхами кров огненно димить
та вихри прядуть свистом веретен
і пнуться, мов гад, багнетами до хмар,

мичку, наче сніг, тягнуть із гречок
і сучать канат через всі поля,
купують його на шляху в крові,
бо нема дощів із клубків громів —
заснули давно у хмар на хребтах!
Гей, ревуть вихри від сіл та до сіл,
умотують їх у пряжу свою,
ховають в пилу шляхи на поля...
у селах усе гине, як в мішках.
Худоба реве з дворів на яри,
ребрами оре канави глухі
у зубах у псів — своїх хазяїнів.
Народ, як рілля, захряс по церквах,
дощами рида... і сльози горять
на хвилях садків, мов ягоди — кров;
падають в траву гарячі, як жар,
котяться в гаї, де труни лежать.
Там аж дві труни дубові товсті
на сіні сухім у чорнім сукні!
Як у цій труні, що лягла під рів,
битая в мороз, скупана в крові —
радість молода — квіти степові!
У другій труні — мати всіх людей,
тих замучених, побитих дітей...
Із грудей стримить кривавий багнет,
а на нім горить цвіт-рожа важка.
Гей, над радістю стойть туга мла,
на поля, сади крила підняла,
чорні, мовчазні, як сон кладовищ.
А над ненькою стоять кістяки,
з їх очей-дірок сльози цебенять
та й на рожу ту, що хилить багнет.
То ж не рожа-цвіт буйно-запашний,
а серце пала — сонце із крові!..
У гаях горить та зілля в'ялить.
Із сонця осьо вилітає птах,

та й полетів він за дикі поля,
де гірський стій на стрімкій горі,
в кручу-дерезу важко нахиливсь;
він давно заснув: зубами не б'є
в небо кам'яне, не креше вогню.
Сів на башті птах міської стіни,
крикнув один раз: «Труни у гаях!..
Люди, уставай!» Крик упав на дно
в кручу-глибину на скелі грудьми.
А з-під пелени

сірих скель
чорно, наче крук,—
кінь летить...

Ой вилятів кінь на гору круту,
страшно заіржав над городом тим;
луни загули в кварталах міських,
як у виводи горобина ніч.

А з драних шибок порожніх домів
каждани, сичі вилятили всі...

Крильми шарудять об дахи будов,
в мотузках дзвіниць... І город пливе
у дзвоні глухім десь од берегів,
як дим на степи. Та степи мовчать:
слухають, як ліс в їх лоні росте,
у водах джерел, повних кришталю...
А вихри прядуть, і труни лежать,
і серце в гаях у неньки горить,
і кінь на горі сичів виклика!

ЛЕГЕНДА

П і с н я п е р ш а

Водили батько у костьол
мене малого через бор.
Про ліс вони мені тоді
пускали казку по воді,
а я її малим ловив
в озернім плесі серед нив.
Ловив!.. боявся уловить,
щоб нею серця не розбить.

Вночі на Петра вдвох ми йшли;
підводивсь місяць на ліси,
і зорі булькали в вітрах,—
палили нитки в небесах,—
спадали в скло лісних ставків
і бились дзвінко на скалки.
А коли місяць посковзнувсь
над лісом сонним і надувсь
у небо повне, як у лід,—
засяли в батька із підків
великі сосни мовчазні —
до мене батько почали:
«Поглянь, дитино, он туди,
де місяць рогом закотив
гарячі вінця до дубів...
Бач, вітер дме йому у дно,
і жевріє, як жар, воно.
То, кажуть, око у крові
із скелі висить на горі...
Про його казку розкажу...
А ти в'яжись, як отой дуб,
та брата кревного шануй...
Ще до татарщини, давно...

були лани отут болот,
а ліса зовсім не було,
стояв лише дуб та хата там,
де зараз сосна та туман.
Як чорний вечір наставав,
рамистий дуб з болот смоктав
кудлату вогкість... і важнів,
мов степ у травні від дощів.
А з хати жінка грузько йшла,
де спала в небі дрягвина...
Була вродлива, молода;
на пояс падала коса,
отак, як в бурю очерет,
на берег пада до джерел.
Схилились там на купині,
од сліз голки горіли вій:
молилася голосно до зір,
мов ранивтишу криком звір:
«Прабоже мій, не кинь мене!
встають тумани до небес,
в тумані вплетена трава —
мої сирі, сумні слова...
Живу в болоті я та дуб,
а муж той де, що серцю люб?..
Ти в небі сонце почепив,
мов колесо на верстовий,
обтріпаний дощами стовп,
що степ великий проколов...
од сонця птахів наплодив:
гаї піснями підралив...
З туманів мужа приведи,
спочить у хаті поклади,—
кип'яче сонце й мені він
линє у рядна на мій піл...
Нехай я рядна буду прать
узавтра... й плакать і співати!»

Як небо синє на степах
заворушилося в огнях,
а вітер гострий засвистів
в безодні чорні до вогнів —
й вогні покапали в поля,
де світить водами земля,—
прийшов до жінки дужий муж,
приніс пахучий дух калюж,
як вугіль чорного крука
в кудлатих жилавих руках,
укинув сіна у вікно,
й до ранку спали вони втрьох.
А ранок в росах засвітив
малі сонця, як світляки,
на травах мужкових слідів
в глибокі сизі болота,
де хлюпа дума молода.

Вродила жінка двох синів
під дзенькіт місячних ставків.
Як син чорнявий закричав,
з причілка дуб старий упав;
а як русявий подививсь —
туман у роси переливсь,
той, що з плечей річки спускав
й до моря бризками гуляв...
Злетів із жердки чорний крук,
в колиску сів йому до рук.
Крука покинув ще тоді
той невідомий чоловік.

П'ятнадцять літ, як лошаки,
вже проклепали їм шляхи;
вже неньку тихо тумани
водою в багнах залили.

Гей, брат той перший був Баум...
Він взяв розбив об камінь дуб,
дрючка силенного зладнав,
в глибокі багна упихав;
на дрюк мотав густий туман,
як удину повзучих трав,
та тяг із ям його в степи
і, наче вовну, там стелив,—
сушив болото ніч і день,
гадалось, матір ізнайде.

А брат русявий був Андрій...
Ходив далеко до озір —
сидіть любив там на траві
й дивитись ранком у глибину
прозорих вод, на дно живе
та ждати, як сонце попливє
відтіль, мов човен казковий,
без весел в небо на вітри...
Туди з Андрієм крук літав,
велике небо розгинав.
За радість сонця, в дзвоні вод
забув син матір між болот.
З озер росло бульками дно,
як сонце плямами пливло.

Ламались ями на голки,
гули роями у боки,
як бджоли десь на колоски.
А сонце чміхало, дуло
й, жарке, до берега брело,
мов гола дівчина з ріки
вдягати білі сорочки.
Як дві крижини на кришталь,
згудило сонце двоє жал
в жадібні очі юнака...

Тремтять ті жала у кутках
із вій густих, мов квіти, два
в отаві з довгого стебла.

П і с н я д р у г а

Під небом плакав темний звір
і лускотіли піски зір
в безоднях ночі до лугів
на трави в хату до братів.

Над ними жердка з гострих лап
гойдалась крилами крука...

Бо завше крук отам сидів,
як дома був ясний Андрій...

На сіні згорблений Бакум
похмуро нюхав м'яти дух...

Був голий, чорний, як гора,
що в хмарі голову хова;
а м'язи з кожної руки
дивились важко, як бики,
котрі у плузі на лану
до гір підводять цілину.

Русявий тихий його брат,
мов гільце, в хаті процвітав,
в руках дві ластівки держав,—
до брата в душу щебетав:

— Як буде час,
ходім, побачиш сонце там,
у стінах мідних серед ям.

Я ранком довго на траві
ловлю із сонця квіти-біль,
щоб показати їх тобі...

Ув очі, брате, глянь мені —
стримлять ті квіти з довгих вій!..

— Про сонце сонний ти казав,
туди не раз ходив я сам,
не 'дної лілії стебло
там підвелося із болот —

листки розкинуло долонь
у піднебесну оболонь...
Широка хвиля вітрова
на них озера колива.
Хотів я сонце там узять
та йти з ним матері шукать...
Воно ж мені не розцвіта,
як мідні ранки розгойда
на дні озерному вода:
туман-бо очі заступа...
Нехай же буде і тобі
в болоті сонце там на дні!..»
— Чого ти, брате?
— Як чого?
Погибли мати вже давно,
а в тебе очі сяють чим?..
Прокляття сонцю й тобі з ним!..
тобі я їх!..— На лікті впав,
у землю руки увігнав...
і майже цілу ніч лежав...
Зів'яв без слова і Андрій...
Як здавна в море камінь, ліг
лицем до стелі на траву
і на світанні так заснув.
Зоря пускала білих птиць
в рожеве пір'я до зірниць;
бугай у бубони озер
сполохав світом очерет.
Юнак русявий тихо спав
на димних пахощах отав.
Підліз до брата ось Бакум...
два лікті в очі йому впхнув...
Линула кров у стелю враз —
і дикий крик луги потряс!..
Нещасний брат шляхи живі
потяг лучами із крові...

Лишив у хаті очі й крик:
«Не зійде сонце нам повік!»

Якраз в озерній глибині
котив колеса вогняні
рожевий ранок на луги;
а крук очима їх ловив
та з жердки кидав в чорний діл,
що від крові в траві курів.
А болотами йшов сліпий
по тих колесах у світи...

Крука Бакум убить хотів,
щоб він криваво не дививсь...
Та крук Бакума збив із ніг
ще й вирвав око з-під брови
гаками чорної ноги...
Крильми стіну міцну звалив...
і оком небо зчервонив
до гір далеких з чорних ям
й на скелі кинув його там.
А сам на горах в сонці сів,
вмочив у степ крилату тінь.

Бакум, як буря по лугах,
крука із оком доганяв,
а кров'ю слід свій пропікав...
та й у болото увігнавсь...
Скажено борсався, кричав
і твань руками дико рвав:
луна гула у тумани,
як у підвали кам'яні,
і клекотали багна скрізь...

І він нарешті ізнемігсь!..
Та й сотні років там лежить
з єдиним оком ще живий.

Вже замість волоса поріс
на грудях в нього оцей ліс,
а з ліса око вирина,
як чорні води з тумана,
до того ока на горі,
що степ купає у крові...
Бо з ока кров там буря рве
й на тінь крукову кида в степ.
(А ми, дурні, гадаєм: нам
то місяць світить із-за хмар
і бризка сяйвом через ніч
на степ,

на води і на ліс...

I, мабуть, завше буде так...
Бо хто заб'є того крука,
відкіль прилине богатир
на ці занедбані степи
ліси незаймані рубать —
людину чорну визволять?..)

Коли Бакумові в лісах
линє ув око кров гірська,
злітає крук з далеких гір,
сіда на око в темний бір
та рве гаками палу кров,
щоб муки більш йому було.
Як чуєш ти — гудуть степи...
пробить їх знизу коліньми
людина пробує страшна
і задавити вже крука...
або хоч випасти із мук
навіки у підземну тьму!..
Та цей похмурий, темний ліс
корінням в груди йому вріс,
до степу дружного пришив
і, наче в пазурах, держить.

А той — Андрій — несе, сліпий,
в ногах повік терни степів:
скрізь на базарах спочива
у велелудних городах,
про сонце лірою співа
глухим, замученим рабам.
Та ще ні разу не бринів
із ліри сонячної спів
про брата рідного в багні.

Лягли пороги золоті
вже на стрімкі краї степів;
а до порогів юний схід
прийшов по морю через лід,
запіл від свити розгорнув
по небі в буйному жару;
в заполі сонце розцвіло,
неначе жар-птиці гніздо;
із свити схід його пустив
од тих порогів у степи:
тумани з птахами знялися,
у день глибокий попливли,
мов ранком ріками плоти.
Замовкли батько, до села
ішли без слова по полях;
а я на небо поглядав,
турботно місяця шукав
та мовчки думав: якби я
за того став богатиря,
що вб'є крука, зрубає ліс —
людину випустить на світ!

1923 р. Куцівка

У ТАБОРИ

На ріках вавілонських і я там сидів...

І. Франко

Скорботне серце мое, день і ніч ти болиш,
наче птиця жива, на ножі тріпотиш:

бідні діти землі перейшли старий Збруч
долю в пана однять...
та й додому не йдуть...

А вже з чорних морів хвиля впала у степ,
кругом селищ вона скам'яніла тепер...

Чи ви гору нову перейдете коли...
Ой чи ваші в хатах розцвітуться столи?

Чи над вами зійде мати-сонце ясне
і положить в рушник з хлібом щастя своє?..

Мабуть, ваша десь кров у полоні тече —
і знов землю стару й мою душу пече...

Бо із кого ж то кров, ніби другий Дунай,
усю землю взяла у підкову заграв?..

Аж у небо дуга десь із неї пішла,
хоч і кажуть старі, що Чумацький то Шлях.

Як собак табуни: і ворони й круки
через гору летять аж на Київ злотій...

О, як страшно кричати!.. А із чорних дзьобів
краплі-кров лопотить об залізо домів...

А на площах міських в небо синє весни
діти білі цвітуть, мов ягнята в стерні.

Білі діти мої, утікайте із площ,
бо вас мочить давно тепла кров, наче дощ...

Любі діти мої, сиву матір простіть,
хай дасть хустку свою, хустку чорну, як ніч.

Білу постать свою у ту хустку вгорніть,
щоб не видно було на вас бризків крові...

А я серце здавлю і ножем пронижу,
nehай серце з ножа співа пісню сумну...

Аж як польський впаде від гармат Вавілон
й бідні діти землі там покинуть полон —

всі слова я зберу, що на небі горять,
а на півдні зірву круглі — сонце-печать.

Нею людям серця на вино розтоплю
і в небесні слова, як у чаші, зіллю!

1923 р.

НА ІГОРЕВІМ ПОЛІ

Ой у полі та стернистому,
на старому деревлянському,
явори стоять, гойдаються
ще й вітрами умиваються.

Там Сварог схиливсь над стернями,
вкутав голову туманами
і ворушить тихо віями,
як лісами в білім інею.

Тими віями він скочує
срібло-сьози все розтоплені...
Стають сльози ті озерами
у долинах серед зелені
та й димлять до сонця водами
в ранки білі, теплі травневі.

Сварог каже тихим голосом,
а садки скрізь задимилися
у цвіту ряснім вишневому
і вишневим цвітом всипались,
наче ріки,

вуса богові:

«Явори тверді кряжистії,
ви сучками попробивані,
мов стрілчастими перунами,
хто голосить ото селами.
Ваші сурми наготовлені,
із ярів крутих змуровані,
на степах простягнені!»

Явори мовчать,

гойдаються,

а стерня шепоче шелестом!

Половецькі орди їхали степами,
ловили списами зорі вечорами;
половецькі орди їхали лісами,
сонце повтикали злотними стрілками.
Сонце покотилося з могил до криниці,
заюшило кров'ю хустку молодиці.

Не з відрами стала вона під вербою,
дитину вмивала гострою водою:

«Погойдніться, верби, понад берегами,
розступіться, села з білими хатами,—
я несу дитину на чорні майдани,
хай зозулі сиві кують над дворами.

На чотири бори насунули хмари,
ними блискавиці ножі полоскали;
брязнули зірниці і на сході в полі —
у диму-тумані заіржали коні;
бліснули носами й круки на могилах,
під крила сховали вікові долини.

Вилискує місяць у круків на крилах,
з їх ніг істікає в яруги по нивах...

А муж мій поїхав на пар волочити,
аж на Сян од коней загули копита!
Випала з-за Дону блискавка на стерні
та й шлях перебила, увалила в землю.
повбивала коні, дружину прибила,
йому брови чорні присипала пилом.
Борона упала на ліси дубові,
зубком учепилась в небосхил над морем,
та й висить на небі на північ зубками
розгойдана люто сніжними вітрами.
Буйними вітрами зубки розпеклися,
і в небі зірками жала зайнялися.
Знов із-за Дону блискавка зірвалась —
кинула дружину на залізні жала!
На зубках вогненних мій муж розіп'ятий,
висить над морями у крові закляклив,
кров'ю свого серця захід обливає,
у чорній півночі болота сповняє!..
На голі майдани вийшла молодиця,
поставила сина там у кривавиці,
з мукою гукнула: «Лле крок без упину!
Не покинь закляття, розп'яту країну!..»

Тихий шептіт зник над стернями,
а Сварог ворущить віями,
мов лісами в білім інею.

Тими віями він скочує
срібло-сьози все розтоплені,
стають сльози ті озерами
у долинах серед зелені
та й димлять до сонця водами
в ранки білі, теплі травневі.

А з голих майданів чутъ гук молодиці
до віків Трояна по кривавих роках!
Од борони небо кров'ю червониться,
кров'ю північ червоно заносить!

Із збірки
«Клекіт»
(1929)

СОНЕТ

Коли німують людські живі душі,
тоді і роси кам'яніють на зелі,
а очі в молоді, немов од суші,
мертвіють, облітають навесні.

Того, душе, на світляних розгонах,
свої прозорі вікна розтворяй
і випускай слова на землю чорну,
де клекотять, мов казани, моря,—

щоб голосно садами зворушили
на дальніх берегах твої слова
і сонце галасом живим зустріли
удосвіта на тисячі човнах,—

щоб роси бризнули, та тільки не камінні,
на ниву радошів, і праці, і терпіння!

ГОЛОТА

Моя голото, моя доле!
Чого на тебе завше грім,
Чого не квітне тобі поле
Із теплих водами дощів?..
Встаєш до сонця завше рано:
Береш коняку в поле й рало,
Готуєш землю на посів
І не ззіси з конем як слід...
Збиваєш нігті об могили
І заливаєш кров'ю степ;
З политої землі росте
Тобі і хліба й квіток сила;
А у жнива схиляєш ти
З тремтінням працю на серпи...

Збереш, везеш — лущать дороги,
Снопами села засува,
І сонце котиться під ноги
У зерні степом до села...
Приходить осінь по болоті,
Задріпана у темній сльоті,
Та заглядає через тин:
Як ти живеш проти зими.
І бачить: скізь смердить нуждою,
Туман аж хлюпа у дворі,
Лежить собака на гної..
А в хаті коло світла з лою
Сім'я вечеря за столом
з одної миски вся гуртом.

У мисці борщ пісний холодний
Жадібно діти дістають,
Із ложок, звісно, як голодні,
На дране пузо собі ллють;

А мати жовта, як із воску,
Сидить на лаві та із соски
Годує сина на руках,
Що глипа в гнотті, в ганчірках.
А батько он соснову ложку
Од себе мовчки одіклав,
Під мокру свиту спати впав
На піл самий із голих дощок.
Чого ж не вкриється старий
Чим-небудь іншим та сухим?

Нема нічого там у хаті:
Звисає жердка у кутку,
Із неї висить одна плахта
І на кінці старий картуз;
В печі якась нора порожня;
Із неї горщик, як нарощне,
Скотивсь по припічку на край;
А кіт заліз туди й давай
Помалу гризти суху кашу,
Що пригоріла десь на дні;
Внизу в підпіччі коло їх
Два чоботи лежать для страху:
На всю сім'ю вони одні —
І всім приходиться тремтіть.

Кутки посліпнули од цвілі
І плачуть більмами, сумні,
Аж похилились мокрі стіни
Надвір до доброї землі.
А вітер з поля надлітає
Та їх до степу підпирає...
Свистить журливо у ярах,
Що їх не втримає ніяк.
Тоді-то осінь з наших селищ
Виходить гола на поля,

До їх у тузі припада
І довгі руки в стернях стелить,—
Вони у ріки скрізь пливуть,
Поки морози не скують...

Моя голото, моя доле!
Який скує мороз мені
Бліді повіки молоді,
Щоб я не бачив твоє горе?!

ПАМ'ЯТІ ФРАНКА

І наостро твій слух, щоб, як озвуся,
Ти чув мій голос, наче грім із хмар...

І. ФРАНКО

1.

Ішов я від батька з глухого села
У город далекий полями:
Обмиті дощами та шумами трав
Шляхи пригинались в степу до канав,
За гори під сонце лягали.

2.

І билося серце тривожно мені,
І груди боліли від жалю...
Прощаючись, батько взяв грудку землі
З канави у погнуті пальці цупкі —
А слово із вуст задрижало:

3.

Дивися, мій сину, на землю стару —
Ото вона сита і чорна,
Бо сила велика зчорнілих від мук
У ній погоріло хліборобських рук,
Як вугілля в вічному горнилі...

4.

Дивися, мій сину, на землю стару,
Що нами і працею повна,
Як нашою кров'ю, що йде по стеблу,
Нам колос вигонить до сонця в степу,
Аби похилити, як дзвона...

5.

Дивися, мій сину, й повік пам'ятай
Ту землю, що нам дає соки,
Навіки у серці своїм заховай
Той стогін народу, що чув на полях,
Займаючи скот із толоки!..

6.

Пролинули роки, та я не забув
Те батькове слово останнє:
Бо зараз, коли я самотній іду
І падаю нагло на кований брук,
Уста ж обкипають риданням.

7.

Вже голос поетів гримить із ланів
Про те, що казав мені батько:
За місто біжу я, у степ, до ріллі;
До скиби в克莱каю... давлю до губів
Холодну грудку од ранку...

8.

А йдучи назад до цеглових валів,
Дарунок несу я із поля:
Живущії роси у серці своїм,
Щоб думи скропити великих батьків,
Що вирости з людського горя.

ПОДОРОЖНІЙ

(Уривок з поеми)

Мамо, моя мамо,
Що ти ворожила,
Як мене малого
В колиску ложила?

Мамо, моя мамо,
Що ти накликала,
Як мене малого
Вночі колихала?

Як водила ранком
У полі на ріках
І вчила ходити,
До схід сонця бігать...

А йшла через села
На мости рибальські
Дівчат зустрічати
У вінках купальських,

Яку ти чорняву
Віддати просила
Найперший вінок свій
Для твоєго сина?

Бо тепер ходжу я
на пустельних ріках
І горе довічне
У чайних криках

Чую над собою
На дзвінкуму небі...
А коли іду я,
То на кожній греблі

Мені вітер кида
Першими вінками,
Що колись на чолах
На дівочих сяли.

Вони під ногами
Шелестять, як осінь,
І я спотикаюсь.
Важко на дорозі...

Мамо, моя мамо,
Ні одна дівчина
Вінка не сплітала
Для твойого сина:

Ні одна красуня
На великих ріках
Мені не зривала
Найпершої квітки,

І твій син не знає,
Чим весна пахуча
І для кого води
Носить буря-туча.

Мамо, моя мамо,
Вже надходить осінь,
А вінки дівочі
Шелестять посохлі!

Я знов самотній і проклятий,—
схилився тяжко до вікна:
на мурах, ніби на розп'яттях,
ворони виуть в небеса.
Їх чую крики із надвору
у серці зрадженім своїм...
Куди, куди втічу від горя,
від тих зловісних голосів?..
Упала буря із-за бору
на місто пилом і піском,
змела на вітер птицю чорну,
неначе пір'я під погром,
та й кинула мені зокола
малу стеблину пирію,
щоб завихрити з нею вгору
і думу змучену мою!
Мене ти, думо, залишила,
як невтишиме в сповитку,
перед парадними дверима
ридать без відгласу на брук,
аж доки пси криві почують
і не потягнуть у рови,
де мої сестри з сіл ночують,
що ласку, юність продали,—
і у помиях там і смітті
покинуть кості мої тліть...
Ніколи верби верховіттям
з полів не прийдуть їм шуміть.
Я знов самотній і проклятий —
схилився тяжко до вікна:
на мурах, ніби на розп'яттях,
з пилами буря умира.

ДОРОГОМУ...

Коли горбом над книгами товстими
Мудрець літами закляка
І раптом голову свою над ними
Підніме й бачить із вікна,

Що сонце над краями неба плине
За гори пишно одпочить
І за сади осінні жовтоглинні,
Де ломиться, мов крига, лист,

Перед очима в його уставати
Почне минуле з небуття,
І в холоді віків юному купати
Трудами втомлене чуття...

Купати так, щоб полетіли бризки
На сонячний вечірній світ
І зясніли, мов ракетні іскри,
Над попелом прожитих літ!..

Невже тоді спокійна мудрість сива
З гнізда м'якого не злетить
І за безумством молодим, щасливим
Раптово серце не вболить?

І мудрості не хочу я в ці роки,
Що псом прибитим шкандиба
І деяким поетам лиже боки,
Мов кістку, кинуту з вікна...

І мудрості не хочу, що снігами
Яснить на зламах вічних гір,
Бо людські мрії там попримерзали,
Коли зринали із віків!..

Благословенне єсть безумство-хаос,
Що над сонцями клекотить,
Аби одвічно землі нарождалися
І над безодніями пливли...

Благословенне єсть безумство-хаос,
Що кличе в'язнів із-за грат,—
На барикадах радісно, відважно
За подих вільності вмирать...

Благословенне єсть безумство-хаос,
Що дасть нам солодко ридати,
Коли до нас літа впадуть снігами
І пережитим завихрять!

* * *

Не можу пригадати, кого я ждав
на вулиці старого міста;
з безодні висла гілка світова
на захід, мов крижина чиста.

Гойдав поволі вітер степовий
із неї сонце вечорове...
Зів'яла мідь горіла од стіни
високої сумної школи.

Душа боліла в мене і цвіла
сухими пелюстками думи:
що сонце пада з вічного зела
за море, у вечірні шуми,

а ранком з гілки свіже нависа
ізнов на землю та на ріки...
Й моя колись одірветься душа,
але одірветься навіки.

Авта летіли з вулиць вдалину
і на людей куріли димом...
Невже на віки вічні, як умру,
свою свідомість я покину?..

Загув баском над вухом чорний жук
і вдарився на ший в комір,
його звалив я на широкий брук,
а він поліз у сірий гомін!

Свію свідомість він маленьку ніс,
не знаючи нічого за колеса,
ні за вогні, що вирвані з коліс
сухим, як скло, камінним плесом.

Коли на рейку гостру виліз жук,
набігло чавунове коло...
Я чув під проводом трамвайний гук,
чи чув же крики хто жукові?..

О будь ти прокляте, моє життя,
свідомість бідної тварини!
Адже ж була ти в чорного жука,
що пропадом на рейці згинув?..

О будь ти прокляте, життя моє,
бо як свого діждуся кола —
не вчує сонце, що нам світ дає,
мойого розпачу ніколи!..

ДЕСПОТАМ

I.

Гуде великий город над рікою
і тягне воду із Дніпра,
а сонце йде дугою степовою
туди, де небо вічною стіною
моря великі замика.

Гуде далекий город над степами,
встає туманами рілля,
гримлять із вирію під небесами
ген журавлі тягучими ключами
об гори сині у лісах.

Ідуть селяни в темні доли босі
і в лоно кидають землі
свою надію щиру,
безголосу,
щоб з колоска пороснула під осінь
в господу бідну із степів.

У їх двори схилилися над степом
із верб старими ворітми,
а вітер їх гойдає попід небом,
хитає день за обрії далеко
у ніч, до зоряної тьми.

А з-за воріт,
неначе сніжні хмари,
білють коси матерів,—
ридають неньки разом із вітрами
і руки простягають над степами
до брам високих городів:

«Та іде Денікін з міста, а за ним чорно
війська, діточки!
Гуком-тупотом, копитом татарським нам
звістка близиться,
Землі ситі та дорідні знов пан паювати
тучиться,
Стугоняль долини й гори: котяться гармати
в селища.
Поженуть вас горами, ярами присягати,
діточки,
Щоб на вас благословення було убивати
батечків...
Гей, кипить Дніпро з каміння гострого
на піски, діточки!..
Шумом-гомоном ще й між лозами лине звістка,
близиться.
А я ж буду стежки та доріжки засідати,
доки світ сонця;
Буду між людьми дітей своїх упізнавати,
гірко ридати!»

II

Гудуть трамваї, наче у тунелях,
в глибоких стінах городських;
дроти із сонця точать їм вогненну
в колеса кров... і сонце біг шалено
рівняє з клекотом в степи.
Іде конвой, і стогне камінь,
спиня трамваї голосні;
ідуть оточені селяни
густими жалами заліз.
Торби із хлібом за плечима,
обличчя чорні од ріллі,
а ворони ведуть над ними
круг сонця кола вогняні.

Гей, не кричіть, не плачте, неньки сиві,
із-за похилених ворот,
бо на рунистій вашій бережині
під сонцем сохне полотно...
мов наші білі голови столітні,
воно білє на лугах...
Гей, не кричіть, не плачте, неньки бідні,—
бо вже й не висохне в віках!

III

Іде конвой, і гнететься камінь,
мов крига рання на воді;
ідуть похилені селяни,
як гори чорні до лісів.
Батьків женуть сини у тюрми —
гуде, як молот, крок од їх.
За те женуть батьків понурих,
що гнали пана із ланів.
Гей, не кричіть, не плачте, неньки сиві,
із-за похилених ворот,
бо за селом чорніють ваші ниви
і чорно в селищах кругом...
Бо ваші очі гаряче боками
у порох випали в дворі
і ятряться вітрами за тинами,
як рани матері-землі!..

IV

Пірнуло сонце вже за гори,
вже плинє місто на вогнях,
як дивний човен в дивне море,
що хлюпа в зоряних шпилях.
Мов рядна вулиця гойдає
в огнях і тінях од вітрів;
назад конвой іде, співає —
немов із бойні рев волів:

«За великую Расію
в бар'бе голову сложім...»

Гей, не кричіть, не плачте, ненъки, ревно
із-за похилених ворот,
бо не в джерелах ваші руки древні
полощуться струмками вод;
замість очей в вас рани висять чорні
над порожнечею токів,
а ваші очі між грудками долі
давно потухли од вітрів!

V

В ім'я твоє, народе працьовитий,
тебе заковуєм в ланці.
Ще й у казармах, каменем налитих,
тебе годуєм на заріз.
А працю ту, що виросла із поту
того гарячого в жнива,
що сипалася зерном через гору
у кіш дубовий до млина,—
забрали в тебе ми не так, як таті,
але розбоєм в білий день,
коли кипіло сонце на загаті
і гукав півень до гостей!
І ти у гірді, немов собака,
глядиш добро своє для нас,
вночі до каменя впадаєш плакать,
кайдани гризти в тихий час.
Гризи! гризи! та знай: даремна справа —
впадеш під кригу ланцюгів,
співаючи присмаглими устами
чужих пісень із городів.
І твоє тіло, наче пса старого,
ми витягнемо догнивать
із бруку геть, до духу степового,

де ріллі трупами лежать...
Й безумний, хто на бій устане з нами
народну правду визволять,—
і за Нерона там, під небесами,
світи однаково біжать?!

— Нехай ідуть одвічними шляхами
планети в чорній глибині,
нехай однаково чоло з димами
схилляють в море наші дні,
нехай у лапах вашої гордині
в безодню тріпає земля,—
на бій із вами виступить одинні
душа знеможена моя!

МИЩАНИ

(Поема)

Розділ I.

1

Давно за синю хмару сонце впало,
з-над Києва пісок густий одплів,
а денний клекіт одійшов помалу
туди, де сквери квітнуть та гаї
і веселять муровані будівлі
та ловлять роси із небес вечірні
у соковитий та тремтючий лист,
що на вітри небесні ясно звис.

2

Туди, під дерева старі, ставнисті,
з казарми від наук спішить солдат
і наймички-селянки від колиски,
що цілий день возили паненят
та сумували мовчки за ріднею,
за стиглою, гривастою пашнею:
вона в степу там колосом трясе
і зерна дух на вітрі їм несе.

3

I ці боління носите у сквери,
мої селючки, завше ув очах
і там свою невинність на шинелі
віддаєте солдатам у слюзах,
а потім вас вигонять догнівати
з хворобою важкою в рідні хати —
й над гробом вашим в рідному ж селі
справляють пранці чорні пожарі.

I от у сквері городському сквернім
вирує публіка, кипить, гуля —
повії хлопців зупиняють чемно:
«Пардон, таваріщ, нет лі в вас агня?»
Од ліхтаря, що світить у tremтінні,
спадають довгі фантастичні тіні,
бо сухокрилі тихі кажани
давно літать круг нього почали.

5

Під липою на довгому ослоні
у байронці, з цигаркою в руці,
Комар Пилип. Він дивиться у дзвонні,
вечірні вулиці, немов мечі,
що на камінні темним дзвоном грають;
од їх аж іскри в небо одлітають,
а ті пливуть на мовчазних вітрах
і світять скрізь вночі по городах.

6

Сидить і курить цигарки нервово,
жіночу постать всяку огляда,
що стежкою іде згори до нього
і за каштани темні заверта.
Провівши оком, голову одводить
і знов до хвіртки, де вже інша входить,
та все ж тії ніяк не впізнає,
котра думки йому лоскоче та снує.

7

Пилип Комар колись бував у бандах,
з радянським військом бився у лісах:
і прaporа підносив над димами,
і хмари над степами примножав.
Коли ж повстанці загубили сили,
Пилип яри і ліс густий покинув,
пішов до влади в канівський повіт
і широко склав за товариство звіт.

8

А нині служить... і в часи вечірні
гуляти любить в шумах городських
і стежити, як вітер плав надгірний
по вулицях широких та стрімких
несе і обмива жіночі ноги,
немов живі колони мармурові,
а очі сірі, карі-молоді
гойда, неначе квітки на воді.

9

За кожним поглядом жіночим лине
на полум'ї бентежному жадань;
отак тічки, розгойдані, звірині,
у лісі збуривші осінній шал,
дні теплі та хітливі доганяють,
що в вересні на горах догоряють
та розпускають млосний білий чад
у павутині довгій на лісах.

10

Йому вже одкуріло тридцять років
на битому життєвому шляху,
джужитися ж не має ще охоти,
хоча йому на голову лиху
і падає потроху пил дорожній,
неначе іній кований, морозний
із яблуні зимою та на тин,
що мерзне під снігами від журби.

ІІ

Він тільки ходить на озерах мутних,
шука незайманих ніким джерел,
що водами з глибин аж камінь крутять
і ловлять у свічада очерет.
Та джерело його притягне чисте
єдиний раз нагнутися напитись,
аби уже ніколи там не пить,
а йти шукати іншої води.

12

I от сидить він на ослоні в сквері,
лисиними стежинами прийшов
уста змочити у новій джерельній,
щоб не томилася у серці кров;
щоб не томилася, грудей не рвала...
неначе пси з ланців своїх іржавих
без краю рвуться під тополі в луг,
де свіжі лози хилить гавкіт сук.

13

Уже й порожню коробку кинув
од цигарок на темну траву,
потягся тоскно на закляклу спину
і голову до неба повернув,
що засипалося, мов білим маком,
і ним, як з поля молодого, пахло;
та відти впала в душу чорна мить —
чи недарма ввесь вечір тут сидить.

14

«Добревечір! — ураз до нього збоку.—
Чи вже давно чекаєте мене?..»
Дівочий голос, ніби срібне коло,
що передзвонами іскристими гуде,
як падає на сніг, санками тертий,
морозом костяним забитий твердо...
Дитячий голос, хвиля золота,
душа моя тебе ще пам'ята!

15

Ти в ній палаєш лунами святыми
в пустій печері, ніби на степу,
і заглушить тебе не хватить сили
і в цю добу жорстоку та глуху.
Не знаю, чи тебе заглушить гуркіт
груддя землі, що зірветься на груди
з лопати в яму, де, моя труно,
вростеш навіки у холодне дно.

16

Пилип держав малу дівочу руку
і гладив чудно, ніби ворожбит;
отак мале дитя курча застука,
у жмені радісно його держить
і тулить губи весело до спини,
жагучо дихає та густо слинить,
аж доки те курча мале зовсім
не стане мокре, ніби на дощі.

17

Ця дівчина, чорноволоса Ліда,
Пилипові не каже в вічі «ти»...
мов та голубка, що недавно тільки
у нас на плечах боязко сидить,
воркує та боїться взяти певно
до дзьоба чистого вівсянє зерно,
туге й блискуче, з нашої руки,
неначе крем'яхи важкі з води.

18

Вона задихано тримтить-говорить:
«Цілуйте в мене руки досхочу,—
іще раз кине смugoю за город
летюча зірка,— я від вас втечу:
бо цілий день сьогодні я не дома —
веселая, на пляжі, без утоми,
в метелика літала на крилі,
немов пилинка золота в огні».

19

«Та ще й од швачки прийдуть мати рано
і сядуть з батьком мовчки до вікна
та ждатимуть дочку свою погану,
що вже частенько із очей зника...
О, бачте, зірка пропалила смугу,
де церква в небо загострила дуги...
Пора мені додому одлетіть...
Ой пальці!.. пальці!.. боляче... пустіть!»

20

Пилип підсунувся до Ліди ближче,
жадібно голову вперед нагнув,
вхопив рукою коло стану й дише,
неначе хворий у тяжкім жару;
а під тремтячою його рукою
дівочий стан лозиною тонкою
гарячі хвилі м'яко вигинав
і нерухомо раптом завмирав.

21

«А ти мені казала... говорила,—
шептав-корив стурбовано Пилип,—
що аж сьогодні вже моя квартира
тебе, як у гніздачку приютить...»
Та дівчина не слухає, бо очі
туди напружила, де рівно з ночі
шумів каштан од стрижених кущів,
мов тисячі летіло кажанів.

22

«Та я ніяк... нігде я не ходила
і, думаю, до вас не буду йти...
А вже людей у сквері спорожніло
і вітер як пронизливо щумить...
Мене турбує та самотня постать,
що дивиться на нас неначе скоса
з ослона бокового за кущем...
Ведіть мене додому, от і все!..»

23

Рішучо встала, станом похитнувши,
немов берізка стрімко-молода,
що під корою води запахуЩі
солодким соком густо розлива
та всі вітри п'янить навколо себе:
вони як зварені блукають степом
і тъмяно-гострим сонячним теплом
у жилах наших бунтом бурять кров.

24

Хвости губили в небі метеори
і разом танули в прозорій тьмі,
зітхав за ними сонний город
одковами далекими підків.
Пилип щось Ліді нетерпляче правив
на вулиці коло низької брами;
вона ж стояла дивно мовчазна,
а в оці плавала сльоза смутна.

25

Але нарешті разом — ніжно й міцно —
узяв під руку дівчину Пилип
і в улицю повів, що бігла скісно
з ліхтариком, похиленим згори;
за ними затінками швидко вельми
пішла якась жіноча постать темна
та й заховалася за той же ріг,
куди Пилип і дівчину повів.

Розділ ІІ.

26

У теслі Прокопа старого світить
на шафі вкручений малий гасник,
півмрячно осяває чисті стіни,
на гвозді пилку, долі колодки.

У ліжку спить господар нероздітий,
порозтібавши верхній одяг тільки,—
і груди волосаті та круті
на волі дихають, як гони степові.

27

Він, видно, ждав когось, але даремне,
бо на столі з вечері все хрящем;
часово ліг, а спатиме, напевне,
аж доки сонце добре припече.
Одне погано: нероззуті ноги
із ліжка звисли важко до підлоги,
підводяться й звисають знов без сил,
мов ранених у птаха двоє крил.

28

Сіріють вікна угорі потроху —
коротка ніч тікає на спокій,
бо ранкова зоря купається до сходу
на горах десь у озері — в воді;
од неї у повітрі линуть бризки,
схилияють верби під росою низько,
а верби скроплять ніч з країв ясних:
і ніч тікає, одлітають сни.

29

Ось двері одчинилися до кімнати,
і жінка стала з дивом на поріг...
здалося, ніч як здумала тікати —
забрати сон забігла у цей двір.
Була похожа на широку липу,
мов жлуктами, так дуплами пробиту,
що в листі має гнізда для ворон
і скрипи бурям од усіх сторон.

30

«Чого це навстіж ти покинув сіни? —
збудила Прокопа вона від сну.—
Адже злодії бігають, аж пінять,
немов вовки з густого туману,
та пробують замки від кожної кватири,
щоб все до цурочки звідтіль потирить;
а ти ще й двері одчинив свої —
будь ласка, йдіть, злодії дорогі...»

31

Усім тварюкам у господі волю
хазяйнувати весело даєш...
а де ж ти дів свою кохану доню,
що вже он ранок небесами йде,
а ліжко чисте досі, не пом'яте
боками теплими твого дівчати!
Подушками до стелі все росте...
На чому ж спить дочка твоя тепер?

32

Чого ж мовчиш, погойдуєш очима,
як з вивода пустого ситий сич?
Адже ж прибігла, бачиш, від дочки я —
її під боком вигріва «панич»...
З дитячої коси зірвав, як вишню,
 рожеву квітку, першим цвітом пишну,
а з неї чиста, весняна роса
омила стегна злого ласуна!»

33

«Гей, жінко,— тихо промовляє Прокіп,—
докладніше кажи, просю тебе...
бо за дочку й мені є, певне, клопіт...
у мене ж Ліда — всіх моїх дітей!..»
І на коліно дуже праву руку
поклав, мов скелю, зірвану від ґрунту,
од неї пальці чорні одросли,
неначе з дуба корінь вузловий.

34

Свою дружину Прокіп слухав завше
через мотиви саме ті, що й бик
пастушку слухає на ситій пашні,
коли вона його лозою бить
ушняпиться, аж од усердя пада;
одійде він звідтіль — пастушка рада,
а бик з полегшенням скубе траву,
хвостом тіпаючи на ребрах мух.

35

Коли ж почує ревище за гони
таких, як сам, ставних, міцних биків —
собі на спину закидає роги
й біжить, аж лан під ним гуде, на бій.
А повертається спокійно відти,
лише на розі коливає вітер
зелене сіно, вирваний пирій
і шерсть волячу, рижу від крові.

36

«Ти дома все рубанками тупими
в майстерні дерево гниле стружеш,
сам деревом, не гірше від вербини,
на корені трухлявієш, гниєш:
одна дитина, ніби сонце в небі,
світила в хаті нам, світила в тебе —
ти ж безтурботно тільки в шкурі прів,
а знати за дитину не хотів...

37

Я ж не могла оглянутись навколо,
бо вечори над голкою сиджу
у швачки, щоб моя дитина гола
не йшла на людські шепоти та шум...
І ледве трупом навзнак не упала,
коли сусідка вбігла та сказала,
що прослідила Ліду на Поділ,
як солодко її розпутник вів...

38

Туди побігла я з роботи просто...
горіли тротуари у ногах,
зривалась, падала на цеглу гостру,
збивала нігти й шкуру на руках...
У двері там гатила кулаками...
Хтось вийшов звідти й пхнув мене
на камінь,
прочухалась — сіріти почало,
і вогкістю від берега дуло...

39

Бери бриля оно, й ходім негайно
на той гнилий та проклятий Поділ...
Не встигне сонце вийти із-за гаю
у сонному тумані з Броварів —
ми їх застанемо обох у ліжку...»
«Чи не здуріла ти, нещасна жінко,
що йдеш дочці робити сором-глум?
Адже на кривду є закон та суд...»

40

«Чи бач який! про що мені провадить!
так ніби сам забув... забув за те,
як цей тхоряка людям силу збавив
довірливих і недурних дітей:
уже аж двом він платить аліменти
і ще платитиме, бо має щенти,—
та й далі буде бугаєм ревти
понад Подолом темної доби.

41

І я на суд такий, такі закони
ніколи зроду легко не піду,
бо що мені од всього, коли в домі
прийдеться бачити свою біду?
Ще добре, як з дитиною хто візьме,
а як вона не віддана й облізе
самотня дома в мене на вічу
від довгого безгучного плачу?

42

Та я собі скоріше очі вирву
із лоба з мозком на поріг
і сукою скаженою загину
у невгамованій своїй крові,
аніж побачу Ліду без дружини,
аніж почую крик хоча б єдиний
пересудів у себе над двором,
що стелять матерям шляхи стидом!..

43

Ми підемо, і я стягну із ліжка
із ковдрами, з усім собаку ту
та й буду гнати перед себе пішки,
щоб аж курів за ними сірий брук —
і в загсі запишу його з дочкою...
а він працює — здохнуть над водою
та сухарем цвілим твоїй дочці
не дасть і в горницях і на дощі!»

44

«Безумна ти, чого тебе мордує
насипати жару людям на язик?!»
«Не хочеш ти?.. То знай же: не врятуєш —
не матимеш ні жінки, ні дочки:
піду сама і потягну за коси
на берег до Дніпра й на плесі в лозах
до глибу притоплю дитя своє
й держатиму, аж доки не залле!

45

Сама ж додому прибіжу й на втіху
тобі посеред хати почеплюсь
та на вірьовці погойдаюсь тихо
і синьою до тебе засміюсь,
а довгий мій язик, що звисне з горла,
в обличчя тобі плюне слину чорну,
щоб ти від неї нагло скам'янів
і смородом трупарським засмердів!..»

46

«Ну, добре, я піду... а що там буде —
не знаю і ручитись не берусь...
Бо, мабуть, сам собі зірву я груди,
аж доки відтіля тебе діждусь...
Я теж не маю іншої заради,
як тільки вийти із тобою з хати...
але чи дівчину свою спасу,
цього напевне, жінко, не скажу!..»

47

Над містом небо підпливло угору
на радісну світанкову блакить,
щоб дати сонцю вільную дорогу
огонь свій здалеку у степ нести.
А сонце за морями забарилось
і власної троянди не схилило
над обрієм з холодного стебла,
яке підживлює гірська вода.

48

А тільки світ од сходу віє білий
і сивіє на камені в росі,
у вартових свіжіють тugo жили,
як на Дніпрі високі комиші.
Вони в плащах зігнулись брезентових
під сорабкопами на східцях цементових,
вбирають вогкість ліктями із стін
і стріпуються дрожем до колін.

49

На вулицях до кожного балкону
висока тиша дзвінко прикула
з тонкого кришталю ясного дзвону
і звуками найменшими гула;
усі з сусідньої дільниці кроки
й далекі рисаки поодинокі
перебирали лунко в кришталі,
неначе в скрипці на тонкій струні.

50

Тому, коли і Прокіп і дружина
порожніми провулками пішли,
швидка хода їх пишно ворушила
перегуки срібляної луни.

Будівлі сонні ніби прокидалися
а вартові до тиші придивлялись
та знов поволі кутались в плащі,
схилившись до рушниці на руці.

Р о з д і л III.

51

У вулиці вузенькій на Подолі
двоиноверховий чистий дім стоїть,
просторі вікна блискають аж долі,
де клумби почали в росі горіть.
Між клумбами коло дверей високих
із жінкою своєю тесля Прокіп:
він давить пальцем сильно на дзвінок
і стежить в кожне мовчазне вікно.

52

Із-за дверей спросоння голос:

— Хто там?

- Чи зараз дома є Комар Пилип?
- Він спить.
- Тоді впустіть.
- Приходьте згодом.
- Ми здалеку від рідної сестри...
- Ви родичі?
- Ну да.
- Велику ж силу йому
рідні нечиста наплодила:
без вас вже друга з того четверга
цию ніч сестричка в нього пробува.

53

Незадоволено бурчав до себе,
одсовуючи засув, чоловік,
похожий на кудлатого ведмедя,
що кинув поневолі свій барліг.
Од слів його у Прокопа здавило
в горлянці; ніби дерев'яні вила
йому всередину ввалили бік,
забивши здухвину клубком крові.

54

Рішучим кроком Прокіп хутко вгору
по східцях по соснових поскрипів
та й став перед дверима інстинктивно,
де нумер шостий з міді заснів.
«Чи це вони?» — спітався у дружини,
що вже стояла в його біля спини;
хитнула тільки головою та,
захекана й німа немов стіна.

55

Задушливе й бентежне невимовно
з її душі передчуття пливло
і мозок заливало, як та повінь
скупу пашню коло старих болот.
Не говорити їй, а гірко плакать
хотілося; стояла мов проклята,
здавалося, середина її
од горя стала як шматок ріллі.

56

Шарпнув ізгарячу за двері Прокіп —
залускотіли жалібно вони;
тоді плечем напнувся — і широка
товста підлога вигнулась під ним...
Завіси із одвірків завищали...
Єдина мить — і двері тяжко впали:
всередині кімнати простяглись...
За ними тільки порох вився вниз.

57

Коло стола в одній сорочці, босий,
блідий Пилип наляканий стояв
і перед себе револьвера просто
на Прокопа тримтяче націляв:
«Назад!.. уб'ю!.. нахаба... геть,
бандите!..» —
заворушив губами, наче вітер
у збудженім осінньому гіллі,
що рветься впасті з ляку до землі.

58

Та Прокіп руку правую спроквола
підвів, сказавши грізно: «Почекай!»
Тріщали ребра, як він дихав з болем,
і пара йшла від мокрого чола;
а кров бурхала, шумувала в грудях...
у береги ріка отак закута
клекоче, б'ється серед гострих скель
і в скріпах заставки трясе гребель.

59

«До тебе я посидіти в кімнаті
й дружина вірная моя прийшла,
аж поки сонце землю повернати
почне на південь тихо, як млина...
тоді з тобою підемо одразу
на Інститутську вулицю до загсу...
бо, бачу, Ліда тут уже давно,
а тільки нас так довго не було!»

60

А Ліда в цей момент на ліжку гола
стояла, ковдрою накривши стан,
перебирала пальцями нервово
у косу вплетений червоний бант.
Її ж коса утомлено на персах
лежала, ніби в спеку серед плеса
в меду розпарений пучок гадюк
на камені, що блиском сліпить луг.

61

І так, немов великі чорні диски
холодную блакить взяли в метал,
в очах у Ліди в нерухомих іскрах
морозом сивим переляк буяв,
аж ворушилися внизу коліна,
як у сипкій озерній білій піні
над хвилями бурхливої води
стривожені два лебеді грудьми.

62

На східці глядачі повиринали
і до кімнати боязко звідтіль
з цікавістю такою заглядали,
немов до ласого дупла джмелі.
Оглянувшись на них, безумна мати
уздріла долю рідного дитяти
обплівану, зневажену людьми...
і до стіни схилилася грудьми.

63

Напевне, так знеможена горила
на дереві держиться за сучка,
як мати Лідина в рудий одвірок
паде цупкими пальцями, вкляка.
І шелестить у неї сиза смага
поміж губами, де позасихала
у ранах репана землиста кров,
уста зімкнувши болями кругом.

64

Якби з одвірка пальці рознялися,
здається, що звалилася б із ніг,
як падає у море хвора птиця,
що в рідному гнізді лишила сніг.
Пропасницею сяяв погляд дикий...
Було вже видно: їй не говорити,
а на кострищі люти та жалю
спалити мовчки голову свою.

65

«Не хочу я з тобою говорити
в кімнаті цій, над збитими дверми!..» —
кричить-шумить Пилип несамовито,
бо так себе привик він бадьорить.
«Пізніше будем розмовляти щиро
з тобою на суді, нахабна вирво...
а зараз геть із хати за поріг,
аби ти, псе, забитим не поліг!..»

66

І ледве він гукинув устиг слова ці,
як мідний Прокопів гучний кулак
йому вже вибив револьвера з пальців;
він блиснув у повітрі, ніби птах
на сонці кігтем, глухо впав на ліжко
у Ліди коло теплих білих ніжок —
тих пуп'янок з ромашок степових,
що виткнули за ранок пелюстки.

67

Загуркотів стілець важкий дубовий,
бо через нього сторчака Пилип
уже летів колодою додолу
від другої гранчастої руки...
Од жаху в його випирало очі,
коли він поповзом в одній сорочці,
що розірвалася на животі,
повз Прокопа поліз коло чобіт.

68

«Не бийте, дядечку... Та ми ж рішили зйтися з Лідою не так аби...
Ми підемо, куди ви нас просили...
поберемося ми, аби ганьби...» —
нескладно белькотав Пилип із долу
й зубами цокав дрібно, гарячково,
як зерно птиця з каменю клює
і дзьобами стукаче та кує.

69

Та тут спалахнула нова увага:
тремтіла Ліда у рвачких словах,
немов тополя, що з одного маху
од вітру закипає у листках.
«Хоч він мене і цілував у губи,
ніколи замужем за ним не буду,
а ляжу в землю гнити до черви —
вона мені рідніша, аніж ви...»

70

Вона мені із лоба очі виссе,
які дивилися на нього тут,
і під землею мое серце злиже,
що, тату, вас люблю на згуб!..
Із мамою самі виходьте заміж
за мокрого стонога під ногами!
Ой, нащо ж ви накликали людей
на смерть мою,
на цей останній день!..»

71

Немов крилом, махнула білим станом —
в руці з'явився чорний револьвер...
Із дула з полум'я злетіла рана
та й сіла на виску, як муха,— смерть.
Дівоча голова зів'яла, звисла,
мов тепла з колоса росина чиста;
коліна вниз од неї подались —
і Ліду потягло помалу ниць.

72

Підскочив батько тяжко до дитини,
гарячими руками за плече
узяв і повернув тендітну спину,
щоб глянути в обличчя, до очей...
Йому підкинув груди стогін дикий.
Так хвиля підкидає пліт великий
на камінь у бездонний темний вир,
щоб тільки вlamки в піні заревли.

73

Безвладно руки витягла убита —
два із берізки довгі корінці,
обвіяні вітрами ще й обмиті
на зливному осінньому дощі.
Збігала кров з виска на ковдру білу:
із неї забуття вставало німо,
пекучая ж образа та відчай
не потухали в Ліди ув очах.

Стояв над нею Прокіп, собі руку
прикладавши до спіtnілого чола,
неначе там якусь єдину думку
хотів найти, що в мізку залягла
чи, може, коло черепа примерзла,
як примерзають в човні довгі весла
до кованих закруглених бортів
під час раптових синіх холодів.

Нарешті,— витягши із мозку ніби
потрібну думку,— круто повернув
й пішов поволі до одвірків сліпо,
де, стовпившись, народ тривожно гув.
Не роздивившись добре до дружини,
сказав роздільно й мертво, як машина:
«Дочку записано на шлюбний лист...
Пора до зятя, жінко, віднести».

«Кудись побігла ваша жінка відси»,—
із коридора голос відказав...
Байдуже глянув Прокіп на те місце,
як та вода линула крижана,—
й назад пішов до ліжка, до дитини...
Якраз Пилип устав на цю годину,
серед кімнати одягав піджак
та щось очима злякано шукав.

77

На його і наткнувся тицьма батько
грудьми паркими, як липкий асфальт,
коли на город сонце забагато
злило дощем розтопленого шкла
і дерева горять вогнем незримим,
аж луск іде блакитним димом,
доми ж цеглові дахами вгорі
немов голки гостріють на вогні...

78

Наткнувся — глянув — зашуміли сили:
з гудінням руку наперед подав
і, мов гаками, пальцями на спині
одежу й шкуру в кулаці зім'яв
Пилипову; а другою рукою
гойднув його, як лантуха з вагою,
на вулицю в розчинене вікно,
що тільки гупом в стінах загуло.

79

І так спокійно, як холодні хвилі,
що гонять звіку над землею час,
беруть листок пожовклив у калини
і цілі царства безвісті од нас,
узяв на руки Прокіп доню тиху;
із вуст людей зірвався гомін-вихор —
всі розступилися одразу перед ним,
як од ріки з лугами береги.

80

На небі сонце, мов гарячий камінь,
лежало заніміле над бугром,
а візники з перекупками ранні
на вулиці стовбичили кругом;
у їх корзини і в голоблях коні
були, як риба в кризі, нерухомі;
і тільки кожна людська голова
на шиї коло мовчазне вела

81

туди, де йшов попід домами Прокіп
і ніс дочку на зімкнутих руках,—
йому в коліна билася широка
роздплетена коса, що вітер закидав;
коліно все мокріло і темніло,
бо кров збігала по косі повільно
у довгих та поплутаних струмках
з розбитого дівочого виска.

82

Здавалося, не бачив перед себе
та твердо йшов по камені вперед;
як під чужим, не українським небом
сліпий, поранений стрільцями лев
іде між гори в чорную печеру,
лягає на широку сіру скелю
та лиже рану в лютій самоті,
що кров'ю обгоріла на шерсті,

83

Пролине вік, як сови над лісами,
і порохом осяде на морях;
у лева грива всиплеється пісками,
що скелі згублять на сухих вітрах;
пісок зіллється між шерстею в камінь,
та кров збігатиме з тяжкої рани
у чорне лоно велетенських гір,
а лев лизатиме одвічний біль.

84

Коли ж вітри на захід похилили
прозорую небесну височінъ,
а гори київські вже положили
через Дніпро, як браму, дужу тінь —
холодні хвилі випхнули на берег
далеко за містком під теплі верби
старої жінки ув одежі труп,
що від води неначе трохи спух.

85

Його за коси верби ухватили
покрученим корінням і держать;
а з глибу другі набігають хвилі
і смикають, запінені, назад.
Зелені віти низько над водою
схилияються й гойдаються з журбою,
у стовбурі зітхають, і гудуть,
і ронять бризками свій плач на труп.

86

Вам пісню проспівав я геройчу,
важкі міщани й темні, як земля!
Ви єсть і будете живі одвічно,
як ніч похмура, мати сонця-дня.
Ви — ґрунт: і пахнете землею, гноєм,
аби із вас омита росою
пшениця встала колосом густим
і розлилася сонцем золотим.

87

Ви єсть, того мене на світлі гори
од вас несе розкрилена душа,
бо тільки ваші сили нерухомі
дають піznати лет у небеса.
Та й небо нам, як спинимось у льоті,
одразу стане вашим духом сльотним,—
і через те в небесний океан
летить мій дух і руху не спinia!

88

Міщани! Ви тупая смерті сило,
що валом прокотила через світ
і задавила все, що зупинилось,
та й заніміла, сіра, мов граніт...
Ви дзеркало космічного стремління,
куди травинка глянула весіння,—
і через те в небесний океан
летить мій дух і руху не спinia!

МІСТЕРІЯ

(Равенна. Входить згорблений Данте
в огорожу церкви. Осінь).

Д а н т е

Тут часто чую голос Беатріче
колишній, молодий. Таємні річі
у душу словом неясним шепоче:
Італії майбутнєє пророчить...
Мене ж тривожить те, що відлетіло,
неначе листя з гілки помертвіле...
Оте, що загубило дні, мов кола,
та й розкотило вітром їх навіки
в чужі країни, за чужії ріки...
І не найти мені уже ніколи
в долині рідній сокола прудкого,
ані на горах сніжаних орла —
догнати в світі молоді літа
та їх колеса повернуть ізнов
на ті шляхи, що вже давно, давно
у темну землю завалились глухо,
немов під лід мандрівник в завірюху.
Над бідною моєю головою
проходить старість з білою зимою —
свистять сніги і сіються на волос,
людей заносять, мов забутий колос...
У всі гірські холодні верховини,
що їх мої повіки зупинили,
бо сперлися на них, мов на колони,
на котрих небо ріднеє холоне —
й вони уже незримі на землі:
засипані снігами давніх літ.
Лиш ти, стражденна головою сіда,
знялась у піднебесні холода,
де ще ніяка птиця не літала
і сліду від пера ще не лишала...

Невже любов'ю вік налитий вщерть
до тебе, бідная Італіє моя,
виводить на самотність і на смерть,
де костяні гудуть пусті поля?
Я чую в грудях крижані очі,
що серце ловлять на свої вогні,
воно ж тремтить і примерзать не хоче
до ребер вигнутих, мов луки кам'яні...
Але нехай!..

Мое бажання мрію заворожить
на всі віки сіяти із чола,
що ніби піраміда шпильвозносить
серед пустельного горілого зела.
І зморшки схиляться з мого обличчя
через моря на всі кінці землі
і людську думу із долин покличуть,
немов глибокі ріки кораблі...
І буде дума вічно простувати
до мрії,

що мені життя дала...

Та мрія єсть моя розп'ята мати,
моя Італія, об'єднана земля!..

Голос

Вигнанче сивий...

Данте

Не тривож, не тривож ти мене,
твої звуки,

як бризки, летять
од вітрами обпалених скель,
де минуле шуміло колись...

Не тривож, не тривож ти мене,
бо я чую, як спить немовля
на колінах прийдешнього дня...
бо я хочу почути його глас,
як воно кулачками зі сну
свої очі почне протирать...

Не тривож, не тривож ти мене,
бо тебе я навіки люблю
і ти можеш той глас заглушить...

Голос

Чути майбутнє тобі за віками
нелегко отут, на землі,
я ж його гріла оцими руками
на східній великій зорі;
папа і цікар, вельможний барон
не оборонять єдиний закон.

Слухай же добре моєї ти мови:
У римському місті вночі —
в ямі прощався посічений, голий
з товаришем раб, плачуши.
Місто те мало аж троє воріт,
стіни високі, заковані в мідь.

Він умирав, засвітивши словами
легенду минулих часів:
«В лісі за городом дивній чари
держать темну силу у сні:
лева, що спить у хащах із предвік,
сонну сову, що кричить у дуплі.

З гніздами птахи між гривою в звіра,
неначе в гаю, розвелись...
Все ж як сова полетить в небо сіре,
а гнізда лев струсить, як лист,—
горе тоді буде кривді од їх:
питиме поле розливи крові.

Хто ж буде мудрий уміть розбудити
страхіття, що спить у лісах?..
«Я розбудю!» — вигук вибухнув дикий,
аж глину сипнула стіна...

Корчився раб там на листі гнилім,
другий сховався за містом у млі.

Довго по лісі блукав в самотині,
і ліс йому чари віддав:
Іву побачив, що стогне в долині,
з свого, як із ями, дупла.
Швидко туди він трямтяче іде,
і руку у чорне дупло він кладе.

Тягне сову відтіля превелику,
що в мосі була і піску,
кида угору — летить вона з криком,
на браму сідає міську...
Жахом душа у людей пойнялась,
тільки почули совин вони глас.

Радісно раб загукає і луною
збудив зі сну лева в лісах...
Лев стрепенув, закрутів головою,
гриву пустив по вітрах.
З ревом прискочив до другої брами —
люди тікали і падали там.

Звір на воротях застиг, наче камінь,
одгонив сполоханий люд,
варту держала й сова, мов віками
сиділа й кричала біду.
Два вартові ці, як душі лісів,
вийшли із тьми і сполохали світ.

Вулиці всі, наче чорні потоки,
кипіли до третіх воріт...
Там уже раб із мечем на два боки
стояв, розділяв той нарід.
Лев же у судну сурму рикáв,
вила сова, ніби місяць конав.

Тріски соснові і пір'я пташине
нese так весною вода,
як людські душі на хвилях незримих
виносив із города жах.
Коні давили безумних людей,
неньки топтали, як землю, дітей.

Клали рабові маєтки і статки
заможні й вельможні до ніг:
плату давали, аби умирати
пустив у полотна полів.
Вільно ж убогі одходили в ліс
ждати із міста на новую вість.

З натовпу й дівчина вийшла до брами,
де грізний невольник з мечем...
Статків вона не несла, бо не мала,
окрім своїх дивних очей.
З люду убогоого теж не була —
руки свої, мов лілея, несла.

«Дівчино, ти не даєш анітрохи
ні золата, ні добрих перснів —
міг би взяти, роздати убогим,
що з міста ідуть до лісів...
Отже, назад повертай умирать!..»
Крикнув
і меч свій почав підніматъ.

Дівчина мовчки вернулась у город...
а раб коло брами з мечем
дуків грабує, вивершує гори
і злотних і срібних речей.
Серце ж його таємно болить:
хоче побачить її хоч на мить.

Роки спадають, як листя пожовклі...

На меч обіперся, стойть
сивий, мов іній, самотній невольник
і в землю вгруза, ніби мідь;
город великий давно вже спустів,
лев і сова лиш кричать із-під стін.

Дівчину він все чекає із міста
і, отже, не діжде ніяк;
бідні чекають від нього на звістку
та й сиплються в землю, як мак...
Дівчина та — Beatrіче була;
ти її любиш, і він умира.

Тільки рабові цьому об'єднати
судилося крайну твою:
човна її від заток скерувати
у море — вселюдську сім'ю.
Панство загине — не дійде туди,
жити там будуть колишні раби.

Треба, аби ти лиш думи невтомні
і серця великого кров,
муки таємні і ночі безсонні,
мене, свою вічну любов,
широ й навіки рабові віддав:
жде — кам'яніс він там коло брам.

Знай же і те, що без мене ти нині,
мов цвіт від коси, упадеш,
раб же зі мною дастъ вольність крайні...
ти лавром тоді процвітеш
в неї на гордім високім чолі,
як вона піде з рабом по землі.

Д а н т е

Моє життя уже на обрій
схилило сонце, як на серп,
і на нічній стіні червоній
востаннє кольором цвіте.
Тепер хвилина пробування
на цій планеті-сироті
десятки років існування
в щасливій стойті боротьбі —
і тіло бідне тоскно просить
хвилину лищню ще тепла,
аби відчути й камінь гострий,
як серця рідного нема.
Та ти, мій духу, знов руйнуєш
не тільки спокій, а й життя,
і до безодень ти простуєш
без вороття, без вороття...

Іди ж, іди, моє страждання,
майбутнє світло, в рідний край,
бо все тепер тобі віддав я,
всьому тепер кажу — прощай.
Ти, Беатріче, йди з рабами,
сплітай для них свої вінки,
а Данте піде над віками
світити вам нові зірки.

(Данте спирається на огорожу
в смертельній утомі).

Із збірки
«Сучасникам»
(1943)

ПРИСВЯТА

Коли я їхав у простір,
Що сніг гойдав, мов піну,
Гадав, що не побачу гір,
А вас... а вас зустріну.

Гадав, що око, мов стріла
Із луків непокірних,
Не досягне в гнізді орла
Серед лісів нагірних,

А ваше серце упаде
І розворушить нути:
Що вас, що вас, а не людей,
Шукав поет забутий...

Коли, блукаючи, мов тінь
Або вигнанець бідний,
В холодних сінях біля стін
Я прилипав, безрідний,

І в двері стукає і горів,
Щоб на ніч упустили,—
Мені здавалося, що грім
Ламав підземні сили;

Мені здавалося, що я
До вашого б'ю серця,—
І під ногами вся земля,
Мов ниточка, ввірветься...

Коли я місто пробігав,
Голодний, до читальні,
А тлум услід мені гукав
Слова сакраментальні

І панночка струнка й легка
Назустріч виринала —
То десь душа моя в віках
Серед пустель ридала...

І, Музо, світе мій живий,
Де ніде душ нагріти,
Мені здається, що вже ви
І люди всі «бандити»!

Та все ж, мов крик із небуття,
Що в світ несе людина,
Ці відгуки моого життя
Лиш вам, лиш вам, Єдина,

Присвячу, прошу й молю:
Прийміть на теплі руки
Ви книгу скорбну мою,
Народжену із муки!..

СКАРГА

Коли ще не шумів найвищий дуб у лісі
І спав у дзеркалі небеснім теплий став,
То я, неначе пугач в обгорлій стрісі,
Майбутнє чуючи, сучасникам кричав:

«Нашо ти викинув, сизохребетний степе,
Мене на трудний камінь вулиць городських,
Нехай би я сконав на обрії у тебе
У тінях трав первісних та густих,

І голова моя отам, як та могила,
Під хмарами лежала б у яру...
Нехай би в черепі моїм гадюча сила
Прогризла, щоб ховатися, собі діру.

Бо нині думи чорні і стожалі
Гарячий мозок підняли в логві із дна,
І з нього кров тече на дальні далі,
Туди, де кубляться грядущі времена:

І з сіл незнаних, горем різних,
Ви сунете на місто, мов пили стовпом,
До деспотів скажених та облізлих,
Що узяли над нами владу підступом;

Мов гади мокрі, лазите ночами
По сонних вулицях у затінках споруд
І сочите туди шпигунськими очами,
Де з вікон дихають і затишок і труд...

І як чоло юнацьке вглядіте в палаті,
Нахилене у думах над столом,
Неначе яблуко на грядці пребагатій
В саду наліте сонячним теплом,

То, ніби слуги чорні Торквемади,
Його в тюрму хапаєте від дум та книг,
Аби лишилися над трупами громади
Брутальні іроди у пустках вікових!..

Як випаде останній мученик з в'язниці
На тихе кладовище, втоплене у сніг,
І об дроти трамвайні забряжчать зірниці,
Спадаючи за мовчазний тюремний ріг.

Його ви вхопите, забитого без слави,
Закрутітесь з трупом на горбах...
І зорі, і сніги полинуть в слід кривавий,
Як зірвані піски на вічних берегах...

В останнім хаосі лиш ваші жовті зуби
З вихрів блищатимуть в червоній млі,
І залишаться тільки згарищ чорні купи
Від вас на спільній матері землі.

І чи мені вітати, гей, часи летючі,
Коли великий хаос будиться в віках,
Коли і небо висить у космічній кручині
Вже на останніх змучених зірках?..

Я знаю це... хвостаті і стожалі думи
Гарячий мозок підняли в логві із дна,
Із його кров'ю ринуть безнастанно струми
На розрух і грядущі времена!»

Кричав я так без книг,
без друзів і без дому,
І тільки з тюрем луни били по дроті,
А нині я дивлюся в даль знайому,
Хоч і без лун страшних, але на самоті!

МРІЯ

Мотто: Нема у світі правди,
Правди не зіськати.

НАРОДНА ПІСНЯ

I

І Нарбут спав, як стало темно,
І книга на столі товста;
І підійшов навшпиньки демон
І в мозок нахилив уста.

Коли ж від його, наче п'яний,
Поглянув скоса на мельборт,
То на губах криваві плями
Окреслювали страшно рот.

Було і через місяць темно;
В лікарні Нарбут умирал,
І ту же на мельборті демон,
Уже змальований, стояв;

Оригінал же аж на шафі,
Усівшися на фоліант,
Грав на крилі, немов на арфі,
Сумний напівцерковний кант.

II

Але моя гаряча мрія
Ще кров із мозку не взяла:
Вона над озером німіє
На Україні край села,

Де рижий місяць від узлісся
В безодню озеро потяг

І очерет над ним піднісся
І бору з берега досяг;

Де плине хмара передерта
Аж об карпатський перелаз,
Не знаючи, що жде поета
Колишня мрія раз у раз;

Не знаючи, що без надії
Йому настане день тяжкий,
Бо скрізь навіки вже до мрії
Позападалися стежки.

III

Але коли впаде в казарму
Поет конати в самоті —
Вона стає, неначе мармур,
У піднебесній висоті,

І твір його бере під ноги
І за престол, і за хорал,
І дивиться на всі дороги,
Немов скривавлений Ваал.

Якби вхопити в духа злого
Велику книгу із-під крил
І кинути на путь убогу,
Зірвавши найгустіший пил,

Щоб там, де замрякають води,
Сльоза упала в осоку,
Тоді поет без нагороди
Зазнав би правду хоч таку!

БАЙДУЖІСТЬ

I

Роботу мавши на увазі,
Зайшов я в хату по полях
І там з ноги на перелазі
Акацієву кольку тяг,

Аж вилізла якась руката
Істота з льоху, наче лис;
У неї там стирчала вата,
Де з ніздрями був ніс колись.

Поставила картоплю скраю
На переломлених патик:
«Заходьте в хату, я вас знаю,
Мені потрібний робітник!

Якраз, на щастя, і вечеря
Уже готова з новини...
Та стережітесь у дверях,
Бо відриваються вони...»

II

Ох, не шукай, харіто, квітко,
Серед егейських чистих лон,
Що в келисі купав нерідко,
Жартуючи, Анаkreон!

І нам до сонця вранці в роси
На обрій поруч не клади,
Бо в тім краю, де ходить босий
Поет, як тінь, проз городи,

Потрібні відра і картопля,
Мішки, мотуззя і льохи,
Акація, що нею топлять
І світять з печі на шляхи;

А пах твоєї квітки, Музо,
Нехай не плине у хати:
У хазяйнів нових над вусом
Немає чим понюхати!..

III

I підступа жорстокий, дикий:
Лишайся сам і жди ворон,
Бо ти, хоч би у тебе з пики
Стирчав таємний Гелікон,

Однаково в душі байдужій
Тримав би звичай той святий,
Що на онучах, повних нужі,
Лишив між трупами Батий;

I, може, заздрий у нетязі,
Самотньому на цілий світ,
Кому на кожнім перелазі
Стримлять кольки минулих літ,

Той посадив би, як до воза,
До миски вкупі їсти бруд,
Аби у жмені ніс я носа,
Як ти тепер, на страшний суд!

НА ЗРУБАНИЙ АКАЦІЇ

Як друга вірного, тебе я покликаю,
Але не чутъ луни з-за гір;
Лише зозулі, як у дзвін тугий, зітхають
Та, мов залізом, стогне бір...

Далекий бір на березі в добу гарячу,
Де Дніпр у степ, як лом, гrimить;
На зрубаній акації я ледь не плачу,
Бо в даль далеку зве блакитъ...

Такі-то в тебе коси чулі й переплетені,
Як це полегле листя тут,
Але під ними не кольки, а думи теплі,
Мов зерно в колосі, живуть...

Та, ніби блискавка вечірнє небо оре,
Давно на пальці бачу кров
І почиваю на душі пекуче горе,
Що, може, й mrію проколов...

Бо ген про тебе й сонце у густій блакиті
Дзвенить-гуде красі земній,
Неначе над садком, що зеленіє в житі,
Важкий, бджолиний, круглий рій!

I ти, хоч самітна, у далечінь ваблючу
Десь віднесла комусь любов,
Акацію мені покинувши колючу
I на руці від неї кров;

Але іду туди, де місто, ліс, і віти,
I сповнений тобою світ,
Аби до каменю упасти й прикипіти
I твій поцілувати слід...

І підвєстися, і нести високим бором
У серці пах дівочих кіс,
І на устах від поцілунку сірий порох,
І краплю безнадійних сліз...

Нести і слухати з важких лугів зозулі
Останній раз, останній раз,
Щоб потім не почути у душі знебулій
Коханням приспаних образ!

СПОКІЙ

I

I не шукав я взагалі
Ні щастя, ні добра, ні зла,
А тільки в тихому селі
Собі й поезії — тепла,

I серед хати у барліг
Знайшов зарите порося,
I стіл без двох передніх ніг,
Підпертий до стіни кіссям;

I на лежанці щось казав
Господар думці навздогін,
У замурований казан
Спустивши ноги до колін;

I на печі над сухарем
Чадний гасник поволі тух,
I в мене горе вже старе
Уважнішало, ніби друг.

II

«Ви не дивітесь, що гас
Мій доторяє на печі,
І сніг світитиме до нас
Знадвору в вікна уночі;

А гляньте ось на кисть мою,
Як ребра викинула вряд:
Її пробив би у бою,
Якби поцілив був снаряд...

I віршики у бліндажі
I я замислено складав
I вже ж від широї душі
Так Господа критикував,

Аж капітан од сміху мер,
Мовляючи:
«Не погублю,
Бо я російський офіцер,
Шевченка вашого люблю...»

III

I заревло із жил моїх
Чуття жорстоке, ніби звір,
I знов мене турнulo в сніг,
Ще холодніший за Сибір...

Ta не шукати у людей
Ні щастя, ні добра, ні зла
I на землі уже ніде
У серце змучене тепла,

Бо люди всі на двох ногах,
Як і підпертий стіл без ніг,
Мені покажуть у хатах
І не кіссям через поріг.

Туди, де крізь вікно тини
Нагрілися від каганця,
У тих, що регіт старшини
За правду мають до кінця!..

ДАНТЕ

Свою любов, голубку швидокрилу,
давно я випустив на білий світ,
аби вона будила сонце в морі,
воркуючи ім'я лиш Beatrіче.
І сонце йшло, вело зелені ріки
на поводі блакитнім за собою;
шуміли ріки, і гриміло сонце
великим світом у небесну браму:
Beatrіче!

Сади моя голубка пролітала,
коли вони тривожно процвітали...
З садів моя голубка вилітала —
летіла низько, важко над землею,
бо квітування всі сади вронили
на крила ніжні, крила невеликі.
Упала сивою моя голубка
з ваги тієї в чужину далеку;
на вітер розкриває крила,
ворушить дзьобом чорним від гарячки:
Beatrіче!

І вітер знявся в небеса понурі;
із дерева нічного золотого
в безодню тиху листя обірвав;
воно на землю кожну ніч злітає,
аж міддю жовтою, летючи, прокипа
та й засипа мою любов єдину
і слово найдорожче, найсвятіше:
Беатріче!

Нехай же доля засипає скарб мій —
найпершая травинка, що на гробі
весною проросте,— найпершим дзвоном
прокаже радісно назустріч ранку:
Беатріче!

Із гробу вилетить тоді голубка
й віки пролине із тим словом вічним,
як древній птах із квіткою маслини,
та звістку кине людові живому,
що серце Дантове все ним же повне
до Страшного Суду єдним словом:
Беатріче!

Але Італія, що очі власні
закрила копитом ворожих коней,
немов повіками з товстої міді,
а давню мудрість, горду і вельможну,
держать у щелепах своїх побитих
і на зубах сусіднього собаки
криваво із подвір'я показала,—
Італія ще слова не мовляла:
Беатріче!

Якби оганьблений її народ
заграв у судні сурми понад Тібром...

і викинув списи із чорних замків,
як перший півень проспіва;
і щоб списи гули залізною стіною
кругом Італії, мов бір альпійський,
як другий півень проспіва;
якби з чужинцями і рідне панство
за стінами із вітром голосило,
як чистий ранок сонцем прошумить,—
тоді б Італія сказала слово:
Беатріче!

I в цьому слові упізнала б
себе моя прекрасная країна
і муками тяжкими не вражала б
свого поета, гордого вигнанця,
Італія моя!

УТОМА

I

Глибока осінь павутину
На берег тягне з-під млина,
Де перестояну калину
Ламає дівчина мала;

Гуде від ціпа жовтатиша,
Як у неділю дзвін в гаю,
А на кулі хазяйка рижа
Сорочку зашивала свою

I повідає, як надворі
Шуміла ніч вогнем з громів
I цуценя коло комори
Вищало мокре у рові;

А комсомолець в ліжку любий
Зорив їй по-братерськи в рот,
Бо там були з металу зуби
Рублів, напевно, на п'ятсот...

II

А я хоч маю вічні будні
І зморшки довгі на лиці
І пробиваю кригу в грудні,
Аби скупатися в ріці;

І виглядає щохвилини
У мене з серця самота,
І, наче в мертві людини,
Навіки зіплені уста,

Що їй не сниться ані сосна
На скандінавських берегах,
Ані, збентежена і мlosна,
на Нілі пальма у пісках;

І хоч не заздрю тим на лати,
Що господині мов брати,
І не боюся ночувати
Із цуценям серед слоти.

III

Та, гей, закінчу я жорстоко
Останній молотити сніп,
Аж розлетиться понад током
Розбитий, наче пляшка, ціп,

Та й повалюся на солому
У мертві безгоміння сну,

Аби забути і утому,
І від життя луну страшну,

Що знов до сонця рижа курка
Співає вранці без півнів
І Марсій з краденого лука
У серце цілиться мені,

А бог поетів і героїв
Рахує у неволі дні
Без Муз, без ліри і без зброй
Калину носить у рядні!..

ВИГРАН

I

Вітер гонить, ніби хмару,
Сніг та галич із загат,
А назустріч їм із яру
Осокори гоготять...

Біля хати над обривом
Я дорубую війце,
Аж замет холодну гриву
Тріпає мені в лице;

Стогне, виє завірюха
Із-під стріхи з рогози,
А у хаті і задуха,
І весільні голоси;

Змерзло в мене й серце, й пальці,
І темніє у вічу,
Що по холоді і праці
Існування волочу...

II

Каламутна на відлигу,
Зграє чорная, не кряч,
Бо крізь вікна та їх кригу
Наче з хати чути плач:

«Ще як я не відав шлюбу
І за душу брав селян,
То в сільраді вів рахубу,
Приграючи на вигран;

А тепер дружитись мушу,
Розбивати в'юлю вщент,
Щоб уже із мене душу
Не тягли на алімент...

І стойть питання руба
Про життя моє сумне...
Гей, покличте дроворуба —
Намалює хай мене!»

III

Буря вдарила у стріху
Збила вивід у простір
І з хурделицею снігу
Кинула на осокір;

І його гілляка голо
Хилиться від тягару
І, розгойдуючи кола,
Ломить верби у яру.

А мене хоч і схиляють
Аж до самої землі
Без початку і без краю
Нерозказані жалі,

Радісно над кучурганом
Я чекаю добрий люд,
Що ридає за виграном
 і шанує творчий труд,
І шанує творчий труд!

ПАШПОРТ

I

Осінній вітер в лузі свище,
Вербу хитаючи тонку;
А я схиляюся ще нижче
Себе побачити в струмку.

Давно з чола у жінки думку
Не п'ю вже солодко крізь сміх
І, втомлений від поцілунку,
Не сплю у неї біля ніг;

Вона, коли ховає ставню,
Удосявта ще тьма густа,
Не тягне у жагу останню
Устами знов мої уста.

Бо так мене побила праця,
Що свій і пашпорт я подер,—
І всі бояться, мов вигнанця,
Мене самотнього тепер.

ІІ

Верба шумує на негоду,
І перегукує сову,
І губить листя жовте в воду
На свій відбиток та траву.

Я ж ляскаю руками ноги,
Сухий ламаю очерет,
Роблю із нього куці роги
І в річку кидаю вперед,

Аби моя подоба в листі,
Та ще й з рогами на чолі,
Плила, неначе чорт в колисці,
Що вчора вириав греблі,

Але, утомлений сьогодні,
Замріяний про дальний вир,
Очима блудить по безодні,
Де висять хмари, мов кушири...

ІІІ

Пливи ж, пливи в холодній піні:
По хвилі темній та сліпій,
А я по жовтім шелестінні
Піду у навздогін тобі.

Туди, туди, де в гирло ріки
І діва сходить з білих шат
І думає: чи чоловіки
Цілують ноги у дівчат?

І, не злякавшись, подобизну
Мою розгляне у воді...

То я, то я водою бризну
На діву з берега тоді...

І щось там прикре в ней зочу
Від чистих бризок на лиці,
Тоді вже пашпорта не схочу
Довіку у країні цій.

РОМАНС

Поволі звіває тумани
вечірня зоря з висоти,
і в полі високі майдани
гучнішають від самоти.

Поволі темнішає поле
й до місяця сяє в росі,
та очі мої вже ніколи
сльозами не блиснутъ красі:

покинули друзі без силі
мене умирati в степу,
де вітер гойда на могилі
у житі довічну журбу;

де сокіл мандрує під небом
й несе мою волю кудись;
де серце мое вже над степом
не здухає крикнуть «вернись».

поволі з вечірніх туманів
земля, засинаючи, п'є,
поволі до зір, океанів
життя відпливає мое...

ЕЛЕГІЯ

Коли без сили я і сліз ходжу,
Та ще в чужій хатині,
І автора коханого держу
І не читаю в самотині,

А слухаю годинника лиш дзвін,
Та ще луну його бездонну,—
Тяжкий, мов Каїн, підступає сплін
І думу підіймає сонну

З якогось темного кутка душі
Аж під ліхтар незримий туги,—
І бачу, як блищає тупі ножі
Знущань і дикої наруги...

І дума тягнеться, як здохлий гад,
Опівночі на темних травах,
І світиться, і гаситься стократ
В смердючих фосфорних загравах;

І серце завмирає і болить,
Що ще не знало в світі щастя,
І вічність пожирає кожну мить,
Яка і в зародку пропаща,—

Що всі шукання праведних шляхів
Й чола коханого в короні
Завмерли в випарах брудних горшків
І в драній свиті на соломі;

Що хочеться кричати з розпачу грудей,
Що в атрибутах рабства й бруду
Поетові назустріч кида день
Святого Каїна та Юду,

Що й люба книга не спасе від їх,
Бо із цигарки встане димом,
Коли поет під гук та сміх
Похилиться в селі під тином!..

ПОВНОТА

Тобі молюся, сонце, боже вогнегронний,
Трияснодивна квітко у світах без меж,
Ти пелюстки свої — дні круглі, мов корони,
По одному звіваєш і в безодні шлеш...

Вони і світять, і летять без гуку й шуму,
І землю овівають веснами нам знов,
І серцю надихають найтеплішу думу
Про невмируще щастя і любов;

І дякувати серце вже повік невтомне
І славою, і похвалою скрізь тобі,
Що ні один листок твій круглий не потоне
Останній у всесвітній прірви голубій!

ПІД КІЇВ СТАРИЙ...

Під Київ старий незглибимая ніч
Прийшла непомітно степами —
І тисячі в воду запалених свіч
Поділ перекинув стовпами.

І знизу безодня й безодня вгорі
Із синього холоду ночі
Жене над водою вогні в кушири
І жаб'ячим криком скрегоче.

Стихія небесна, стихія земна
Злилися в гармонію дивну,
Та місця між ними мені вже нема
Так само, як в людському плину...

Шукаю вночі я, шукаю і вдень
У місті великому серця,
Але обіймаю над кручею пень,
Коли дві безодні зіллеться;

Мов дурень тоді я радію в собі
І очі на схід повертаю:
Чи в сонце не впали, як тіні слабі,
Холодні безодні без краю...

Дівчата зичливі чи навіть відьми,
Благаю хоч крихітку — серця,
Аби не зустріти на сході пітьми,
Коли дві безодні зіллеться;

Аби моє змучене горем єство
Взяло собі землю, і небо,
І зорі, й вогні, і жабине гніздо
Із рік та озерного степу!..

СУЧАСНЕ МІСТО ЛЖЕЯЗИЧЕ...

Сучасне місто лжеязиче
Мій дух відкинуло у тінь
За те, що небо вічно кличе
Його на дальню височінъ;

А люд, у злочинах упертий,
Ушанував мої жалі —
І я, щоб з голоду не вмерти,
Пеньки корчую на селі;

Аби воли спочити з плуга
Ревли на той бік під бичем:
Бо тут у їх шалена туга
З очей струмками потече;

А я ж сьогодні, я вже нині
Жадаю плакати, як віл,
Десь у захованій долині
І від столиці, і від сіл.

Але не маю сліз і змоги
Оплакувати супокій,
Який не тільки руки й ноги
Спотужнює завжди до дій,

А й душу, мріями живу ще,
Сповняє міццю — гнів нести,
Віддячти селу найдужче
І, може, місто заклясти!..

ШКУРА

Із хатини тії, що в гаю
Свої двері в поріг увалила,
Туди юність приніс я свою,
Де з «губкуму», неначе на вилах,

Висне шкура мужицька в крові,
Червоніючи світлом різниці,
Аби гавкали пси у рові
І лящали із поля лисиці...

Серед вулиць стрімких, мов граби,
Пробігають в панчохах дівчата:
Білі ноги, а не голуби,
Вилітають з-під них на Хрещатик...

Білі, білі та чисті ступи,
Мов лілеї, що випили воду,
Де скупалися вранці степи,
Як зоря відлітала від сходу.

Хто ж тоді почепив угорі,
На дрючках, з батька репану шкуру
І мовляє, що то прaporи
Так розмаяла воля з-під муру.

Душогубця не бачить мій зір,
Тільки знаю: в юрбі він вирує:
Знаю — там приховався той звір,
Бо для кого ж то шкура парує?

Ох, дитинство моє від степів
Із мужицької вилите миски!
Я вже знаю, чого і синів
Українці не люблять з колиски;

І вже знаю, чому я не мав
І любові й приязні від ненъки
І чому мені місяць сіяв
На батіг, коли був я маленький...

Нині знаю, чому з городів
Мене гонять, мов пса, за пороги
І чому з бунтівництвом рабів
Дикі очі я нурю під ноги.

Нині знаю: мужицький мій рід
Будить настрій в знайомого п'яний
Тію люттю, що в мене з орбіт
Вибухає, мов з кілець вулкани!..

Що нагадують все, як степи
Вітром виють від гір до «губкуму»
І ту шкуру у простір сліпий
Хилитають, мов здерту бикову!..

ДЕЗЕРТИР

Не дай, Боже, в чужім краю
Згинуть у неволі...

т. ШЕВЧЕНКО

Гей, на північній чорній чужині
Зима снігами землю покриває,
Гнуться вітами ліси до рік
Від ваги великої снігів,
Що на сосни та дуби лягає...

Сніги летять і порошать
Все по рязанському шляху,
Поміж ровами путь пушать:
Ото Діброві-козаку
На далеку Україну,
На Славутицю ріку.

А бір шумить, вирує бір,
Тріщать гілляки і верхи...
Утікши з армії рабів,
Діброва розгубив шляхи.

Вже третій день схилився в глід
На березі ріки Оки..
В онучах ноги без чобіт,
І лізуть лікті у дірки.

А бір шумить, вирує бір,
З морозу лускає ріка...
Іде снігами сірий звір
І сумно виє по балках.

Кінець Діброва бачить свій
І вовкові казати став:
«І ти шукаєш, брате мій,
У полі смерті без хреста!..

І я не бачитиму днів,
Що колосками б'ють у степ,
Не наберу води з морів
У спеку бризнути на серп;

Мій односелець написав,
Що все село вже — дим і прах;
Я ніч вітрами загнуздав
І мчав із муштри до Дніпра.

Шляхи ж московські та низи
Мені поплутали стежки...
Умру — то ти мене згризи,
Та не лиши мої кістки.

На щелепи візьми їх, ти
Та й волочи їх — не в траву,
А на Славутицю пусті:
Я тихо в вічність попливу...»

І вовк завив; повіяв жах
На людську мову на таку...
Стояло сонцє на лісах
І било світлом на Оку.

А бір шумів, ламався бір,
Гули гілляки і сніги,
Людина ж мовила в простір
Уже з останньої снаги:

«Гей, будь голубкою з-за хмар
Ти, Україно на ріллі,
Що котить кров свою, мов жар,
Із серця по важкім крилі,

За голуб'ят, що десь роти
Воруשות в клуні між кроков,
Аж доки заворкуєш ти
Про чисте зерно та любов...

І будь орлицею в лісах,
Неначе марища замчищ,
Що до гнізда несе крізь жах
Орлятам їжу з бойовищ...

І нам лисицею ти будь,
Що пробіга за ніч краї
І роси струшує на путь,
Сліди стираючи свої;

А вранці до щенят гребе
В глибоку нору, під дупло,
І ссати віддає себе,
І кров добуту, і тепло...»

Голодний звір не вив тепер,
Бо впало сонце на ріку...
І козакові розідер
Хижак шинелю нетривку.

І аж до ночі ребра гриз,
Ламаючи в зубах громи,
А вітер в степ із ліса вис,
Мов прапори над трунами.

Впівночі ж вовк, як вогнеліт,
З кістками до Дніпра летів,
Зриваючи холодний піт
І тумани страшних снігів.

А вітер плакав на слідах,
Що зорі й сонце світять нам
Лише на рідних берегах,
Про що відомо і вовкам...

СЕМЕН ПАЛІЙ

Пише, пише та гетьман Мазепа
Та й до Палія листи...

НАРОДНА ПІСНЯ

«Здоров, здоров, Палію Семене,
Прибувай до мене,

А я тебе буду зустрічати,
Військо шикувати,

А як, сівши зі мною на лаву,
Поєднаєш славу — .

Україна й компанійське військо
Поклоняться низько!»

Їде, їде фастівський полковник,
Сонце рвуть підкови;

Мають, мають шлики, як вітрила
На вороних гривах;

Іржать коні й простягають морди
У Сеймові води;

А Батурин тес зачуває,
Брами відчиняє;

І Мазепа булаву з гербами
Підносить над брами:

«Ушанував ти мою столицю,
Заходь у світлицю:

І килими тобі простелились,
Столи застелились!»

Ой сів Палій з Мазепою поруч
У недобру пору;

Гей, ще й келих з винами-медами
Не торкнув губами,

Як Мазепа вже почав гукати:
«Бийте із гармати!»

Ой випив же Палій аж до денця
Од широго серця;

А Мазепа в долоні лунає,
Гайдукам звеляє:

«Шиком хлопці! І в чорній лави
Козаки ставали:

«Тоді ж тобі, преславний Семене,
В столиці у мене

Україна й компанійське військо
Поклоняться низько,

Як у Сеймик Батуринські брами
Вмочаться верхами;

А тепер же тобі тільки й шани —
Жити з москалями!»

«Гей, Мазепо, славний наш гетьмане,
Не зверну я гору;

Як у тебе ще совісті стане,
Вволи мою волю:

Нехай кінь підо мною вірний
Тоді буде грati,

Як-но стане з кордону України
На шляхи прокляті».

I Мазепа махнув булавою
На вікно зелене:

Компанійці грізною чотою
Вивели Семена.

«Вези, коню, мене, нещасливий,
На шляхи запалі:

Не полину я у твоїй гриві,
Як сокіл у хмарі;

Не уловиш гостру блискавицю
Копитом пекучим;

Не застогне степовая птиця,
Із гнізда летуючи;

Не викличеш мені до двобою
Лицарів поляків;

Не потопчеш у крові їм, коню,
Золоті ознаки!»

І кінь ніби зрозумів цю мову
Та й почав іржати:

Бахнули всі попруги шовкові
На сідлі багатім;

Упав румак, упав на коліна,
Озвались діброви...

Дарма в крові закипіли в піні
Лицарські остроги!

«І ти зрадив, коню мій могутній,
Палія Семена!..

Прийми ж, Сейме, Сейме каламутний,
Бо це кров нужденна!»

І шаблею перерізав горло
Коневі в дорозі,

А сам крикнув до сердюків гордо:
«Поїду й на возі!»

Із збірки
«Китиці часу»
(1953)

ПРИСВЯТА

Крики дальні, крики птиці,
стріньте хоч луну мою
над хрестом святым дзвіниці
у покинутім краю.

Серце чуле, серце чисте,
чи ти чуєш з-під хреста,
як шепочтув особисте
горем спечені вуста?

Крик летючий, крик пташиний,
в церкві душу розбуди,
що святіша від крижини
з-під орданської води.

Хай погляне з рути-м'яти
та й узнає те, що є,
і прощенням хай освятить
серце біднєє мое.

Крики чорні, крики птиці
в рідній, бідній стороні
разом з голосом черниці
не забути вже мені.

ПРЕДШЕ

Я вас любив, німуючи, то словом
і вірив сліпо та тривожно знов,
а ви боялися, щоб випадково
не виявив при людях я любов.

Я вас любив, побожний, то злорікий,
ви ж обминали, боячись, мене,
і через те прощайте вже навіки,
і хоч тепер вас серце обмине.

Але коли у липні під каштаном
побачите потоптану траву
і думка займеться в душі неждано,
що я ще, нещасливий, десь живу,

підіте в церкву для такого часу,
зідхаючи полегшено грудьми,
що зворушили в себе тільки рясу
за серце самотинне між людьми!..

КРИВДА

Ви вирвали серце у себе з грудей,
а разом із ним і тривогу
і десь подали аж на небо руде
з маленької келії Богу.

А я на те місце жоржину приніс,
де серце було в вашім лоні,
та ви волосинкою теплою з кіс
її почепили іконі.

Неначе у Бога немає полів
і всякого зілля і квіток,

що ви віддали без зітхання і слів
моє беззахисне літо.

Тому, як завжди у біді, день при дні
і темний обманом сьогодні
прохаю: верніте жоржину мені,
хоч би із прокляттям Господнім.

Щоб серце моє існувало бодай
тим віком, що й квіт під косою,
тоді я піду в чужину на Дунай
і стану вночі над водою,

I там обриватиму квітку, блідий,
і в хвилі пускатиму ранні,
шепочучи: «Смерте, іди вже, іди,
бери мої сили останні».

I щойно найкраща пелюстка впаде
у хвилі чужого Дунаю,
як трісне враз серце моє й пропаде,
замучене горем до краю.

I квіткам похиленим тихо в Дунай,
де горем ніколи не пахло,
найкраща пелюстка шепне про відчай,
у мене розбурханий нагло.

I в той час, коли в Україні й душі
не буде зідхнути за мною,
то вдосвіта квітки заплачуть чужі
росою з кущів над рікою.

Про заздрість на людське щастя богів,
немов бессарабців на пшінку,
і про невмирущу, як гомін борів,
над горами вічними жінку,

яка не бажає тримати ту річ,
що бідному серцю на злуку,
її почепивши у сяєво свіч,
зів'яти від ладану й гуку.

ХУСТКА

Із самого вершечка гір
кудлаті позвисали мряки,
що навіть прапоганський бір
не поворушить і гілляки.

А я похилений своїм
єдиним, як і смерть, відчаєм —
туди, туди, де з цегли дім
до сонця вікна повертає.

Туди... де й ваше у яру
темніє чародійством касти...
І обнімаю вже стару
смереку, щоб на дно не впасти.

І горе шепочу своє,
 занесене у пущу міста:
що серце звістку подає
до серця на далеку відстань.

І жду крізь тугу та жалі
у найщасливішу годину
в вікні на почорнілім тлі
побачити ясну хустину.

Але під дахом чорне тло
заглиблює у стіну згустки,
немов роздавлене кагло
недобудованої пустки,

з якої сови та сичі
давно полинули ярами,
і тільки сажа уночі
ворушиться суха вітрами...

Бо віддали ви Богу все:
і серце, веснами зелене,
і вже і грім не донесе
і найсвятішого від мене...

І не побачу хустки з гір
і ніякісінького знаку,
хоч би і обернувся зір
у мене в непорушну мряку...

ПОМСТА

Сказав колись Господь, що я людина,
бо в мене совість і душа глуха,
і я тепер шепчу: «Христе, спаси нас
від найстрашнішого гріха».

А ти не знала, видно, і не знаєш
ні крапелиночки про це,
бо, зустрічаючися, відвертаєш
від мене згірдливо лице

і викликаєш у душі розпуку,
що я не Фауст і не біс,
який, силкуючи тебе за руку,
схилив би у таємний ліс

і видер би з кісток та з м'язів
твоє жіноче молоде,
аби ти кривдника по цій образі
не забувала вже ніде.

А в мене в серці потім щоб росина
тремтіла спогадом лиха,
і я аби шептав: «Христе, спаси нас
від найстрашнішого гріха...»

Та ще й радіючи, напевно, щиро,
що я порізав не царів,
чого бажав би дурнуватий Ірод
у Віфлеємі при зорі.

Але сердечне царство пхнув з розгону,
немов з балкона парасоль,
аби блукав без дому і без трону
твій вимріяний муж-король...

І, слухаючи, гнувся, мов лозина
у спеку десь з-під лопуха,
коли шептатиму: «Христе, спаси нас
від найстрашнішого гріха...»

Та я, на жаль, лиш можу з крісом
піти розбійником в краю,
щоб розмовляти до святих залізом,
погорду кленучи свою!

МОЛИТВА

Мій Боже, ти любиш з блакитної арки
пускати над селами пил,
і нюхати в церкві, як пахнуть огарки,
олива і дим із кадил,

і мовчки приймати собі на приносах
серця від стражденних жінок,
і в зорянім вівтарі, скупанім в росах,
ховати їх в спільній мішок...

І хоч на увагу твою я заслуги
не маю й по нинішні дні,
зроби для моєї безумної туги
останню ласку мені:

схилися у віттар і пальцями з криці
дарунки свої розгорни,
візьми одно серце з мішка і черницю
на грішну землю верни.

Бо глянула в душу вона самотинну,
і радісно рушила кров,
і ніби дитина щасливу пташину
несе на гілляці з дібров,

я тихо проходжу, де люди всі заздрі
й подібні до чуйних хортів,
і страшно боюся, аби в мене настрій
навіки з душі не злетів

і щоб найщирішую пісню первісну
про весну і радощі сліз,
аби в далечінь і сумну, і безвісну.
з собою тепер не заніс...

І страшно благаю: важкими руками
верни їй узяте, як Бог,
аби ми серцями, немов писанками,
могли помінятися вдвох,

аби і мій настрій не рвався із крові
шукати тривожних доріг,
а піснею близнув у тихій діброві
про зустрічі щастя та гріх!

ДО ВІЧНОЇ НОЧІ

Ох, ноче, ноче без луни і крику,
без місяця і без зірниць,
я знов твою пустелю дику
полохаю із-під ялиць.

Шумлять гілляки таємничі бору,
аж сніг спадає на пеньки,
і в мене з ними разом руки вгору,
здається, клякнуть вже віки.

І знов, і знов душа моя безсила
питається прокляттям літ:
навіщо ти мене взяла й пустила
самотнього на білий світ,

обнятого турботою й журбою,
затьмивши очі стримом сліз,
немов без птахів голосних зимою
збитий кригою та снігом ліс?

Й тому я, ноче, знов благаю:
зроби мене ялицею в бору
і чи на горах вкоріни, чи скраю,
я в кучугурах радісно замру.

І вже тебе питатися не буду,
і плакати не схочу я,
а знов коли бажатиму до люду,
то ворушитиму гілля,

а з його сніг спадатиме великий
замість колишніх людських сліз,
і гомонітиме, мов людські крики,
сосновий ліс, сосновий ліс.

Тодось Осьмачка із сином.

Фото 20-х років.

ІЛ. ОСЬМАРКА.

КРУЧА

Вид-видо СЛОВО київ-юзен

Обкладинка збірки поета «Круча»
(1922 р.).

Т. Осъмачка,
20-ті роки.

ТОСЬМАЧКА

КЛЕКІТ

ВИДАВНИЦТВО ПИСЬМЕННИКІВ

Обкладинка збірки
«Клекіт» (1929 р.).

Т. ОСЬМАЧКА

**СКІТСЬКІ
ВОГНІ**

ДРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

Обкладинка збірки
«Скітські вогні» (1925 р.).

Т. ОСЬМАЧКА

СКИТСЬКІ ВОГНІ

НОВІ

ДРЖАВНЕ ВИДЛІВНИЦТВО УКРАЇНИ

1925

Титул збірки
«Скитські вогні».

Т. Осьмачка.
Фото 20-х років.

ТОДОСЬ ОСЬМАЧКА

УЗ

Обкладинка збірки Т. Осъмачки «Сучасникам»
(Львів—Краків, 1943 р.).
Художник С. Гординський.

Т. Осьмачка.
Фото 1943 р.

Обкладинка збірки поета
«Китиці часу»
(1953 р.).

Т. Осьмачка.

Фото 1947 р.

ФРН.

Бібліотека
М. Олекі Слісаренка
(Слісаренка) Д. Січин
заснована: М. Слісаренко.

Автограф із присвятою Олексі Слісаренку
на авантитулі збірки «Клекіт».

ТЕОДОСІЙ ОСЬМАЧКА

НЬЮ-ЙОРК

Обкладинка збірки «Із-під світу»

(1954 р., Нью-Йорк).

Художник П. Холодний.

ТЕОДОСІЙ ОСЬМАЧКА

ІЗ-ПІД СВІТУ

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

Видано Українською Вільною Академією Наук у США і Науковим
Товариством ім. Шевченка в Америці за матеріальною допомогою
Східно-Європейського Фонду

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК У США
Нью-Йорк 1954

Титул збірки
«Із-під світу».

ТЕОДОСІЙ ФСЬМАЧКА

ПОЕТ

Обкладинка окремого видання поеми «Поет».

T. Osmachka.

Т. Осьмачка.
Портрет роботи худ. І. Кейвана.

ВЕСНЯНА ЕЛЕГІЯ

Моя Україно, недоле моя,
була ж ти мені дорогою,
а нині тебе вже питаютя я,
ох, що ж ти зробила зі мною?

I саме тоді, як весна з-над садів
сіяє дощем та ріллею
і кожная брунька ясна до країв
на світ тягне листя із глею,

I саме тоді, як гарячі стовпи
туман підійма над лісами
і з вирію птахи до нас у степи
скрізь тягнуть стежки небесами.

I саме тоді, як, немов журавель,
заблуканий в нуртах безодні,
у мене кричить із сердечних пустель
мій дух посмутнілий, самотній:

«Нестрінутий друже, колись в ранню рань,
якщо ти ще є у безмежжі,
то швидше між мною і вічністю стань
в чистішій од неба одежі...»

I саме в цей час ти, мій краю, не мій,
та благословенний ще й нині,
скажи мені, що ти зробив, мов німій,
весною моїй самотині?

Бо птахи у гнізда злітають з небес
і сходяться в пари всі люди,
а відповіді ще не чують і днесъ
мої споневірені груди...

І вже хоч на той світ покійники рух
ніяк не потовплять у брами,
та їх заглушити силкується дух
мій горем окремої драми.

І він, мій цей голос, лунає, мов з гір
того журавля, що блукає,
якого ніколи далекий простір
і, мабуть, ніде не вітає.

Але я гукатиму, доки не вмру,
пташиною навіть луною...
ой краю, мій краю, чи я розберу
оте, що ти робиш зі мною!

МОЛИТВА

Царице неба, і землі, і вод,
сьогодні я не до твоїх висот
молитву шлю від всіх окрему,
а тільки серцю серць твоєму.

Є дівчина, що з цих убогих гір
поїхала у батьків тихий двір,
де сонце не бува ніколи
щасливішим за тепле поле,

то ти її, немов свої лани,
від злиднів та нужди охорони,
і щоб її ніколи коси
з очей не витирали слези,

але щоб пам'ять про моє життя
пропала їй без вороття

і потім щоб ніколи зроду
ні в яку голосну негоду,

покрита забуттям тяжким іржі,
не випливла на виверхи душі,

і спогадні пекельні сили
щоб настрою не утворили

сприймати горе аж із тих країв,
де я родаюсь тільки до гайв...

Бо в неї серце тьохне з ляку
і прийме в душу тиху мряку,

яка виднітиме з очей щодня,
як обміркова на страшна брехня...

Чи це перед коханцем буде,
чи, може, як відкриє груди

і схилиться над першим немовлям...
Я до захмарних не молюся ям,

а тільки серцю серць твоєму,
не втішеному Віфлеємом,

коли через сухий жидівський степ
воно вело тебе в глухий вертеп...

молюся я, щоб щастя мала
і щоб мене не пам'ятала,

і ти, царице неба і землі,
від мене відверни свої жалі,

як пресвятая Мати Божа —
і дівчина і на жінок похожа!

СТАНСИ

Ріка несе по кам'янім річищі
весінній теплий каламут,
а верби і від їх будинки вищі
своєю тінню повнять нурт.

Біжать через місток семінаристи,
розчервонівшись, мов жар,
а бір, опришків притаївши свисти,
повільно близиться до хмар.

І сонце, сонце, хвилі, і сороки,
і дальнього повітря тло
розбурхано і дзвінко на всі боки
кричить про щастя та тепло.

А в мене в думах тиха завірюха,
бо дівчина не прийде знов,
і серце розуму уже не слуха
і жде її без передмов.

І щоб його забавить хоч чим-небудь,
до розпачу не довести,
то я туди до сонця, аж під небо,
зворушеним еством застиг:

«Гей, сонце, сонце, царю Червня й ягід,
і власний бліск, і власну тінь
ти щонайшвидше відтягни на Захід
і вкинь у мертву глибочінь,

а з ними разом бір туди високий
і верби, хмари і блакить,
і молодь, і нехай доми й сороки
і темна річка полетить,

і замість того, що для ока малось,
nehай зустріну ніч німу,
і дівчини як серце не діждалось,
то прийде інший хтось у тьму».

Але і річку чую, й сонце бачу,
і бір аж хмару підійма,
і я схиляюся і тяжко плачу,
що правди і в душі нема.

КАМІНЬ

Ще бір не чорнів на Лемківщині в горах
від сонця, ворон та відлиги,
ще ріки поволі, неначе покора,
котили каміння з-під криги;

ще в селах ходили в шапках та кожухах
статечні та стримані газди,
неначе ждучи, що ось-ось завірюха
спроможеться ще раз напасті;

ще крики качок з велиcodнього диму
луною не йшли понад яром —
а я вже студентку, яку цілу зиму
стрічав у рядах семінару,

прохав, щоб під сосни прийшла на Заріччі,
де хвилі шумлять, як із моря,
щоб їй те сказати, що раз або двічі
в житті всякі люди говорять.

Та шепіт, похожий на здавлені крики,
у неї в устах ніби сперся,
але заглушив його стукіт великий
в її молодесеньких персах...

Й вона не прийшла...

І, весь думами млосний,
я в гори майнув нерухомі,
і вниз покотив каменюку між сосни,
і слухав до ночі той гомін...

ІІ

І кожного ранку ходив я на гору
проз сосну та кедер шпичастий,
і кожну росинку з глибокого бору
я чув, як летіла упасти...

І навіть аж відти, де вже ні галузки
не видко у мряці химерній,
доносився з капання шелест і лускіт,
нагадуючи мені стерні

у полі куцувськім у місяці серпні,
я кому вдалась возовиця,
коли у останній вже спеці нестерпній
на згребинах живиться птиця...

Але не була це моя перемога,
я квапився в гору з наглінням,
туди, де наш лемко підняв аж до Бога
поля та й обтикав камінням.

І перший найбільший я схоплював камінь
і кидав, надіючись, в кручу,
і він стукотів через бір між пеньками
туди десь у річку ревучу...

А я розгинався, закутаний в хмару,
почути розкотисті гуки,
та більше нічого, нічого вже з яру
не чув, крім сердичної муки.

III

І дума моя і стрімуча й пекуча,
черкнувши об небо безсоке,
гукала у душу тоді, ніби в тучах
снігами завіяний сокіл:

«Адже ж ти дівочий чув шептіт розлуки,
заглушений серцем, здається,
то як же почуєш ти й гук каменюки,
коли ще й твоє в грудях б'ється?»

І нині вже я хоч над бором зідхати
ходжу, та каміння не рушу,
щоб думка не мала моя чим єднати
серця у єдину душу,

які вже давно поєдналися в Пана
в лугах серед вербного хору,
мов людськая правда, справіку жадана,
і кремінь лемківського бору...

Душе ж моя темна, чого ти тут в горах
живитись не хочеш терпінням,
а молишся нишком, щоб доля сувора
серця поєднала з камінням?

Чи, може, боїшся, що лусне напруга
в таких необдуманих герцях
і камінь вхоплю я, мов щирого друга,
й навіки притисну до серця?..

ЗАГАДКА

B-цi K-б

Коли зблисне річка в рогозі,
під сонцем ринучи в стави,
я босі ноги згадую в грязі,
що мовчки бачили і ви.

І відвертаюся лицем від плес,
де й сонце соромом стає,
бо ви його з водою, як з небес,
у серце занесли мое.

НЕМИНУЧІСТЬ

О сило Божа і безсилля враже,
свята уяво у людёй,
ти твориш світ, якого наше
бажає серце кожний день.

Ти воля навіть і в тюремних мурах
і в книгах чари чар живі,
яких не подолає ні культура,
ані держави світові.

Ти всі часи у квітках і в зозулях
несеш від блискавки хутчій,
і кожная летюча людська куля —
лише реп'ях в твоїм плащи.

Свята уяво, ненько невмируща,
ти крик з пожеж про щастя нам,
з твого гнізда мистецтво в шкаралуцах
щодня летить в найближчий храм.

Але воно справляє чорну драму
людині в блисках дум та мрій,
коли ніколи вже не найде храму
й назад прилине в серце їй.

ІІ

І ось на вигоні в глухій Куцівці
я бачив теж подібний храм:
в ограді паслися і кози, й вівці,
і будяки росли з-під брам.

Середина ж без свічок і без рути
стояла навстіж горобцям,
і я рішив зайти, щоб там зідхнути,
де плакали колись серця.

Але, неначе копити у коней
в піску, в мазуті, в кізяці,
були на стінах і святі ікони,
і біля криласа стовпці.

Лише єдиний до кінця зіпсаний
не був малюнок в церкві тій,
в якому довбня рвалася з мазути
в катівській жилавій руці.

А «Страсть Христова»,
цвяхи й терні чорні,
й гостряк холодного меча
навіки зникли в вічності просторній
від комсомольського квача.

ІІІ

І я з мистецтвом, бідний, кволий,
спинив на Заході свій рух,
але і тут знайшлися «комсомоли»
в руїни обертати дух:

не встигну вулицю пройти велику,
де липи, ніби тіні з веж,
а вже тремчу від вуличного крику:
«Ну, що, поет? Ну, що, живеш?»

І ці слова, немов брудні патьоки
на стінах зганьблених церков,
в моїй душі чорніють страшно, доки
не зміє їх у нервах кров.

Але до щастя на ясній роботі
я не веду снагу свою,
бо так від вулиць падаю в турботі,
аж плямою безбарвию стаю.

І знаю, що над формою такою,
немов малюнок без «страсті»,
звисати мусить смертною вагою
велика довбня у масті.

І хоч, уяво, ти міцніша сила
над все живе і молоде,
та вже душа моя складає крила
і довбні катової жде!

РЕАКІЯ

Сонце сходить, і кричать в гаю сороки,
аж гора розчервонілася одна
понад яром диким та таким глибоким,
що і крик юнацький не досяг би дна.

Рухає хмаринку ранній легіт тиху
так, щоб не схлюпнути в яр і блиск, і плач,
ніби полум'я свічі веде на книгу,
стримуючи подих в келії читач.

І прозорість стигне у небеснім плесі
тонша і ясніша, ніж гострінь меча...
Сило Божа, дай мені снаги поезій
не читати випадковим слухачам,

бо з останнім звуком читаної речі
і душа понуро з серця виліта,
і по лісі потім в муках порожнечі
мною водить довго темна самота.

А коли вертається з перерви
у покинуте між ребрами гніздо,
то така знесилена, неначе нерви
тягнуться по стежці за нею хвостом...

І вже разом по такій смутній пригоді
між людьми йдемо ми, знурюючи зір,
гірше, як з двома малими дітьми злодій
щось іде просити у попівський двір...

Сило Божа, дай мені думки тверезі
і холодну спостережливість очам,
щоб не квапився читати я поезій
випадковим, як пригода, слухачам,

бо вони вітають і розпусну нору,
й душогубцям плещуть
на гірських сторчах...
Сило Божа, дай душі моїй простору
і єдиного з душою слухача!

ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Ні місяць не світив тоді, ні зорі,
чорніла ніч, і чорний був Дунай,
і Відень, ніби гуща тьми надворі,
стояв незвіяний вітрами в гай.

Та в мене у душі ясніли дикі
нездійснені надії, повні сліз,
мов зорі ті, що їх Дунай великий
колись на чорноморське дно відніс.

І їм у відповідь в саду з-під листя,
немов з-під серця самого сторіч,
запідпадьомкала перепелиця,
аж серед Відня затремтіла ніч.

І блиснули серпів тоненькі роги,
і бір хитнувся, і густі жита,
і від хатів на уманські дороги
дівочі зарожевіли вуста...

Яких я слухав тихою душою,
гадаючи лише про ту, про ту,
що з долею не стрілася моєю,
захмаривши й життя мого мету.

А нині вже кого?.. З чийого краю
під всохлий дуб чекати по жнивах,
якому на гілля посеред гаю
не сяде заспівати жодний птах?

Коли ж хто і почує з його крики,
то тільки від стривожених галок,
що возвіщають чи то сніг великий,
чи дощ такий, щоб навіть сніг промок...

І гей, зірки, світіте над Дунаєм
чи разом пропадіте всі над ним,
мені однаково, бо кожна дбає
про мене так, як і турецький дим.

Але, несповнені мої надій,
в душі не умирайте і на дні,
і, може, перепілка ще посміє
запідпадьомкати на чужині,

аби не глянула самотність в очі
перед останнім світовим «прощай»,
коли безокі, безперервні ночі
затоплять сонце, Відень і Дунай.

СУМ

Ой упали сніги на баварські бори,
аж гілляки скилилися вниз,
і над яром присипані пні без кори
мовчазними горбами здулісь.
І лежить рівним шаром забілена біль,
витикаючи довгі дубці;
і ворони мовчать, мов примерзлий кукіль
на німіших сучках від мерців.

І в гущавині світу засніжених рис
бір без вітру гуде в височій,
і сніги, від гілляк відпадаючи вниз,
дзеленчать на корінні об тінь,

і немає слідів ні із лісу, ні в ліс,
де шепоче щось серцю: засни,
і заходяться очі краплинами сліз,
що вже світ став німий до весни.

Бо ворони у нас, мов лісничого ріг,
голосні і зимою в гаях,
де журба не блукає ніде без доріг
і де легко минав її я.

Я сумую, що сліду нема навкруги
в чужолюдній холодній глуші,
що й натяку на щось не покажуть сніги,
аби казкою стало в душі.

Гей, якби мені в царстві лісних колонад,
де виходять кущі, як із рам,
геть забувши буденщини гуркіт і чад,
за пустельного стати царя,
весь ліс і мороз пройти так уночі
до найвищих норвезьких сосон,
щоб аж місяць став гострий, мов леза мечів,
від моого тільки скрипу на трон.

І з життям таким самим, як іній чи сніг,
скандінавську прийняти красу,
чуйно слухаючи, як у жилах моїх
замерзає червоний мій сум...

Та немає у мене тієї душі,
що тримає весь світ у руці,—
і стоїть тихий бір у сипучій глуші
ще сумніший, як білі мерці.

У ТАБОРИ

З вікна видніють із-під снігу дáхи
і з цегли в сажі виводи,
з їх лине дим, неначе чорні птахи
або мов гуки череди.

В кімнаті душно, і в повітрі висне
накурений тягучий чад,
і хлопці, лежні, голосно навмисне
говорять про масних дівчат.

А я біля розпеченої груби
схилияся до ніг своїх,
та ще й кажу, шепочучи крізь зуби:
«Коли я вирвуся від них?»

Я дома був, мов раб у Сіракузах,
і Відень був мені не друг,
і тільки давня українська муза
гляділа здалеку мій дух.

Але тепер вже до чиєї хати
її покличу я у кут,
де не чекають дикі меценати
на збольшевичений свій суд?

Бо від розмов і димного наркозу,
як від зміїного жала,
зів'яв, страждаючи, у мене розум
і глухне в обводі чола.

І я вже і не знаю: чи за скелі
хилити голову вітрам,
чи освіжити думи невеселі
водою з першого відра?

Але, моя царице превелика,
не покидай мене хоч ти
і в дерев'яних навіть черевиках
наважся стежку перейти.

Я жду тебе у лісі, і у місті,
і в селах, де шумлять сади,
з одним бажанням: як завжди, без вісті,
ох, музо рідная, прийди!

В АЛЬПАХ

На білі дуги сніжаних, високих гір
схилияються вечірні зорі,
і бір гуде, неначе туркіт давніх лір,
похованих в снігах історій.

А серце в мене ние, гіркне і болить,
когось чекаючи з учора,
але не хоче уважати навіть ні на мить,
про що туркоче бір на горах.

I я хоч і не знаю, відки повійне
із-за гаїв висока хуга,
але вона, я знаю, викличе мене
жаданого стрічати друга.

I я побачу крізь стихію в чужині
і крізь байдужість цю навмисну
ті радощі, що предчуваються мені,
і друга до грудей притисну.

Але щипає і морозить ноги сніг,
і поїзд тужить у долині,
що все життя мое спинилось без доріг
в недомальованій картині.

А я між небом зоряним, одягнений в кожух,
і між землею сам надворі,
мов здавлений, у палітурках двох лежу
нігде не читаних історій

з бажанням, щоб жадана діва без розмов,
а під гітарний тільки туркіт
взяла мене поцілувала й потім знов
поклала тихо в палітурки.

І я аби від поцілунку тихо став
в порожній книзі невмирущим
і шепотів про серце чуле та вуста
всім читачам своїм грядущим.

«МАЙН ЛІБЕР»

Ніхто ні хусточкою не махав,
і не казав ніхто «прощай»,
коли мій поїзд від лісів і трав
мене відвозив у гранітний край.

А згарища і вдень, і в тьмущу тем
в нещаснім, змученім краю
диявольським світили ліхтарем
в байдужість чорную мою.

І люди, вbrane в попіл та у пил,
були і пропадали знов
серед руїн та вивернутих брил
колишніх станцій і церков.

Але і щастя вічне та сліпе,
гірке, як жовч, на чужині...
Тоді ввійшла з валізкою в купе
красуня й сіла при мені.

Ніколи ще ні велиcodній дзвін,
ні свічки осяйні в церквах,
ні біль приємний змучених колін
перед святыми в рушниках

так серць не хвилювали на землі,
як шепіт незнайомих слів,
схопившися в чужинки крізь жалі,
в моїм чутті прогомонів:

«Майн лібер». І ракета, і алярм
до вікон кинули без віт
вербу, і дім без двох дверей і рам,
і порваний на ньому дріт.

Не був тоді я відданий богам,
коли почуло серце це,
але чому, чужинко дорога,
я відвернув тоді лице?

Чи не того злякався, що якби
я повернувся відсіля,
то теж крізь попіл, брили та гроби
промовила б моя земля:

«Майн лібер», мій блукачу дорогий,
до мене ти приїхав знов»,
то, мабуть, я, охлялий, без снаги,
себе прокляв би і любов?

Бо, Боже мій, «майн лібер» ось тепер
через Німеччину веде
мене з країни горя «есесер»
чужим, не бажаним ніде.

Неначе я до спільника прибіг,
який мотузку дав свою,
аби я вчора зашморгнутись міг
десь на осичині в гаю,

І котрий, вгледівши сьогодні з гір
мене таким, як і завжди,
не допускає навіть і надвір,
щоб хоч напитися води.

ДЗВОНИК

В Баварії дзвіночки з лісу та із бору
ворушаться сьогодні над травою,
і сонце з моря, ставши на блакить прозору,
тепер над ними капає росою.

І кожний той дзвінок з росинкою чудовий
тривожно гнеться під кущі так низько,
немов на те, щоб їх не бачили корови,
що під ліси біжать на пасовисько.

У них із ший гойдаються дзвінки так само,
але вже міdnі і на реміняках,
аж гук іде густий в малині під лісами,
воруваючись у листі та в гілляках.

І квіточку-дзвіночок вирвав я з росою
і почепив над серцем на одежі,
і серце задзвонило силою сліпою
у дзвоник той, що прикрашає межі.

Воно забуло безнадійно, що в худоби
гоїдаються важкі з металу дзвони
і мовлять людям скрізь:

де треба й до вподоби
ще голосніше, як міські закони.

А нас почує хто, поети бідолашні,
що в мене серце сповнилося зваги
для когось підробитися биком домашнім
і дзвоником добитися уваги...

Та ще й отим, який удосвіта створила
краса, мов з великодньої сорочки,
в якого росу тільки ластівині крила
на вітер вибивають із листочків?..

Забуло серце, що воно поетська доля,
якій немає лун ніде нізвідки...
І я йому тепер ні з ліса, ані з поля
не хочу жодної чіпляти квітки.

НЕМАЄ

Я уникав кохання та приязні
завжди і на землі, і на річках,
неначе спільної кімнати в лазні,
де тільки гудзики на сорочках

і всім і кожному ще не відомі
і ніби грають ролю таємниць,
що не даються сумніву, ні втомі,
неначе в червні щебетання птиць.

І там вночі, де садові зідхання,
а вдень гукання на ставу качок,
я уникав про дружбу та кохання
найнебезпечніших своїх думок.

Я уникав і жив, щоб уникати,
і серце призначаював дарма
єдину волю в світі почувати,
якої, мабуть, вже ніде нема.

Аби не бути рівним ні тварюці,
ні дереву, ні мусі, ні траві,
ні тій людині, що для революції
пожежі припасає в голові.

Я уникав, щоб поглядом стороннім
дивитися на сонце та зорю,
мов на каструлю в себе на долоні,
в якій щоденно снідати варю.

І хоч проглянути не зміг крізь віти
перво причини і всьому кінця,
але здолав щасливо зрозуміти
об'єктивізм космічного Творця.

І я до Бога не ішов, а линув,
не почуваючи тремтіння ніг,
та перервати рідну пуповину,
що в'яже до землі мене, не зміг.

Бо ось вночі з дзвіниць, де сич віщує,
я не почув годин звичайний лік,
але той хід, що тільки серце чує,
коли підходить п'ятдесятій рік,

в Баварії я став, мов гострий колос
або мов з хмари спущена стріла
з бажанням-тугою почути голос
з далекого черкаського села:

щоб дівчина співала під вербою,
полошучи на кладці сорочки,
і щоб кричали десь за рогозою
з сороками білесенькі качки...

Щоб дівчина співала про знемогу
одного серця в дальній стороні,
яке щодня збирається в дорогу
туди, де скрізь немає вже рідні...

Я уникав приязні, мов загину,
і сорочки, купаючися, дер...
і, гей, в Баварії за пуповину
земля мене шарпнула ось тепер!

І де б уже не полоскав я п'яти
і ніс у мандри торбу та жалі,
та знаю добре, знаю, мов проклятий,
що скрізь немає волі на землі!

НЕЗМІННІСТЬ

Прозорого серця висока погода
сьогодні пустила над світом плисти
тонесенькі хмари, відбивши їх в водах
баварських озер, мов з латаття листи.

Налиті живицею сосни рожеві
малої гіллячки не рушать ніде,
бо тиша у лоно щасливому дневі
від Альпів далеких незримо іде.

І кожного дерева стовбур порою
дзвенить, мов струна, що зачула смичок,
коли відривається тільки вагою
і падає вниз крізь гілляки сучок.

І жодного птаха з прив'ялого зілля
не чути чогось в нерухомім бору,
і навіть на луках тримає неділя
урочисту тишу, мов гори, стару.

І тільки з-за лісу із палої брості
кричать у баварів уперто піvnі,
які віщували і щастя і гості
в далекій черкаській моїй стороні.

А що вони значать тепер в блуканині?
Вже певно не те, що співанням раніш,
коли і кімнати не маю я нині
без свідків чужих прочитати хоч вірш.

Не те тут говорить і сміх для привіту,
й душа у молитви вже, певно, не та,
і тільки на тлі безконечного світу
та сама й незмінна моя самота...

СОВІСТЬ

Росистий луг в яру поміж лісами,
і вкрите черепицею село,
над ними сонце разом з небесами
густе проміння й тишу простягло.

І черепицею, неначе пилка
зубами, в сонці блискали хати,
як християн покликала всіх кірха
молитися до тиші й самоти.

Свята неділя і росистий ранок
голубили у серці давнину,
я ж, виправши білизну, наостанок
сушитися повісив на тину.

І, руки склавши, думав проти неба
розпокою всією втікача:
«Чого в наш час письменників не треба
для кожної людини й діяча?

Чого, як стане вранці день сіріти
і бір похилить від роси гілля,
я змушений тікати від еліти
тутешньої найдалі відсіля?»

І враз загуркотіли небо й гори,
і бір заворувшив верхи гілляк,
й, націливши на мене всі мотори,
влётів скажено в тихий яр літак.

І гнівно коло мене й коло тину
він пролетів у свіжу святість дня
й немов докір мені у душу кинув
за необдумане гірке прання.

Я ж навздогін: «Чи я порушник
супроти тиші сонця і гори?
Врятуй мене від тих людей бездушних,
тоді свої докори говори».

Але мовчало сонце чисте із-за гаю,
і черепиця блискала в огні,
немов ті зуби; що колись Ісаю
перепильгали в лютій давнині.

А я, до щік притиснувши правицю,
стояв німіший від стовпа в полях,
з якого збили віщую таблицю
показувати людям простий шлях.

ОСТАННІЙ АРЕШТ

Мов горе таємне, мов слово уроче
і мов неміренні кругом небеса,
орел у Карпатах на скелі клекоче
з крилом перебитим, що з кручі звиса.
А з скелі на скелю під ним по порогах
ріка пролітає, шукаючи дна,
з якого безжалісна виє тривога
і смерть невблаганна єдина й одна.

І хоч споконвіку там сосни, мов лютні,
не грали жалю до обладників гір,
але імператор стихії могутній
розплачливо клекотом б'є у простір.
І дух мій, неначе орел той далекий,
безцільно гукає з осінніх ночей:
я дружби у вас не шукав, ні безпеки,
ні жалібних слів, ні щедрот із очей.
До ваших дівчат же й жінок, мов до ліри,
з коханням не раз удавався своїм,
і щирість світила з очей моїх сірих,
неначе у липні схвильований грім.
Та буйно сміялися всі вони в вічі,
мене допевняючись, хто я такий,
немов на руїнах козацької Січі
виттям колись грали ситенькі вовки.

І пес тільки дикий, ідучи на лови,
мене не цурався й підходив до рук,
коли я до нього тихесенько мовив:
чи ти мені ворог, чи ти мені друг?
Тому, як мене в домовині зимою
спровадите радо в останній арешт,
прохаю: і пса поховайте зі мною
під спільній, мов місяць, осиковий хрест.

І щойно не схоче громада дівчача
зідхнути над гробом, де сосни звелись,
то знаю, що прийде вся тічка собача,
з якою мій пес був знайомий колись.

І витиме довго в небесні долини,
аж місяць з недолі засяє, мов брат,
до їх приєднається в клекіт орлиній
з високої скелі та з дальних Карпат.

І дух мій, схопившись над ліс та над води,
обнявши каліку на скелі орла,
там з ним погибатиме в бурях негоди,
як родич і серця його, і крила!

ЗУСТРІЧ

Я лиш про неї думав при зірницях,
мов про щасливий страшно гріх,
і чув, як пристрасно її спідниця
шуміла щось про чари ніг.

І думав ще й про те, що вдень я мушу
саму зустріти сяйвом ніч
і широко розказати в щиру душу,
яка була для серця ніч.

Але навіщо день, і хмара сіра,
і світлові у тьмі кінець,
коли для них існує тільки міра,
що зветься горем наших серць?

І задля чого розум нам і слово,
а їм у книгах проста путь,
коли їх наші почуття чудово
у хаос випадком ведуть?..

Бо я зустрів її, коли надвором
несла в клас яблука в полі,
і весь зробився раптом тільки зором
і тільки місцем на землі.

І привітатися забув і зовні,
хоч в серці слів гули рої,
бо дихали тривожно груди повні
та молодесенькі її.

Чого ж вона не розкотила долі
з розпуки яблука малі,
а, відвернувшись, пішла поволі,
неначе в безвість королі?

І нащо нам той розум і те слово,
мов бризки з вічної ріки,
коли ми ним по всьому випадково
рахуєм тільки помилки?

САМОТА

О горе нам, ні з янголом, ні з катом
і люди, й речі світових подій
знов не вертаються тим самим ладом,
хоч, може, силою і тих стихій:
чи їх міста стрічатимуть парадом,
чи ревищем густиме сніговій,
мету показуючи їм ту саму,
що й першим разом відчиняла браму...

Та вже не будуть поміж ними ті,
які з найпершими пішли в дорогу
і впали десь на ниви золоті,
хрестом підвівши стишену тривогу,

щоб другі люди посеред путі,
ідучи вже від іншого порогу,
побачили, як близній навпростець
зустрів свою мету і свій кінець...

I правду показав їм, мов горилу,
що всяка зміна ладу та речей
утворює пустелю скам'янілу
в людини до людей та їх ідей...
I хоч перейде з ними й землю білу,
не маючи ні воза, ні саней,—
однаково людина буде й серед друзів,
мов кожная сніжинка в завірюсі...

МОНОЛОГ

Око, око, не дуже бачиш ти глибоко.

т. ШЕВЧЕНКО

Коли ти, Боже, рушив світом зорі й води
і випустив на землю тварі і народи,
то мусів би і вічну правду дати їм,
що по заслузі насилає хмарі й грім...
щоб кожній нації хоч трохи дати неба
і не ввести в злиденність дух їй

та в занепад.

А то немає правди... і в твоїх світах
панує боротьби давно відомий жах
за щонайкращу в тебе серед ночі зірку,
щоб стати у раю найпершим при одвірку.
І скрізь супроти України, мов раба,
реве безжалісно нещадна боротьба
всіх складників анархії страшної
серед байдужості та криги світової...
І ми тепер не вирвемо із боротьби
зозулі навіть для весінньої верби,

аби гукала до людей крізь теплі віти
про сонце те, що без утоми світить...
І дух наш, думку затаївши в свисті куль,
шумітиме у світ, як верби без зозуль.
А слово в його стане ще раз серед тлуму,
одягнене в важку одежу лайки й глуму,
і пожене його по кожній стороні
нужда на хліб робити день при дні...
і на високу творчість навіть і неділя
не дасть йому спасенного дозвілля.
Хіба що знов, знеможене, впаде у рів
відпочивати без тепла й розкішних снів,
де просичать гадюки і прокрячуть гави
про смерть і молодості, і уяви...
І це глухе нічне сичання з криком гав
узяте буде словом до щоденних справ,
як лята туга за єдиним творчим щастям
з великоістю такою, мов святе причастя...
Узяте буде, щоб в осінні вечори
від його вмерти на сусідньому дворі,
аби сказали люди вранці без наруги:
«Напевно, вмерло від таємної недуги».
Ох ні... Мій Боже! ні! на віки вічні ні...
таку ганьбу зустріти краще у труні
з єдиною лише турботою мосю,
з такою, як і смерть єдина над землею,
що нездійснимістю горить в душі моїй
і через те ще більшає від безнадій:
аби за смерть таку розпуха серед терній
труну мою над світом підняла,
і, Боже око, ти на дібі цій модерній
щоб висохло на муках за свої діла!

ЖОРСТОКІСТЬ

Гей, до тебе, до тебе так серце з грудей
ломить ребра безумно собою,
і ніхто зупинити його із людей
не здолає від дикого бою,

що розгоном іде в предчутті молодім,
несподіванім для моїх років,
ніби в грудні в полях над заметами грім
роздиває морози жорстокі.

Тільки що за проклята подвійність така
в почутті побивання дурного,
що виводить у поле мене, мов рука,
і спиняє під місячним рогом?

І хоч знаю, що ти у бараці без лун,
може, в душу вдивляєшся тихо,
тільки я своє серце держу на бігун,
може, з півдня підхопиться вихор,

аби вогкістю хвиль подихнув мені він,
що в напечених скелях гуркоче,
і нагадує блиск, і напругу колін,
і твій рот, і безумство дівоче.

І мені буде досить, коли молоду
в серце радість укину хвилеву
так, немов підданцеві у пишнім саду,
як побачить свою қоролеву.

ІІ

І хоч знаю, що ти недалеко, мов квіт,
припадаєш до шибки в бараці,
я справляю биття свого серця й на схід,
знебуваючись, ніби від праці;

може, співи досвітніх півнів у диму
розженуть чорні зариси драми
з дужим рухом таким, з яким дим вони й тьму
розганяють до дня над церквами.

Та від босих твоїх молодесеньких ніг
буде більше, ніж в сонця є ласки,
доки знов золотий серед світа поріг
до зірок переступиш та казки.

І від сукні твоєї блакитний кінець,
ніби злиті над хмарами дахи,
від лісів та лугів понесуть навпростець
мені в серце зворушені птахи...

ІІІ

І тривога лютіше ество мое ссе,
і кругом безпорадно дивлюся,
що нічого стихія мені не несе
і жадання погаснути мусять.

Бо не rozумом був між людьми і в гаях,
що сподіванок ждав, ніби коней,
коли ти у бараці, царице моя,
а не в світі, що в безвісті тоне.

Коли ти у бараці тут близько сидиш
із чужим, ніби хмара, народом,

а що серце своє то від мене держиши
ти за північчю, півднем і сходом.

І хоч би океанськими бурями я
тебе кликав і нині, й зимою,
то й тоді ти, царице жорстока моя,
не хитнула б для мене й косою...

І була б ти така без усяких зусиль,
ніби берег північного моря,
об який розбиваються гуркоти хвиль
і про вічну розпуку говорять.

І тоді, як народ для твоого співця
в лісі зріже на цвінтар клен-древо,
не читатимеш горя з моєго лиця,
загадкова якась королево.

І якби тобі хто і про правду мою
розвовів щиро сердно з журбою,
що не хочу вже я ні пташок у гаю,
ні вітрів тих, що повні тобою.

І в Баварії десь, у німій чужині,
ні для кого не свій, ні для люду,
без любові й страждання лежу у труні
до останнього Божого Суду.

То й тоді ні єдиної навіть слізози
не вронила б на яму глибоку,
бо вже видно, що ти не Цариця єси,
а звичайна баба нівроку!

ДЗВОНАР

Ох, недоле моя чорнопера,
відведи від моєї душі
кожну діву, що любить озера
і дзеркала, мов води в глуші,

бо вона відчуватиме й шкуру
у фрізера, що робить і зиск
і на нігтях жарінь манікюру,
гарячішу за сонячний блиск.

Бо вона на кожнісінький дотик
його пальців, голодних на гріх,
розтулятиме радісно ротик
у лукаво-схвильований сміх.

І якщо він над нею, хиткою,
враз нахилить обличчя бліде,
то придавлені груди косою
і вона йому теж підведе.

І накрутить він їй, мов купчисі,
повно в паходах кучерів знов,
щоб на чорнім золоченім плисі
аж по перса шуміла любов.

І нещасний уже ти навіки,
коли любка твоя молода
задивляється в плеса та в ріки
і в дзеркала такі, мов вода...

Куди й день заглядає понурий,
а вночі зорянищі рясні,
і рожеві, мов жар, манікюри,
і блискучі, мов зорі, персні...

І тобі залишиться благати,
мій поете, лише дзвонаря,
щоб у дзвони, неначе в гармати,
калатаю, доки зійде зоря...

Щоб у серці твоїм він пожежу
погасив без води і сльоти,
взявши стежку у Бога найлегшу
для зідхань та плачу й самоти...

Бо її погасити вже, звісно,
не подужають жодні моря,
що лунатимуть голосно й грізно
із дзвіниці вночі в дзвонаря...

Бо і в його краплинки на віях
осяватимуть душу до dna:
що і вічність і сон — це стихія
від віків нерозлучна й одна!

РАНОК

Сіріє ранок, і від дальніх темних гір
справляється на лагер вітер,
потягши у яри та в кручі кули зір,
немов кінцями велетенських мітел.
І ще не видне сонце з бору та з дібров
день чистий простягає небу...
І бачу я в ожившім серці знов і знов
свою найвищу потрібу.

Таку ненаситиму, ніби вовк старий,
що в лісі сам зубами ляска,
або неначе від дітей і дітвори
захована найкраща казка,

яку поети почувають серцем всім,
але розказують інакшу,
а до подушки і без ритму і без рим
вони за нею нишком плачуть...

Це ти, це ти, гей, щиросте моя,
із серця вирвана раптово,
врятована у найганебніших боях
могутнім, нелукавим словом...
Але і тупає і гупає вже люд
розхристаний по коридорі
і чайниками брязкає то там, то тут
і ними метляє надворі.

І лагерем і я біжу під довгий свист
єдиної тієї суті,
що надає життю високий футbolіст
посеред площині, повний люті.
Біжу за табір, щоб нужда, і свист, і гуп,
і несолодка чорна кава
не обернули українське слово в труп,
потрібний звалищам та гавам.

II

Біжу туди, де з лісу молодого ще
встає холодна скеля із-під криги,
побитая разочим градом та дощем
і водами щорічної відлиги...
де блискотить від сонця непорушний шпиль,
проз котрий плинуть журавлі, мов риска,
несучи крилами у неміренність миль
те саме світло, що й на скелі блиска.
І крики їх такі тягучі без кінця
з розпукою казковою сирени,

неначе голос Всемогутнього Творця,
що, створивши космос неміренний,
не в силі вже перебороти власний твір,
похожий дуже на страждання жертви,—
і тяжко журиться і дивиться з-за гір
на світ недосконалий і немертвий.

I ось, лишаючи і гамір і нужду,
що убиває почуття та слово,
яке вже між людьми, аж доки не впаду,
не стріне друга навіть випадково...
Біжу я в гори, голосніші ще як храм,
де й Божі муки, видно, не інакші...
Біжу збагнути вічну правду хоч аж там:
чого Господь привик до неудачі?

III

I за мур переплигнув з каміння та штаб,
i, пробігши парів свіжий вистяг,
похилився я в тінь під розложистий граб
на коріння та палеє листя,
що летить і тремтить на осіннє дно,
а за ним лине й тінь, тінь — рожева,
і здаєся і я вже таким, як воно,
тільки зірваним з іншого дерева.

I не видно мені вже ні гір, ні шпиля,
ні занесених птахів луною,
замість Божої скарги грабове гілля
щось про мене шумить надо мною.
I вже сонце кипить без борні і звитяг
не звірком з-під ножа в чорній мисці
і не в грудях моїх, а на вовчих путях,
у пожовклім заборсавшись листі.

І снага його там і вогонь пропада,
гірш як кольор упалої сливи,
і я чую ще тяжче, як кличе нужда
знов назад, знов у табір крикливий,
щоб там славу звести до покори вівці:
закрутивши стежками нудними
найдобірніше слово мое у співців
і найбільшу правду між ними.

Гей же, серце мое, свою справу зарадь
так, як роблять самотні герої,
бо тебе тільки слухає мертвая падь
та безлисті граби й сухостої,
а що людська душа — то немов камінці
або дикий під горами постріл
насторочує вічно до тебе кінці
душогубством та холодом гострі.

Через те твоя справа, неначе в Творця
обіпerta на зоряні сохи,
потребує розв'язки й швидкого кінця,
бо не вдатна вона анітрохи,
а про слово мое і про правду мою
вже подбає і світ наш м'язистий:
і аж там, у покинутім біднім краю,
і аж тут наші теж футbolісти.

ПІСНЯ

Над садками чорна хмара плине
ще й дощ настає,
а за мною бідна мати гине
руки з муки в'є.

І вже хмара негодою стала,
аж небо вгина...
Підсковзнулась, глянула я, впала,
і він обмина.

Лопухи в подвір'ї мокрі, мокрі,
й лопотить вода...
Де ж ви, де, стежки сухі й широкі
ще й тверда хода?

Чи як хмара чорна над садками,
то й дощеві час?
Чи тоді вже й милий з ворогами,
як біда на нас?

Прошай, ненько, друже нецінений:
їду в чужину...
там і пес не жде мене нужденний
у чужім тину.

І як вітер у поле засвище
руде та рябе,
я заплачу і схилюсь нижче
згадати тебе...

Ще й заплачу я не за садками,
матінко моя,
а за тими мокрими стежками,
де падала я.

Де і ти за мною й хмара разом
плакали навмір,
коли милий поза перелатом
обминав наш двір.

ПІСНЯ

Кинув чумак село рідне,
щоб шукати долі інде.
В сірій світі, йде не хутко
ще й з верби пригубив дудку.
Гей, гей, путь-дорога далека.

Ой де обрій з небом злився,
туди й чумак похилivся,
бо аж там, аж там дівчина,
мандрівки його причина.
Гей, гей, путь-дорога далека.

А з-за лісу чорні хмари
випливають не до пари:
бо, чумаче, мій соколю,
так знаходили й неволю.

Гей, гей, путь-дорога далека.

А туди як помандруєш,
жайворінка не почуєш,
та й твоєї вже сопілки
не почутоу жайворінки.
Гей, гей, шкода хлопця-чумака!

УКРАЇНА

Шляхи мої неміряні,
гори мої неважені,
звірі мої не наджені,
води мої не ношені,
риба у їх не ціджена,
птахи мої не злякані,
діти мої не лічені,
щастя мое не злежане...
Оце така я в тебе матінка,
в руці Господній
Україна синенебая!

СИНЯ МЛА

То був ні день, ні ніч.

БЛЙРОН

То був ні день, ні ніч,
бо сонце й місяць
на небесах стояли в відстані далекій,
в одних просторах і в однім часі.
А на землі порожній день за обрій
лише одна лежала проста стежка,
неначе промінь сонячний
або крик розпачу
посеред пустелі.
З одного боку в неї бовваніли
жахіття стоптаних хлібів,
серед яких німотно входили
у прілий ґрунт аж чорні від часу,
і від повітря, і від дощів колишніх
солом'яні кагати та скирти.

Ніде ні жайворонка, ні крука,
ні зайця, ні лисиці, ні собаки
таємне око б не помітило.

І людський крик якби гукнув з розпуки,
то, мабуть би, упали сонце й місяць
в сумні,
неначе смерть, простори.

А з боку другого виднілося
із далини порожнє місто;
на вежах висіли
важкіші від найважчого каміння дзвони;
а повиламлювані лутки й двері
гойдалися ще моторошніше,
ніж перебиті свіжо руки;
а вікна без шибок чорніли їм
такими драмами,
як мають людські черепи.

Єдиная жива істота, півень,
свій глас у неміренність подавав.
І те самотнє «кукуріку»
було таке стрімучо-просте,
як і стежка та,
якою я ішов, шукаючи людину...
Від нього нерухоме місто
обкручувалося на місці враз
і драми своїми чорними
ставало вкопано до півня
і луною відповідало:
«У-у-у...»

І став я на Карпатах.

І там над гонами долин
верба аж до небес гула
і тишу до своїх вершин
галуззям молодим тягla.

І дівчина під нею вверх
дивилася поміж гілля,
і світ в її зіницях мерк,
мов необрблена рілля.

І я спитав: «Це, Віро, ти?»
Вона ж, не добра і не зла,
із мовчазної самоти
угору пальцем повела.

Я глянув над себе в безодню,
аж лапами сонце тримає орел
і крила у сутність безводну
небесних просторів прогінно продер.

Його ж голова там держала
вінок із зірок ще й горілу траву,
аколо червоні кружала
були, ніби хвиля від грудки в ставу.

Та дівчина палець-принуку
держала, немов на клятьбу,
і випав орлиний без звуку
вінок на високу вербу,
й те диво небесне, сузірне
взяла вона в руки малі
й мені на чоло непокірне
поклала в німому жалі.

І я похилився, неначе чавун,
простіший за стежку недавню, самітню,

що йшла по землі і на Захід і Схід,
поволі страшні розгортаючи кручі,
куди не дивився вже наш білий світ,
бо там валували тумани тягучі.

А далі, по той бік, піскам на затрим
стирчало каміння без тіні та віття,
що їх відкілясь прикотили вітри
на протязі темного тисячоліття.

І шляхом, похожим на жовтий язик,
із глибу пустелі, з безмежної плями,
без жодного прaporу, зброй музик
народи біgom простували до ями.

Гей, мріє, мріє у жалях,
на рідні полети поля:
вночі там півень з-за могил
співанням крутить небосхил,
скирти ж, як і зарослий шлях,
тримає непорушно жах.

І ти впади вогнем туди,
nehай з них полум'я і дим
похиляться через віки,
і я побачу з-під руки
червоні ночі, чорні дні
і тих людей, що йдуть і йдуть
за зорями в останню путь,
аби пропасті в западні!

Скирти ж десь чорніли, забиті токами,
мов лицарі давні в важенні щити,
а люду без ліку, а люду без тямі
до вічної бігло своєї мети.

І кожна людина, розставивши руки,
догонила голуба, зірку що ніс,
похожий на той діамант, що для штуки
царівна дарує чужинцеві з кіс.

І щойно закляту і птицю й зірницию
над прівою там доганяли вони,
та зараз же й падали в грізну криницю
з висот, у підземні густі тумани.
А зорі і птахи під груди орлині
знімалися швидко в летючі ключі,
та й сипались в сонце, неначе в долині
мошка у підпалену скирту вночі.

І сонце росло,
й надувалось вогнями,
пружинили хвилі сліпучі на ньому,
з його берегів
випадали на землю...
Здавалося, падають з неба
розпечені
та велетенські підкови!

Горіли долини,
горіла пустеля
і посеред неї
дивезна дорога,
похожа на довгий-предовгий
підпалений хвіст,
який ворушився
в розбурханім шматті вогню...
І зірвав вінок з чола я
та в розколину-бездоню
роптачливо кинув.
І котився, стрибаючи, він до мети,
й гублячи зорі свої.
А дівчина закричала
до орла й пустелі:
«Де ж та Правда-Віра,
сонце його?»

І в'відповідь їй
погойднув
просторами птах:
виривав він крила
з безрухих небес.

І випало сонце з пазурів орлиних
та й заревло страшно у пашу земну.
І згасла пожежа від лету
 несвітського сонця,
немов у кімнаті свіча
від раптом закритої книги.

І на прірву, на чорний космічний поріг
відпочити навік орел уже став
й над безоднями крила у чорнім пері,
як морські береги, в далечінь розіклав.

І на них, ще густіші за кригу страхіть,
синій іній осів, синя мла налягла,
і два місяці жухлі, похожі на мідь,
засвітили в орла з-під страшного чола
та й у чорну пустелю самотньо горять
з-над безодні, останньої в світі труни.
А в повітрі зависли склянисті моря,
мов завмерлі громи, глушини, глушини...
глушини...

КОН'ЮНКТИВІТ

Я дівчину любив, люблю і нині,
й вона мені сказала в пізній час:
«І сонце й місяць розійшлись в долині...
шліть старостів, і я піду за вас...»

І зникла в яр... Я ж вибіг на висоти
дивитися на стежку на снігу,
з якої сонце сяло, повне цноти,
як на стеблі лілея на лугу.

І я зрадів, ходив, як те світило,
і гору хилитав, немов лозу,
і весь я був покритий густо пилом,
що з кручі вивівався аж внизу.

І я зрадів, і сонце, ніби милу,
все виряджав з граніту на граніт,
аж доки зір згубив видючу силу,
запікшися в тяжкий кон'юнктивіт.

Та лікар там, де скрізь білоодежно,
закапав очі справді недарма,
бо можу знов на сонце обережно
дивитися очима обома.

Але чого? З якого справді дуру
я споглядав небесну ту біду?
Чи не було церков, чи, може, муру
в німецькім місті, сповненім ладу?

II.

І мовила вона: «Аж в серце ріже,
бо з чого це Господь мене злішив?
Що не догляділа я вас раніше,
що ви вже трохи сивий і сліпий?»

Я ж дівчину любив, люблю і досі,
хоч на розлуку чув я, чув я спів:
«Настала серед літа мокра осінь,
і лист від граба перший відлетів...

Не шліте старостів святковим кроком,
бо я вночі і вдень не сплю й не сплю,
бо я весь світ ще облітаю оком,
бо я молодшого від вас люблю...»

Гей, люди добрії, гей, Бога ради,
що то за хата, що за краєвид,
щоб я там лікаря міг попрохати
залити в серці мій кон'юнктивіт?

Бо я довірив сонцю зір свій зрячий
і серце дівчині живе приніс,
а нині вже в вічу пісок гарячий
і серце мре без ласки і без сліз.

III

Сідало сонце, в горах сяла крига
аж там, аж там, на кінчиках вершин,
і серце знов, мов нерозкрита книга
без читача, темніло із долин.

Куди ж мені самому мандрувати,
які минати гори та шпилі,
щоб серце не боліло від дівчати
і ліків не шукало на жалі?

Куди ж мені іти супроти ночі
ще й стежкою страшної самоти,
аби розбірливо дивились очі
у далину, хоч, може, й без мети?

Аби дивилися, та не на шати,
що в сонця в горах мов серед гробів,
а щоб у мандрах не потребувати
ніколи поводатаря собі?

І гей, чи можна бути оборонцем
всього Господнього добра і зла,
що, ніби дівчина, світило сонце
і ніби сонце дівчина була?

І вже зайшло воно, погасла крига
аж там, аж там, на кінчиках вершин,
і серце, мов загубленая книга,
пропало тихо в темряві долин.

ВДОВИЦЯ

З «Ворона»:
На ранок він мене покине,
коли мої надії відлетять.

ЕДІ АР ПО

Ще сонце у горах за гострі граніти
не встигло вечірній свій блиск віднести,
а вже у бору із повітря на віти
спустили тумани холодні хвости.

І з Альпів, де грізно круки крячуть віщи,
почувся розпукою пройнятий спів,
аж я у казармі на вогкім горищі
до самого серця єстеством затремтів:

«У мене був муж по-гірському високий,
та ще і мисливець гірський на весь ліс,
але вже немає його аж два роки,
і висить в коморі без пострілу кріс.

А посеред хати два хутра ведмежі
на світ поглядають шклом чорних зіниць,
і ліжко обвішане гроном одежі
з найкращих вовнистих альпійських лисиць.

Та крюк на березі із дзьобом кривавим
щоранку гукає до ганку та стін
про те, що із поля воєнної слави
ніколи до гір не повернеться він.

I ось над проваллям стою кожний вечір,
де й ніч пролітає, мов тихая мить,
і гірко риданням здригаються плечі,
аж доки на дерево крук прилетить.

I жду я, і жду я вже іншого мужа
і з рідних околиць, і з дальніх країн,
щоб дати йому так, як серце ще здужа,
тремтіння і ласку гарячих колін.

II

Приходьте ж, звичайні, приходьте й бояни.
I ніжно того, щиро сердно кажу,
хто вранці прибуде і буде слухняний,
я в шлюбнєс ліжко сама положу.

А мужа того, що засвітить підкови
в обідню пору до мене у двір
і буде покірний мені до розмови,
я в клуню пошлю під одежду із шкір...

Того ж я, що прийде, як випливуть зорі,
і буде під чобіт стелитися мій,
запру ночувати в дубовій коморі,
щоб мав аж до ранку собі супокій.

I всі вони там, хоч до Божого Суду,
нехай кабанами хропуть, мов з-під лав,
та я на подвір'ї самотняя буду
тужити невтішно у білий рукав.

Бо став би навіки аж той за дружину,
хто здер би зухвало мої спідниці
і стиснув за стан, щоб, відкинувши спину,
я в його зомліла на дужій руці.

А він щоб схилився до вуст, де аж піна
покрила б зубів найсліпучіших ряд...
Щоб навіть незчулася, як і коліна
він взяв би на шкурах убитих звірят...

Ідіте ж, зухвалі, ідіте, стрімучі,
мерщій до вдовиці гірського стрільця,
щоб я не знайшла там на скелях у кручи
себе у обіймах страшного кінця...»

III

I вийшов я в Альпи і там знайшов віллу
з портретом якимсь на порозі без рам
і дику березу безлиstu та білу
і в неї ведмежий кожух під гіллям.

Я в кручу схилився і, ніби пелюстку,
з якою навіки розлуку взяв сад,
побачив на гострій відколині хустку...
і з жахом містичним хитнувся назад.

Бо там на глибу неміреннім та млоснім
кипіла вода по камінні у рин
і в бризках котила повалені сосни
з гранітних далеких гірських височин.

І я повертається, мов люди живі ще
із смертного бою без дум і без мук,
аж бачу, що, сівши на вогке горище,
мене зустрічає і крякає крук...

О так... це той самий,
бо з дзьобом червоним,
він крякав і жінці прийдешнє її...
І хто він такий тут в облуді ворони
обплітує ночі і ранки мої?

Чи він, може, чинник недолі найвищий,
що стежить за мною на кожнім сліду
і кожну мету ще у зародку нищить,
як тільки я серце до неї зведу...

І хоче, аби обернулися в дибу
ітиша, і муз чарівні голоси?..
Та ворон зірвався в повітря, мов вибух,
і швидко полинув в альпійські ліси.

А я залишився з порожнім горищем
пропащаю стрічі пропащих надій,
що будуть душі і тоді золоті ще,
коли вже і дух тут знеможеться мій.

РОЗА

Вже поїзд наближався до вокзалу,
а я з вікна дивився в яр,
і дикі три гори над ним згасало
у світлі вже вечірніх чар.

Гірські верхи і хмари швидколеті
зліталися в блискучий ряд,
неначе пелюстки десь на бенкеті,
вітрами зірвані з троянд.

А тіні хмар спускалися на мури
гранітних гір, гранітних стін,
похожі на вовняні довгі шнури,
розгойдані серед руїн.

І дівчина у чорному береті
звелася зникнути з купе
туди сама, де й тіні швидколеті
злітали з хмар на дно сліпє.

Були червоні страшно губи в неї,
та не від сонця, скель та хмар
і не від річки вільної тієї,
що з гір на дно летіла в яр;
але намазані без хитрих версій
карміном сяли дорогим,
немов та роза, що на лівім персі
вмирала в неї від жаги.

І груди в мене й досі парубочі
пройняв вогонь і там забліс,
який якоєві місячної ночі
давно вже їх проймав колись,
коли я розбирався в теплім зіллі
і рвав гудзі мій кожний рух,
а давня дівчина в сорочці білій
мене чекала під кожух.

І ця тепер, помітивши загрозу,
милішу, як лукавий сміх,
від перса швидко відірвала розу
та й кинула мені до ніг...
Я ж легко, похапцем дістав із долу
те запахуще зело,
коли ж я розігнувся, то навколо
чудної панни не було.

І квітка бідна, торкнута жагою,
була недовго у руці,
бо я її тремтячу рукою
відкинув геть на камінці.
Стояли гори, мов забиті палі
у чорне таємничє дно,
і всі вогні згасали на вокзалі
сумніше, ніж колись давно.

Із щілин гір не велетні-потули,
а в яр тумани поповзли,
і сосни і будинки обернули
в німі безформені вузли.
А я ішов і плакав у тумани,
схиливши душу в сіру даль,
не знаючи, кого було — чи панни,
чи квітки кинutoї жаль.

СЛІПЕ

Ви стояли і сміялись мені при даху,
через лутку схилившиесь вікна,
і я, маючи в серці самітність глуху,
вам повірив до самого дна.

А тепер же свідомо минаєте ви
невтишому мою самоту,
і ніде своїм поглядом я ще живим
vas nі зло не стрічав, nі святу.

Не стрічав я вас ту, що приходить щодня,
ніби зв'язані в горстку вогні,
що хтось вирвав із гриви ясного коня,
котрим сонце летить в вишні...

Не стрічав я вас ту, що приходить вночі,
ніби кута лозина з зірок,
вся закутана в одіж небесних ткачів,
що прядуть чорноту для галóк.

Через те я за табір біжу в глухину
між ялини стрункі та чужі
і в бору із-під їх без зітхання стогнú
від німої розпуки душі,—

що не можу я вас навіть тут поклясти
і не маю такої снаги,
аби образ хоч ваш через світ пронести
ще святішим; як вічні боги.

ЕЛЕГІЯ

Я знов ходжу з уявою важкою,
затримуючи думам хід,
яка обкинута кругом косою,
немов Чумацьким Шляхом світ.

Я знов люблю царівну русокосу,
яку стрічають квітки та трава,
вона ж, поцілувавши тільки розу,
ховається за дерева

і не турбується, чи крик зозулі
долине до її двора,
чи хтось там похитнувся, мов від кулі,
від дівчини ще школяра.

А я ж, було, не раз в страшнім «підвалі»
самодержавної Москви
з тюремщиком змагання вів зухвалі
під крик північної сови.

І потім знов схилився в тупість муки
і смерті ждав із року в рік,
але бліді свої ніколи руки
слізовою розпачу не пік.

Чого ж тепер її я щонеділі
шукаю в храмі хоч на мить
і грубі дві коси на свитці білій,
з яких гойдається блакить?

Чого з холодної стіни гарячу
творю у церкві я грудьми
і не знаходжу там її і плачу
за ставниками й за людьми.

І потім, серцю не сказавши: вижди,
із церкви першим я іду,
прекрасно знаючи, що цілий тиждень
її ніде вже не найду?

Врятуй мене, мій Боже, від такого
шаленого чуття плачів
і не лишай мене ніколи під порогом
чужого серця на ключі.

Бо ти з Ордані виніс розкіш людям
з любов'ю на святі піски,
моїм же з цього залишивши грудям
єдину кригу з вод ріки...

Та, врешті, ти зі мною дій, що хочеш,
мій дух тебе не заклене,
бо все дарма: мізерне і уроче,—
лише молю, не муч мене!

МАРЕВО ЕСХІЛОВОГО ОРЛА

Із Батьківщини рідної втікач,
ще й емігрант між втікачами,
якому радощі чужі, і плач,
і шепотіння серць ночами...
з теплом тієї пісні на вустах,
яку веде із мрії туга
по чужинецьких селах та містах
у вічне царство духа,

Я йшов... Шукав серед баварських мряк,
щоб речі хтось привіз з вокзалу,
і врешті українця-косаря
побачив, що косив помалу.
Під ним ріка ревла до скель та стін,
і гори, мов ночей предтечі,
з-за неї кидали на нього тінь,
густішу за холодний вечір.

А день шумів з ясних джерел
на мальовничі панорами,
і наді мною велетень орел
летів і блискав пазурами,

такими, як у косаря коса,
коли влітає в вогкі трави
і об жало її бряжчить роса,
покіс пригнувши золотавий.

I я сказав: «Допоможіть мені
з вокзалу чемодан... За гроші...»
«Допомогти? Я й сам не на коні...
тут німець есть один хороший:
мені він косу дав і сінокіс,
напевне, й вам щось допоможе».«
А з гір шумів старий холодний ліс,
неначе ти, мій вічний Боже.

II

I до вершини, повної снігів,
я повернувся, горю радий,
аж там згори проміння з двох боків
у два шуміло світлоспади
і аж на цей бік річки у бору
дві плями клало, мов постелі,
між ними витягши густу й сиру
до нас повзучу тінь по скелі.

I проказав я гірко до вершка
гострішого, як з криці тичка,
де, мабуть, від орла, що сів- важка
лежала пляма невеличка:
«Гей, брате, пташе найвільніший мій,
знесилилась душа у мене
і хилиться в Баварії чужій
на скошене зело зелене.
I линути не можу легко так,
як ти на гору в тінь мовчуши,

коли виблискуєш, неначе знак
коси, що травам рине в гущу...
Гей, брате-пташе, поможі мені
до тебе в гори щонайвищі,
аби я від людез на вишині
був вільний навіть в громовищі...»

Але я скаменувся серед мрій,
бо уявив, що слово в русі
мос завмерло десь аж там вгорі,
де зела й сніг на вічній смузі.
І щойно дивиться із вишини
орел з увагою до мене,
то голосу не чує, ні луни
на урвище своє шалене.

А тільки бачить з крижаних своїх висот
і голову мою задерту,
і вверх розлявлений мій дико рот,
на машкару похожий мертву,
і теж гадає там турботно він,
аби мене до себе взяти
і в сніг, і в тінь, і в соняшний розгін,
і в камінь гострий та іклатий...

Але аби спочатку груди ці
роздбити, ніби білі грати,
і серце вирвати, щоб на кінці
найвищої гори склювати...
А потім і печінку і живіт
ще може вирвати з живого
і, винісши понад скелястий світ,
там кров'ю близкати на нього...

І, ох, душе проклята з хижаком,
нарешті я дізнався нині,

що я низам чужий, чужий цілком,
але й твоїй чужий вершині...
І знаю серцем чистих самотин,
могутніших за чистий досвід,
що мешканець і я стрімких вершин,
яких не долітав ти й досі.

І у прийдешньому ніколи ти
не вилетиш на них, паскудо,
і кров'ю не забризкаєш світи,
що сонце підняло над людом...
І щойно до шпилів твоїх літак
буває кожний день промовцем,
то на моїх вершинах тільки птах
щебече той,
що зветься сонцем!

І їх, таємних, як життя й загин,
і ті не знають ще й сьогодні,
серед яких блукаю я один
і безпорадний, і самотній,
сумуючи за верхогір'ям тим,
з якого кулею з пістоля
мою вниз душу витрусив не дим,
але чиясь злочинна воля.

І нині тільки інколи назад
її земля пускає мати,
щоб потім самотою у сто крат
болячіше внизу страждати.
І знаю: з мукою такою вдвох
душа покине світ тривоги,
але не знаю,
 чи свідомий Бог,
де їй полегшає хоч трохи.

Та хвилі берег ревищем трясли,
і хтось чужий бряжчав косою.
І не гукали клекотом орли
ні в горах, ні попід горою,
і я, отямившись, почав іти
туди між тaborові вежі,
де світ для мене вже не мав мети,
як мокрий попіл на пожежі...

МИТЕЦЬ

На її добру славу впала тінь.

З розмови

Як повіль води весною, спливаючи з лугів,
лишає на кожній
травинці крапелинку від своєї стихії,
так само і ніч, відійшовши
вранці від нас, залишає біля кожної речі,
рослини, тварини й людини,
й шматочок від себе, що зветься тінню.
І коли ти це побачив і збегнув,
то ти митець.
І коли ти спостережеш маленьку дівчинку,
що сидить на городі
і стирає маленькою ручкою на землі
від колосочка тінь... а потім
бачиш, як вона починає здивовано помічати,
що кожна травинка,
і кожний листочек, і кожна річ
навколо себе має тінь, яку ніяк
не можна стерти ручкою,--- то ти митець.
І коли ти, споважнівши, слідкуєш,
як ця дитина, мнучи однією ручкою

спідничку на животику, а другою
показує матері на тінь і просить,
аби ненька стерла її...

І чуєш, як мати каже:
«Це — тінь, а тінь
ніхто не сміє стерти», і чуєш,
як дитина відповідає, питуючись:
«Хіба це не бруд?» А мати їй: «Дитино,
бруд можна стерти, а тінь — ніколи...»
Таким чином, коли все це ти чуєш, і бачиш,
і догадуєшся, що всі наші
життєві вчинки не що інше як трава,
речі і колоски, і розумієш,
що зло — стихія,
темніша від доріг осінньої ночі,
а досвідчене серце —
світло, ясніше від місяця й сонця,
бо осяває не тільки верх речей,
а й середину їх,
і без нього ми не можемо обійтися
до останнього
нашого свідомого дня,— то ти великий митець!
І через те все, що ти тільки намалюєш,
загляне в душу нам, немов
дитина, а душа наша йому відповість,
як мати...
І ми розуміємо,
що намальована тобою картина
і ми — суть одна велика правда!

СПІЛЬНА ДОЛЯ

Мотто:

«Де не лилися ви в нашій бувальщині,
де, в які дні, в які ноці?
чи в половеччині, ханщині, ляччині, панщині,
чи то в князівській удальшині
вкраїнські сліози жіночі?»

І. ФРАНКО

Крик серед півночі в якісь глухім околі.

І. ФРАНКО

Ох, як ми глядимо, щасливі втікачі,
своє минуле на гаку святім,
не тім, що Байда залишив серед мечів,
а тім, що залишив розпутний дім...

З якого сяли до нацистів ліхтарі,
вночі запрошуочи до кімнат,
де ваші дочки й молоденькі матері
чекали їх з покірністю ягнят.

І перший гак, холодний, наче сніг,
стримить в одвірку ваших душ-кісток,
це —
князь наш Ярослав, що дочок чисто всіх
роздав царкам Європи за жінок.

І вже коли тоді за явищем таким
політика не вийшла жодна з рам,
то можна бачити без сумніву за ним
багато мовчазних жіночих драм.

Бо кожна з них покинула того, який
за погляд милої князівни рад
був гнатися туди, туди, аж під зірки,
де гине світ, мов пізній листопад...

Та не конем арабським чи гірським орлом,
а тільки міццю серця й власних ніг
і стрімко стати там і над добром і злом
на той єдиний золотий поріг,

з якого сонце скочується в ніч повзку
знов по вогонь для денної ходи,
мов те відро в криницю йде на мотузку
і аж під дужку набира води...

Щоб гнався, й став, і зупинив там сонця хід
ковінькою чи, може, і мечем,
аби помітило князівство все і світ
лише його, якому не пече...

Лише аби його князівна молода
побачила, як золото мари,
і потім, щоб пропав, як іній пропада
на яворі весінньої пори...

І вже якби про це був проспівав співець
та кожній Ярославовій дочці,
то певно, що князівни молодесеньких сердець
не віддали б Європі за вінці,

а поруч би з селянками були в степу,
схилияючись на радісний покіс...
І потім, брязнувши серпами об копу
й закинувши за спину хвилю кіс,

відпочивали б коло сповнених столів
серед своїх товаришок-дівчат...

Й нарешті місяць випускали б з-під дубів
блищати в світ до кожного меча.

І пісню про сердечне право потайне
під вічний зоряний співали б рій

про того молодця, що пішки в світ жене
спинити сонце дівчині своїй...

Спинити і загинути від грізного вогню,
яким спалахне серце тільки раз
й навіки осіє дівчину й рідню
і в їх найкращий в світі перелаз.

І в Києві на стінах воїни вночі
схилилися б, немов від молитов,
бо всі відчули б, що у них на те мечі,
аби глядіти працю та любов...

II

Але не трапилося смілого співця
й княжни не вийшли в доли степові,
а стало мовчки і покірно до вінця;
мов з ясиря невільниці нові.

І що за це той Захід князеві прирік?..
Сідло у самоцвітах золоте
чи шнур для псів із сарацинських щік?..
Мовчатъ аннали і письмо святе.

А літопис один лише нам креслитъ знак:
що турок, половець і печеніг
родали нас із диким сходом саме так,
як Ярослав з Європою це міг.

Князь віддавав на Захід київську красу
і гнав на Схід розпущений канчук...
Чи спас княжну якусь хоч раз безсилий сум
і чи орда боялася плачу?

І правду дику азіатську вже нічим
не здужа заглушити правда та,
що в Софії святій, забувши свій спочин,
про рівновагу в дзвони калата!

Але дарма: про напади ординські скрізь
жіноча пісня плаче в самоті,
як про живе ще горе, повне ревних сліз,
і як про труп у денній видноті...

І як про генія обдертого вночі
й скаліченого посеред шляхів,
на котрого плюють щляхетні втікачі,
та ще й мандрюхи з гумових возів...

.

Гей, сестри ніжні, як в метелика крило,
і чулі на добро і на красу,
немов бджолині лапки над селом,
коли в погожий вечір мед несуть,

мені вас дуже жаль, але не знаю я,
як врятувати душу і собі,
бо я — неначе пошматована змія
з гірським крюком в нерівній боротьбі,

яка лежить на стежці в гострих камінцях
і жде, щоб німців кутий черевик
її наблизив до останнього кінця
та й безтурботно в ріднім лісі зник...

Мені вас дуже жаль і України жаль
та же й прийдешньої її душі,
бо нас і нашу біdnість знов купив москаль
за кени не свої і за коржі.

І помогти собі і вам не можу я,
бо впав на роздоріжну путь глуху
і з пилом змішаний ще гірше, як змія
тваринними ногами на шляху...

Так само, мабуть би, було і з тим співцем,
який насмів би проспівати в давнину
княжнам про волю серця, він би не мерцем
звичайним ліг у тесану труну,

але, напевно б, роздавив його варяг
під золотими ворітъми конем,
і він, як змій, поплазував би й на полях
з останнім власним попрощаємся б днем.

МАНДРІВКА

Я був не з криці, не з заліза, не з бетону
тоді, коли безправний без мети ходив,
і люди українські пити й самогону
мені давали, мов джерельної води.

І там, де з праці кам'яніють в пальцях жили
і висихає з горя слізне джерело,
мене спочити люди часто садовили,
а з торби все давали, що у них було.

І почував не раз, як тихо із сім'єю
мовчали хазяйни, мов блискання роси.
І, не вслушаючися, я радів душою,
що виступає в душах марево краси.

Але коли я втомою приймав дрімоту,
зловіснішу, ніж на млині сова,
тоді вступала тихо в мовчазну господу,
неначе звір лісний, таємна гепева.

І всі кишені вивертала недіряві,
роздорюючи в черевиках ремінці,
і в тій моїй одежі, що була на лаві,
обмацуєчи наймізерніші рубці.

І вже коли на розшук пропадав їх задум,
вони і голку відбирали, й гребінець
і віддавали, ніби плату за посаду,
гурткові переляканіх колгоспних серць.

І говорили люди вдячних слів багато,
випроводжаючи гостей під місяць потайний,
але ніхто не знає, чи в нещасну хату
бажали ще раз тих відвідин хазяйни.

II

І польові собаки діяли так само,
як і колгоспники в примерлому селі:
чи я ішов по тінях хмар під небесами
через глибокий яр до свіжої ріллі,

чи я відпочивав десь на середохресті,
і споглядав у глибочезну далину,
і після довгого вдивлення там нарешті
упізнавав церкви, мов крейдяну луну,—

однаково собаки пробіганням диким
мене не турбували й бігли в бур'яни,
хіба що вітер тяг від мене їм до «пики»,
то нюхали повітря степове вони.

А потім сумно починали довго вити
туди, де з хмарами пливли з церков хрести,
немов людей гукав той сум несамовитий,
щоб рятувати душу, йшли від самоти.

Коли ж я в скирті спав, неначе мертвий вихор,
і трохи хліба мав у хусточці новій,
вони його у мене витягали тихо
і, швидко відійшовши, їли на траві.

Але ніколи після сну в собачих межах
не бачив я, розпачливий здавивши крик,
аби розпорота була моя одяга:
чи шапка, чи штани, чи бриль, чи черевик.

I страшно я хотів, аби ту дійсність вражу
роздила дівчина сумним тремтінням слів,
хоч би й таких: «Це ви за Батьківщину нашу
пішли на дику ласку польових сірків?»

Але мовчали всі, неначе купи мряки
або скорчовані пеньки в чужих гаях,
тому тоді бажав я тільки, щоб собаки
мені стрічалися бездомні на полях.

I, мабуть, час того колишнього бажання
був тяжко зákлятий стогнанням вічних мук,
що і по днесь стрічаю гавкання й гарчання,
аби у мене торбу вихопити з рук.

I я уже тепер нічого не бажаю,
затримуючи тільки свій самотній крок,
де звуки світові в безоднях затихають
і дивляться на нас мільйонами зірок.

ПОЕТ

Розділи з поеми

ПЕКЛО

Проясень: Якщо він не розбере Отченашу,
то казки йому розповідай.

121. За Гострою Загатою вночі,
в канаві ще з торішньою травою,
штилями шили ґрунт два шукачі,
захоплені турботою важкою.
Але ніде залізні обручі
не цокали, зачувши довгу зброю,
лише по небі у далекий лет
летіли зорі з мітлами комет.
122. Нарешті в штиль Свирид рукою дзенькнув
і проказав: «Є щастя, а хоч гріх...»
До нього став і Дід-Кіт помаленьку,
й на штиль тривожними грудьми наліг,
і, під землею мов свою стареньку
побачивши, здавив блаженний сміх.
А далі й проказав: «Христові Свята,
та тут же й гайдамацька кладь заклята!»
123. І навхрест на закляту кладь штилі
поклав під зоряною висотою,
і швидко обсипати по землі
її він бростю розпочав святою,
мовляючи: «Пекельні сили злі,
розсиптеся на пил самі собою,
nehай від ваших світових облуд
народна праця стане вільна тут!»
124. А на могилі в зоряній заграві
Степан лежав під цей таємний гук
й на все, що діялося у канаві,
дивився з двох під бородою рук;

але у відповідь копацькій справі
не ворушився в нього жодний рух,
і шапка удавала волохата,
що сам це гайдамака, Книш, на чатах.

125. Нарешті на могилу вийшов дід
і мовчки ліг на північ, до Россї,
Степан же, не питаючись, на схід
лежав у чорній, наче ніч, киреї;
прийшов за дідом і Свирид услід
і, думки теж не кажучи своєї,
при боці в батька ліг... і сумно всі
немов чекали інших голосів.
126. А в Буді, в Рохмистрівці, в Санджарівці
та ще в Макіївці, і в Ташлику,
і в тихій Шполі, і на Сингаївці,
і за Цвітковою у В'язівку,
і на скелястім Тясмині, в Тернівці,
мов на осиковім старім пеньку,
утиші вогкій, весняній, урочій
світилося з церков посеред ночі.
127. Бо кожная душа в таку добу
не спить від подиху якоїсь волі,
забувши цілорічну боротьбу
за хліб та сіль, і може, й усміх долі,
і душу гарячішу за клятьбу
держить у церкві, у лампаднім колі,
аби жаркіше сяли ставники,
як дочитають до хреста дяки...
128. І пекло щоб з'явилося на очі
у церкві людям на єдину мить,
де круглі обрї, неначе ноці,
димами заклубочують блакитъ

і зупиняють голоси, і корчі,
і лускотіння тіла, що горить;
де сплять висоти, мов забуті грани,
і бачать в сні холодні океани.

129. А до висот на сто сот миль чи ні
із центру радіусом на всі боки
круті стежки блищають по бочині,
напоєні мовчанням замороки;
по них сповзають хмари сірчані,
із-під яких пливуть смердючі стоки
і аж внизу чадний ховають рух
в розвернуту, бездонну діру.
130. Геть вся поверхня вічної в'язниці
червона, ніби губи грішних чар,
і ряд за рядом крутяться кабиці
по ній розгонистим гвинтом до хмар.
Всі казани в землі. Над ними з криці
триноги вкопано в масткий нагар,
з яких в ланцях за кожну ногу голу
звисають люди головами в смолу.
131. А з-під землі лихий вогонь кінці
свої жене по казанах боками
й при кожнім гріє на важкім стільці
сліпого вартового, ніби камінь,
який придавлює гроби мерців
єгипетських під нільськими пісками.
І мученики висять без пригод,
занурені в казан лише по рот.
132. І всім їм незчисленним, міліонним
з триногами для задубілих ніг,
та ще й з простором мовчазним, червоним,
і хмарами червоними, мов гріх,

де не почути грому, ні ворони,
що може сісти сірому на ріг,—
ніщо, крім дзюркоту смердючих стоків,
не будить тиші в пеклі цім безокім...

133. Та ще аж там... на щонайглибшім дні,
від прірви сточної не більш як гони,
куди найгрубші брили кам'яні
дав мarmur світовий на діл червоний
і де крицева куля сатані
лежить замість всесвітньої корони,
така і на великість, і на стан,
як Самгородський копаний майдан,
134. від котрої розпечено й підлогу
так, що аж іскор сиплються мірки,
в якій Люципер ссе свою тривогу
і волі жде бездонній віки,—
то там... то там клепають на всю змогу
могутньої надлюдської руки
над вухами його без відпочину
старі чорти і без життя загину,
135. щоб розвалити муку короннú,
що виросла із заздрості та звади,
і випустити ще раз сатану
на світ до всемогутньої облади...
І щойно щілину хоч би одну
позначать молотів тяжкі упади —
як скрізь у передсвітню ранню рань
аж від Карпатів по ріку Кубань
136. із сховищ вибігає кладъ заклята
в облудах людських і таких істот
і проти світлого блукає свята
там, де пустиння проросло в город,

аж доки до «Христа» при царських вратах
дяки не дочитають з книг та нот,
а дід священик на амвонних східцях
не скаже в гук: «Замки, замки, залліться!»

137. І криця в пеклі знов на сатані
збігається у гуркоті судомнім,
і з молотами демони на дні
здригаються, упавши, непритомні,
і б'ють лютіше жалами вогні
по всій червоній велетенській домні...
І в неї знов з самісінького dna
реве безсумно в кулі сатана.
138. А кладь заклята, вчувши цюю драму,
блукання темне кидає своє
й біжить назад ще у таємну яму,
де пліснява іржу й сучки жує,
але, на бростъ святу з нестяями
наткнувшись, грішми чистими стає
і блискає в густій траві з росою,
аж доки хтось не доторкне ногою.
139. І враз від хутора почувся крок
з-під людської тоненької облуди...
І хлопець стиснув з борони зубок,
аж помокріли в нього й пахви, й груди
і гудзики злетіли з петельок
без кашлю і раптової простуди;
але і воїн так не йде у бій,
як вирушив школляр назустріч їй..
140. А старші навздогін йому без слова
дивилися, немов своїм літам,
бо доля щасна, доля юнакова
не засміється радісно дідам.

І ось облуда ждана та казкова
стоїть чогось, хитаючися там,
і хлопець кидає перед собою
в обличчя їй важку іржаву зброю.

141. І вслід галаснуло: «Рят-уй-те, гвалт!..»
Неначе вже знайомий голос Вустин...
І від тополь і білосніжних хат
розлігся відgomін широковустий...
І ще видніші стали у сто крат
хати, і тіні, і досвітні згости.
І впала в вилазку аж унизу
заклята кладь до Костя в дерезу.
142. З ліхтариками, прибраний і вмитий,
на вутреню пасхальну йшов народ,
але, почувши крик несамовитий,
біgom до Костя рушив у город,
а степ, Чумацьким Шляхом оповитий,
з могилами похованых дрімот,
держав за кожнуу Свирида ногу,
що важко споглядав нічну тривогу.
143. «Ходім додому швидше відсіля,—
почулося із-за плечей,— мій сину,
бо чули наші дідівські поля,
як ми злякали людськую дитину...»
«Але чого це батько без штиля?» —
Свирид не ту, що треба, думку кинув,
і разом відійшли туди вночі,
де з хутора кувавкали сичі.
144. Чи знаєте ви тиху й велиcodню
та ще й безхмарну українську ніч,
що ронить зорі через Рось холодну
церквам в огради, повні людських віч,

щоб з ними з кошиків на всенародну
світити радість років і сторіч,
та ще з тих риз, що носять ієреї;
іскрити та ясніти теж на неї?

145. Ту ніч, що, глянувши в церкви з-за гір,
від щастя нашорошившись і ляку,
схилається у степовий простір
аж до кленового в степу байраку:
чи вже знесли вітри з озер та нір
і кригу ріками, і сніг, і мряку
і чи з бруньок порозгортає лист,
аби зустріти солов'їний свист?
146. Ох, ночі ви не знаєте тієї,
що з зорями над ріками іде
і розкидає їх, немов лілеї,
скрізь на поля, ліси і на людей,
але й сама на схід до однієї
схилається у полум'я бліде,
щоб димом жовтим знятися над долом
і доторіти в Бога під престолом...
147. Бо соловей не проспівав з дерев,
а десь у націй з кам'яного споду
зірвався дикий і останній рев
на вольну волю з нашого народу...
Ніколи так не рів із клітки лев,
згадавши пальму, Африку й свободу,
хіба що десь у пеклі аж із dna
реве так само з кулі Сатана!

ТРИВОГА

Пробясень: Наше життя обмежується народженням і смертю, через те ми живемо лише в минулому. І коли ми вдень на пасіці бачимо мед і віск, то вони нам нагадують Ікара, Дедалового сина, і говорять нам, що ми раніше від своїх дідів ґушили до тієї самої мети, що і вони. І хоч ми тепер до неї летимо і аеропланами, і автомобілями, та наші діди були проворніші і вже доїхали давно до вічної зупинки, хоч і їхали волами до неї, до якої і ми поспішаємо ще з-перед них. І через те мед, і віск, і Дедалів син, і все непережите з нами, хоч воно нам часто затуляє рота, аби ми перед заходом сонця не затужили.

268. І на Різдвяні свята сніг густий засипав з хутора у яр дорогу, і кучугури білі помостили і до криниць, і Чичці до порогу, і в те цебро, що хтось з води пустив, напевно, в руку змерзши або в ногу, нападав повно, що не видно й крис, аж журавель потягся ним униз.
269. Але на тихім Чиччинім подвір'ї ніхто не прокідав ясних стежок, а тільки два коти великі й сірі, на житній повилазивши стіжок, між хатою і льохом в рівній мірі покладеним на око крок у крок, дивилися в вікно на теплі чари і люто, очі сплющивши, няячали.
270. Бо з свят ще учорашньої куті сусідні у Степана Чички гості і коропи печені та товсті поволі їли і складали кості.

Були тут, ви сказали б, що святі,
і Кость, і Васька, дуже серцем прості,
і Дід-Кіт, і Степаниха глуха,
і сам Степан, всім пан і всім слуга.

271. А сонце з-за горба широку смугу проміння в хату клало через сніг,
і шибку зверху — і одну, і другу — розжеврювало в рамах з рогу в ріг,
і двом котам, що на стіжку без руху сиділи, рвало пазурі від ніг,
і журавель до половини зверху держало в свіtlі без скрипінь і шереху,
272. і, взявши на столі в промінну сіть і тикву, і чарки, і хліб, і рибу, в обличчя людські наливало мідь до нерухомого якогось глибу,
і Чичку з крісом вже заздалегідь посеред хати креслило, мов вибух.
І говорив він, і малі слівця великим горем били об серця:
273. «І ось мене із хати, ніби з тикви, в сільраду витрусили у четвер; і в сінях там, чекаючи на виклик, я стіни витерті плечима тер...
І аж тоді, коли криваві ікла того звірюки, що вже здох чи вмер, забліскали на небі, може, їсти, мене взяли у кабінет чекісти.
274. І не було там лампи, ні свічі, і рядна висіли на вікнах чорні, і через те темніше, як вночі, було б у кабінеті тім потворнім,

якби на кожнім розі по мечі
там не стриміло на столі просторнім .
і не надто щоб було на їх
по людськім білім черепі, мов сніг.

275. Світив вогонь у кожній мертвій кістці
і страшно речі осявав з дірок —
і кожний гудзь на мовчазнім чекісті,
і на мечах кожнісінький пружок,
і під стіною в моторошнім місті
сосновий в кров замурзаний кружок
на цямринах маленької криниці,
що, певно, служить там не для водиці.
276. Їх три сиділо за страшним столом
поміж диявольськими ліхтарями,
в середнього блищали очі склом
і на лиці темніли жовті плями;
і в згоді з невимовно лютим злом
він зброю з піхви видобув без тями
і, хижко стрельнувши у стелю раз,
дихнув з пащеки смородом образ...»
277. І Васьки тут не з ласки і не бити
торкнувся Костів спарений кулак:
«Васютко, я не знаю, що робити:
мені так страшно, та ще й млосно так...»
А жінка, повернувшись вид сердитий,
сказала голосно, аж ніби всмак:
«Мовчи, нещасний дурню...» І з слезами
знов стала слухати те саме.
278. «Приїде ваш,— вів далі ще Степан,—
із Києва Свирид на днях додому,
і ви його огляньте чамайдан,
але йому було щоб невідомо...»

і кожний папірець на смітник в тан
не викидайте з зошита чи з тому...
І щонеділі будемо ми так
читати, що напише ваш козак.

279. А ми за це вам у дяка господу
однімемо, корови і скирти,
і в шані будете серед народу
від нашої уваги й доброти;
а на Різдво ми пришлемо по згоду
Калькутіна й чекістів півчоти;
і вже ж то будемо всі раді,
коли ви з нами будете в сільраді...»
280. І, ніби пригадавши, що пропив
щось дорогое минулого ще літа,
рукою показав на черепи,
і мова так добігла, злом нагріта:
«Недавно повно в їх було ропи
і зрадницькі думки жили совітам,
а зараз в кожній мертвій голові
по одній свічці сяє лойовій...»
281. Так будьмо ж чесними до СССРа,
щоб мати згоду совіті зі сном...»
І буйно вистрелив із револьвера
у темну стелю над собою знов,
аж підлетіла так, немов шпалера,
вона з своїх закопаних основ,
і у віччю сяйнули всякі смуги
від нечуваної ганьби й наруги.
282. І через те, коли я поспішав
учора вранці кіньми на Цвіткове,
я чув, як дивиться моя душа
у те, що має бути, загадкове,—

то гірше ще боявся, як ножа
в лихій руці, зустріти вже готове
жадане щастя — сина із наук,
велику поміч для стражденних рук.

283. І ось дивітесь, я тяжко плачу
аж сльози капають у мене з вус,
що сина з вами за столом не бачу,
але до господа свого молюсь:
пошли йому догадку та удачу
минути нас під гук такий та струс,
бо як мене не жаль їм та каліки,
то він тут з нами пропаде навіки!»
284. І враз... Тому, що за вікном коти
припали до соломи і замовкли,
можливо, без потреби і мети
так само, як і висихали й мокли
за селами з непам'яті скирти,
так само, як з лісами зорі жовкли,
на сховані похожі в остюоках
холодні очі злого пацюка,
285. і враз Степан затих... І з риби кості
мертвіше бліснули на рушниці,
а потім він і непорушні гості
поглянули туди, де манівці
біліли від стіжка... І чуб на Кості,
мов з куширем замерзле дно в ріці,
з'їжачився, приреченням підпертий,
таємною потребою умерти.
286. І вже надворі вітер з-за гори
гнав сніг у височених осокорах
і Матусівські завівав яри,
не тільки слід залишений на горах

селянської з санками дітвори,
що там спускалася до ночі вчора,
і крик, і плач, і голоси пісень
пустивши глибоко в минулий день.

287. І крізь зловісні завивання в вивід,
і безнастанне стукання в шибки,
і в стрісі рвання й фуркання бурхливі,
і скрипи яворів об шалівки
почув Степан чогось немов лякливи
звідтіль, де гребля в кризі, й лотоки,
і людські тихі голоси, неначе
і скавучання й гавкання собаче.
288. І, звівши в кріса чорні два круки,
він проказав з несамовитим тиском:
«Ви чуєте, із лугу не вовки
вночі підходять до кошари близько,
але ідуть чекісти по кістки
для свічок лайових собі на грисько...
І я благаю з горя, не з гілля,
негайно всі тікайте відціля...
289. А хто не схоче кинути оселю,
не бачачи дверей від жаху й сліз,
того немилосердно я застрелю
і вибухом страшним нагрітий кріс
зверну в вікно чекістові в шинелю,
ще холоднішу за сибірський ліс...
А найостанніший набій по герці
я зупиню аж у своєму серці».
290. «Чи глузд у тебе, брате мій, не зник
від справді нечуваної розпуки,
що повернувся в тебе твій язик
такі промовити нелюдські звуки? —

сказала Васька, стримуючи крик
і від тремтіння невеличкі руки.—
Та вже, коли гордує твій відчай
вмирати разом з нами, то вбивай!

291. І я не хочу, і мій Кость не хоче
паскудити з дияволами світ,
і господиня вмре твоя охоче
за Богом даний людям заповіт...
Один лише на це Різдво уроче
в госпуду трапився нерідний рід,
який нехай іде в свою хатину
чекати супокійного загину!»

Дід-Кіт

292. «Від вас усіх я тут найстарший є,
і не тобі уже мене навчати,
де краще смерть людині настає,
коли вона наважиться вмирати:
і чи Степан мене із кріса вб'є,
чи розлютовані з Чеки салдати,
але його, хоч він мені й не син,
самого не покину на загин!»
293. І, мабуть, думаючи, що не простять
йому зухвалих і гарячих слів,
він на спіtnілого поглянув Костя
суворим поглядом з-під сивих брів;
і той, немов дитина, в високостях
враз опинившися, зніяковів
і Васьці прошептав у ліве вухо:
«Мені так млосно, аж у роті сухо...»
294. Та Васьці не до Костевих річей
було у цей тяжкий момент напруги,
бо Чичка, кріс узявши на плече,
дивився поглядом глухої туги

в вікно, де ніби кованим мечем,
в чекіста вихопленим серед хуги
над цямринами, тільки не з жалем,
гойдав з ревінням вітер журавлем.

295. І жодному не стало в пильнім оці,
як хрест з божниці, небесам в докір,
взяла хазяйка, випавши із моці,
і вийшла тихо, мовчазна, надвір;
була розхристана, хитка у кроці
і боса, ніби найтемніший звір,
і, падаючи від страшного горя,
пішла в гудіння сніжаного моря.

ПРИМІТКИ

Як відомо, Тодось Осьмачка видав п'ять збірок поезій. Основу шостої «Із-під світу» складали перевидання і велика поема «Поет».

«Круча» — перша збірка поета, вийшла у видавництві «Слово», К., 1922. До збірки ввійшли вірші: «Хто», «Гуральня», «Колісниця», «Цить, мое серце», «Війна», «Регіт», «Плугар», «Елегія», «Земля», «Казка». Окрімі з них включені Т. Осьмачкою до останньої його прижиттєвої поетичної збірки «Із-під світу», виданої у Нью-Йорку 1954 року,

«Скитські вогні» — друга збірка поезій, вийшла 1925 р. (ДВУ, Харків). Її зміст: «До степу», «Нова доба», «Зірница в морях», «По шляху віків», «Казка», «Чекання», «Весна», «Лист», «Пісня з півночі», «Забутій», «Труни в гаях», «Легенда», «У табори», «На Ігоревім полі», «Поїзд». Деякі з цих творів друкувались попередньо у періодичній пресі: «Весна» (уривок) — в журналі «Червоний шлях», 1924, № 1—2; «Лист» — «Нова громада», 1923, № 10; «Труни у гаях» — «Червоний шлях», 1923, № 2; «У табори» — «Нова громада», 1923, № 15—16; «Поїзд» — «Жовтневий збірник», 1924.

«Клекіт» — третя і остання збірка Т. Осьмачки, що вийшла у Києві 1929 року. Її зміст: «Сонет», «Голота», «Пам'яті Франка», «Кипіла гречка», «Подорожній» (уривок з поеми), «May soul is dark», «Дорогому», «Не можу при-

гадать, кого я ждав», «Деспотам», «Міщани» (поема), «Містерія». Окремі вірші цієї збірки попередньо друкувалися в періодиці: «Кипіла гречка» — в журналі «Глобус», 1925, № 23 під назвою «Кипіла гречка медом і бджолою». Вірш «Дорогому...» надруковано в журналі «Життя й революція», 1927, № 9 під назвою «Дорогому Н. Н.»; «Не можу пригадати, кого я ждав» — в журналі «Глобус», 1927, № 19; уривок з поеми «Міщани» надруковано у журналі «Життя й революція», 1927, № 12; «Містерія» була надрукована в журналі «Життя й революція», 1928, № 10.

«Сучасникам» — збірка вийшла в Українському видавництві (Краків—Львів) 1943 р. Переважна більшість віршів цієї збірки згодом увійшла до книги «Із-під світу». Okremi z nich zaznali значного autorсьkого redaguvannya.

«Китиці часу» (1943—1948), Новий Ульм, 1953. Це одна з найоб'ємніших поетичних збірок Т. Осьмачки, до якої включено твори, написані поетом в еміграції.

«Із-під світу», Нью-Йорк, 1954. Збірка поетичних творів, видана Українською Вільною Академією наук у США і Науковим товариством ім. Шевченка в Америці. Літературну редакцію здійснив Ю. Шерех-Шевельов. Основу цієї збірки становить поема «Поет», яку Т. Осьмачка значно доопрацював порівняно з першим виданням 1947 року. Поема склалася з 23 пісень і остання, 23, пісня під назвою «Тиша» була вміщена ще в збірці «Сучасникам» як уривок з роману «Чичка Свирид». Пізніше, 1953 року, Т. Осьмачка в збірці «Китиці часу» друкує нову, дев'яту, пісню, що в остаточному варіанті поеми дісталася називати «Матією». Вона ж починає тепер другу частину поеми. В останній редакції твору автор додав прозову, коротку за обсягом, філософську притчу, яка не має прямого сюжетного зв'язку з текстом пісні, але надає їй певної тональності, відповідного емоційного ладу. В своїх «Заувагах автора» до книги Т. Осьмачка

писав: «Усі твори, що передують пісням у «Поеті», чи вони складаються з одного рядка, чи мають цілий сюжет,— оригінальні авторові. Це стосується так само й до слова «прояснень». Нема чого й казати, звичайно, що всі художні зміни в тексті поезій і поем проти попередніх видань теж авторові». А змін справді чимало. До цієї збірки поет включив три поезії своєї збірки «Круча»: «Війна», «Елегія», «Регіт»; з другої — «Скитські вогні» — вміщено один великий твір «На Ігоревім полі». Особливо багато віршів і поему «Дума про Зінька Самгородського» взято із збірки «Сучасникам». Більшість із них грунтовно доопрацьовані автором: «Присвята», «Мрія», «Утома», «Пашпарт», «Романс», «Пісня», «Повнота», «Шкура», «Дезертир», «Семен Палій» та інші. До цієї книги увійшли багато віршів із збірки «Китиці часу».

ЗМІСТ

Приречений на самотність і вигнання. Жулинський	
Микола	5
ЛІРИКА	
Із збірки «Круча»	
Хто	20
Гуральня	21
Колісниця	23
Цить, мос серце!	25
Війна	27
Регіт	28
Елегія	30
Земля	31
Казка	32
Із збірки «Скитські вогні»	
До степу	35
Казка	36
Чекання	38
Весна	39
Лист	42
Пісня з півночі	43
Забутій	53
Труни у гаях	54
Легенда	57

У табори	66
На Ігоревім полі	67
Із збірки «Клекіт»	
Сонет	70
Голота	71
Пам'яті Франка	73
Подорожній (уривок з поеми)	75
May soul is dark	77
Дорогому...	78
«Не можу пригадати, кого я ждав»	79
Деспотам	81
Міщани (<i>поема</i>)	85
Містерія	115
Із збірки «Сучасникам»	
Присвята	122
Скарга	124
Мрія	126
Байдужість	128
На зрубаній акації	130
Спокій	131
Данте	133
Утома	135
Вигран	137
Пашпорт	139
Романс	141
Елегія	142
Повнота	143
Під Київ старий...	143
Сучасне місто лжеязиче...	144
Шкура	145
Дезертир	147
Семен Палій	150
Із збірки «Китиці часу»	
Присвята	153

Предше	154
Кривда	154
Хустка	156
Помста	157
Молитва	158
До вічної ночі	160
Весняна елегія	161
Молитва	162
Станси	164
Камінь	165
Загадка	168
Неминучість	168
Реакція	171
Перепелиця	172
Сум	173
У таборі	175
В Альпах	176
«Майн лібер»	177
Дзвоник	179
Немас	180
Незмінність	182
Совість	183
Останній арешт	185
Зустріч	186
Самота	187
Монолог	188
Жорстокість	190
Дзвонар	193
Ранок	194
Пісня	198
Пісня («Кинув чумак село рідне»)	199
Україна	200
Синя мла	200
Кон'юнктивіт	206
Вдовиця	208
Роза	212

Сліпе	213
Елегія	214
Марево Есхілового орла	216
Митець	220
Спільна доля	222
Мандрівка	226
ПОЕТ (розділи з поеми)	229
ПРИМІТКИ	246

«БИБЛИОТЕКА ПОЭТА»
Основана в 1965 г.

Литературно-художественное издание

Осьмачка Феодосий Степанович

Стихотворения

Составитель

Свитайло Лидия Романовна

Киев, издательство «Радянський письменник»

На украинском языке

Художне оформлення М. П. Вуєка

Художній редактор Ю. В. Бойченко

Технічний редактор В. В. Чала

Коректор Н. М. Овчарук

ИБ № 3302

Здано на виробництво 14.02.91. Підписано до друку 11.06.91. Формат $70 \times 90^1/32$. Папір друкарський № 1. Гарнітура «Таймс». Друк офсетний. 9,65 умовн. друк. арк., 9,65 умовн. фарбопріц., 10,46 обл.-вид. арк. Тираж 13500 пр. Зам. 274—1. Ціна 4 крб.

Видавництво «Радянський письменник»,
252054, Київ-54, вул. Чкалова, 52.

Львівська книжкова фабрика «Атлас»,
290005, Львів-5, вул. Зелена, 20.

Только сейчас, через много десятилетий, общественность республики имеет возможность познакомиться с творчеством талантливого украинского поэта Тодося Осьмачки (1895—1962). В тридцатые годы его не раз арестовывали, пытали в следственных камерах. Благодаря счастливому случаю ему удалось вырваться на свободу, а вскоре переехать на Запад, где он смог написать еще немало произведений. В книгу вошли лучшие стихотворения и поэмы Т. Осьмачки.

Осьмачка Т. С.

O-79 Поезії / Упоряд. та приміт. Л. Р. Світайло. Передм. М. Г. Жулинського.— К.: Рад. письменник, 1991.—252 с. (Б-ка поета).

ISBN 5-333-00779-9

Тільки зараз, через багато десятиріч, широка громадськість республіки має зможу познайомитися із творчістю талановитого українського поета Тодося Осьмачки (1895—1962). У тридцятих роках його не раз заарештовували, катували у слідчих камерах. Завдячуючи щасливому випадкові, йому пощастило вихопитися на волю, а згодом переїхати на Захід, де він зміг написати ще немало чудових творів і серед них відому поему «Поет». Книжка містить його найкращі вірші і поеми.

O 4702640202-119
M223(04)-91 115.91

ББК 84Ук6

